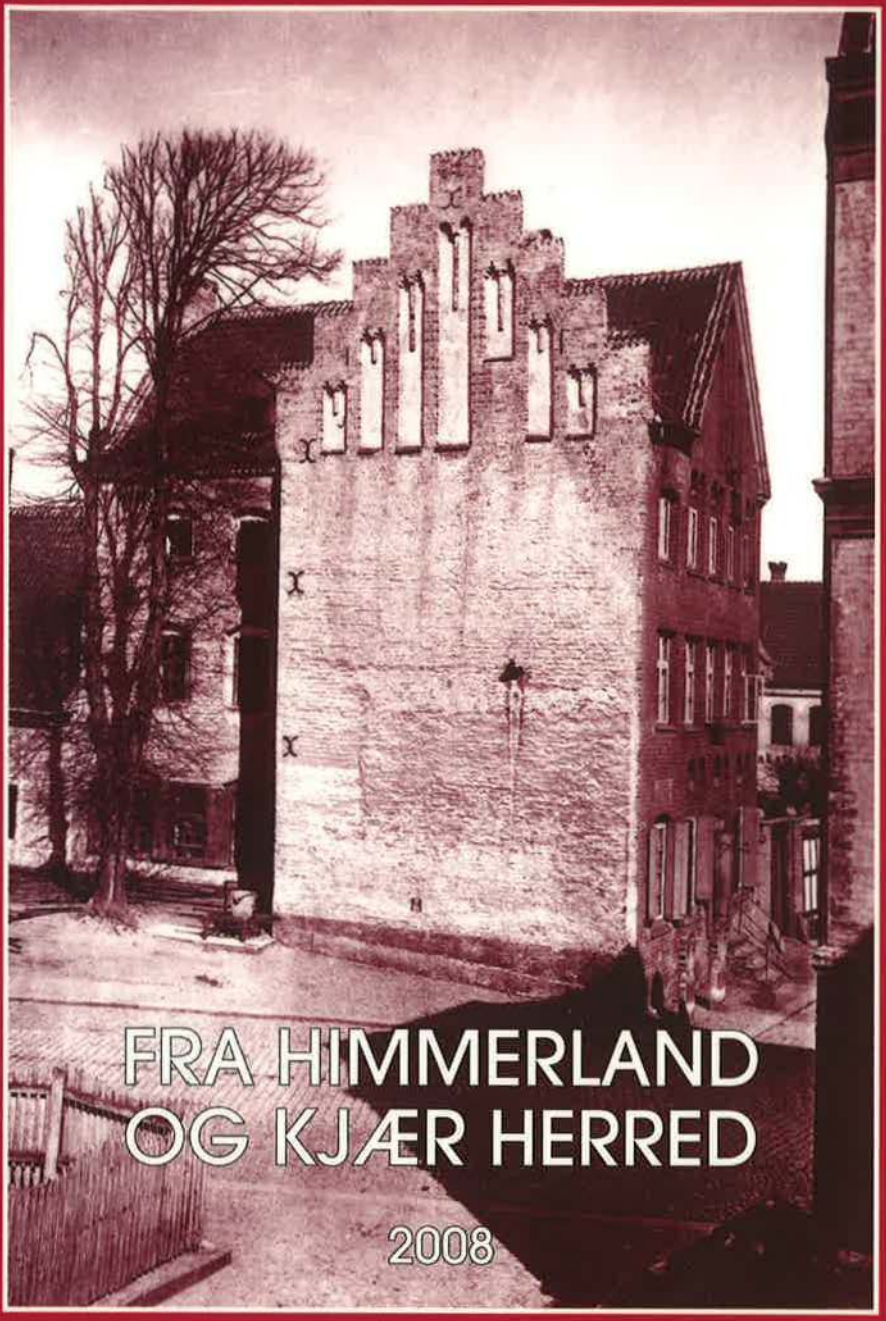

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

2008

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR
HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

97. ÅRGANG

2008

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

Redaktionsudvalg for årgang 2008
Ketty Johansson
Knud Knudsen
Henrik Gjøde Nielsen
Thorkild Nielsen
Jens Topholm
Niels Jørn Østergaard

ISSN: 0107-9301

Copyright: Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred

Omslag:
Kong Hans Gård i Aalborg med de takkede gavle, se s.159.
Foto: Aalborg Stadsarkiv.

Tryk: Reklamehuset Hobro

Indhold

Indledning 7

Idrætten og besættelsen –
Aalborgs idrætsliv under 2.verdenskrig
Af Flemming Nielsen og Jens Peter Sørensen 9

Aalborgs rutebilstationer og de tilsluttede rutebiler 1950 – 2000
Af Ole Neimann 33

Da Grundloven kom til Himmerland. Valget af
Brorstrupkredsens mand til Den grundlovgivende Forsamling
Af Ansgar Havbæk Madsen 57

Små og store begivenheder i Hals bys historie ca. 970 – ca.1900
Af Svend Gram Jensen 83

Middelalderens og renæssancens Hobro – samt lidt om nyere tid
Af Stig Bergmann Møller og Bente Springborg 105

Overalt er det hele kun maadeligt
Johan Christian Stabells inspektion af kystbefæstningerne
i Himmerland og Kjær Herred sommeren 1810
Af Henrik Gjøde Nielsen 133

Til marked norden og sønden for Limfjorden
Af Niels Riisgaard (1883-1966)
v. Hans Ulrik Riisgaard 147

Barndom i eventyrbyen Aalborg – journalist og forlægger
Peter Nansen (1861-1918)
Af Karin Bang 157

Søren Bugge Vegger
Af Gunnar H. Rebstrup 173

Litteratur om Himmerland og Kjær Herred
Af Tove Michelsen 175

Meddelelser fra styrelse og redaktion 187

Resultatopgørelse og status 191

Indledning

Vi indleder *Fra Himmerland og Kjær Herred 2008* med et bidrag om idrætslivet i Aalborg under besættelsen. Flemming Nielsen og Jens Peter Sørensen tager i deres artikel et emne fra besættelsestiden op, som har været fremme i den offentlige debat på det seneste, nemlig dansk idræts forhold til den tyske besættelsesmagt. Anledningen har ikke mindst været Hans Bondes bog *Fodbold med fjenden,* der udkom i 2006. I artiklen behandles forholdet mellem idræt og værnemagt i Aalborg.

Ole Neimann fortsætter sin beretning om Aalborgs rutebilstationer og rutebiler, hvis første del blev bragt i årbogen for 2007. I denne årbog skildres perioden fra 1950 til omkring 2000, hvor rutebilstationen fandt sin nuværende placering, ved banegårdspladsen – og i dag ved Kennedy-arkaden, men hvor der også skete store omvæltninger i rutebildriften med licitationerne i 1990'erne.

Ansgar Havbæk Madsens artikel "Da Grundloven kom til Himmerland. Valget af Brorstrupkredsens mand til Den grundlovgivende Rigsforsamling" er 1.del i en serie om folkestyrets spæde start i Nordjylland. I denne artikel fortælles historien om, hvordan en genstridig kreds i Himmerland afviste den fornemme etatsråd og professor Christian Flor fra København og i stedet valgte en af deres egne, møller Chr. Eriksen fra Tingbæk til den grundlovgivende forsamling i 1848.

Svend Gram Jensen, som i en årrække har bidraget til historieskrivningen om Hals, trækker i artiklen i denne årbog de store linjer i Hals bys historie, med afsæt i de arkæologiske fund fra det ældste Hals og frem, men dog med hovedvægt på reformationens og enevældens Hals og de to seneste århundreder. "Små og store begivenheder i Hals bys historie ca. 970 – ca.1900" er titlen på Svend Gram Jensens artikel.

I artiklen om middelalderens og renæssancens Hobro skriver Stig Bergmann Møller og Bente Springborg om Hobros opståen og tidlige historie, og samtidig præsenterer de resultaterne af arkæologiske gravninger i byen over en længere årrække – fra de næsten glemte gravninger i 1970'erne i byens centrum til de seneste udgravninger i 2006 og 2007, der har givet megen ny viden om Hobros ældre historie.

I Henrik Gjøde Nielsens artikel flyttes fokus til årene under Napoleonskrigene – eller Englandskrigene, som de også kaldes. Overskriften "Overalt er det hele kun maadeligt" er de ord, hvormed officer Johan

Christian Stabell karakteriserede de nordjyske kystbefæstninger efter en inspektionsrejse i 1810. Henrik Gjøde Nielsen gennemgår Stabells rapport, som har befundet sig (og stadig befinder sig) i Forsvarets Arkiv i Rigsarkivet.

Den følgende artikel er et uddrag af en længere beretning, som himmerlandsbonden Niels Riisgaard (1883-1966) har fortalt og nedfældet i sin egen "notatbog". Notaterne er renskrevet af Rissgaards barnebarn Hans Ulrik Riisgaard, som vi har modtaget beretningen fra. Det er en ganske omfattende beretning på et halvt hundrede tættrykte sider, og vi bringer her blot et lille uddrag - et uddrag der skildrer de forskellige markeder ved Limfjorden omkring 1900, som Riisgaard kendte til, selv havde besøgt eller hørt om.

Vi slutter med en artikel om journalist Peter Nansens muntre erindringer om sin barndom i Aalborg i 1860'erne. Karin Bang fortæller historien om den frisindede journalist på Politiken Peter Nansen og hans erindringer fra årene i "eventyrbyen" Aalborg.

I februar 2008 afgik Søren Bugge Vegger ved døden – kort tid efter hans 90 års fødselsdag. Søren Bugge Vegger var et af Historisk Samfunds æresmedlemmer. Dem har vi efterhånden ikke mange af, og nu altså én færre. Vi bringer nekrologen ved Gunnar H. Rebstrup.

Tove Michelsen på det nordjyske landsbibliotek har som tidligere år udarbejdet en oversigt over årets høst af lokalhistorisk litteratur om Himmerland og Kjær Herred.

Idrætten og besættelsen - Aalborgs idrætsliv under 2. verdenskrig

Af Flemming Nielsen og Jens Peter Sørensen

Dansk historieskrivning om besættelsestiden.

Besættelsestiden har lige siden 1950erne været genstand for en omfattende dansk forskning. I takt med at perioden er kommet på længere afstand, er der blevet mulighed for at få adgang til mange flere forskellige slags kilder. Blandt andet er mange af arkiverne blevet tilgængelige for en bredere kreds af interesserede. I forlængelse heraf er der opstået en mangfoldighed i de temaer, der bliver undersøgt. Et af de ny er idrætten.

Besættelsestidens historieskrivning har haft stor betydning for den nationale helingsproces efter 2. verdenskrig. Genoprettelse af en national sammenhængskraft efter de svære år blev et vigtigt punkt på dagsordenen. Den første generation af historikere – med Jørgen Hæstrup, den tidligere modstandsmand, i front, - beskæftigede sig indgående med modstandsbevægelsens rolle og betydning for danskerne. Modsætningen hertil blev samarbejdspolitikken i de tre første besættelsesår repræsenteret ved de politiske partier og måske især enkeltpersoner, der tegnede netop denne epoke.

Samarbejdet med besættelsesmagten blev i høj grad sat under beskydning og den moralske lup. Nogle blev helte, andre skurke. Men alle parter, måske især det politiske system, tjente ved den – måske ubevidste - alliance, som begge sider i praksis indgik med hinanden i kølvandet på krigen. Efterkrigstiden blev i høj grad "business as usual".

Fokus i den historiske fortælling om besættelsen blev bredere efter, at Aage Trommer i starten af 1970'erne, under voldsomme protester fra modstandsbevægelsen, konstaterede at en af kronjuvelerne – jernbanesabotagen – gjorde minimal skade på de tyske troppetransporter. Den havde nok i højere grad en psykologisk indflydelse på den danske selvopfattelse.

I den efterfølgende periode blev der sat meget store spørgsmålstegn ved elementer i den store danske besættelsestidsfortælling. Hans Kirchhoff dokumenterede, at det var det folkelige oprør i august 1943, der blev en afgørende faktor for afslutningen af samarbejdspolitikken. Den folkelige beslutsomheds styrke og voldsomhed kom i høj grad

bag på de danske partier, der slet ikke var indstillet på at lade samarbejdssystemet gå i stykker.

Hvis man sammenligner med dansk idræts samarbejde med besættelsesmagten, er der her helt klare paralleller. Den adfærd de politiske partier udviste, var helt den samme som de danske idrætsforbund lagde for dagen. I begge tilfælde var det formentlig styret af en tro på at det kunne være med til at gøre besættelsen så lempelig som mulig for den danske befolkning.

Retsopgøret kom senere under stærke kritiske briller (Ditlev Tamm), og der blev fortsat sat udråbstegn ved forskellige dele af magtapparatets måder at håndtere samarbejdet med tyskerne (Roslyng-Jensen). I det seneste årti er der så publiceret vægtige resultater, der viser den danske økonomiske fordel ved samarbejde med tyskerne, både inden for landets grænser og i Tyskland. Meget tyder på, at det var særdeles lukrative aftaler, der blev indgået mellem danske virksomheder og tyske aftagere. (Steen Andersen).[1]

Sideløbende hermed kom de første undersøgelser af danskernes hverdag (Kjærsgaard, 1981) og tankegange under besættelsen. Tyskerpiger, tysklandsarbejdere, danske ved østfronten, danske nazister, stikkerlikvideringer er eksempler på, at viften er blevet meget større. Den store historie er blevet nuanceret og har fået nye synsvinkler.

Men en sondering af indholdet i anerkendte værker om den danske besættelsestid viser, at de seneste undersøgelser ikke finder andet end en perifer plads i den fortælling, der gives om tiden.[2]

Det sidste skud på stammen, der her kort skal fremlægges, er idrætten under den danske besættelse. Kigger man i lokalhistoriske fremstillinger, er der ikke meget at hente. Der står eksempelvis ikke en linje i Aalborg bys historie om idrættens ændrede vilkår i perioden. Fokus har ganske enkelt været andre steder end på den danske hverdag under besættelsen.

Men et forsøg på at få Aalborg på besættelsestidens idrætshistoriske landkort skal gøres.

Idræts historie formidling eller forskning.

Hans Bondes bog "Fodbold med fjenden" (Syddansk Universitetsforlag 2006), der har givet inspiration til dette arbejde, er den første store samlede fremstilling af idrætten i besættelsestiden. Der er opstået en voksende interesse for at beskæftige sig med hverdagslivets historie, herunder eksempelvis idrætten. Der er i de sidste år blevet publiceret mange fortællinger om de små historier i den store danske historie.

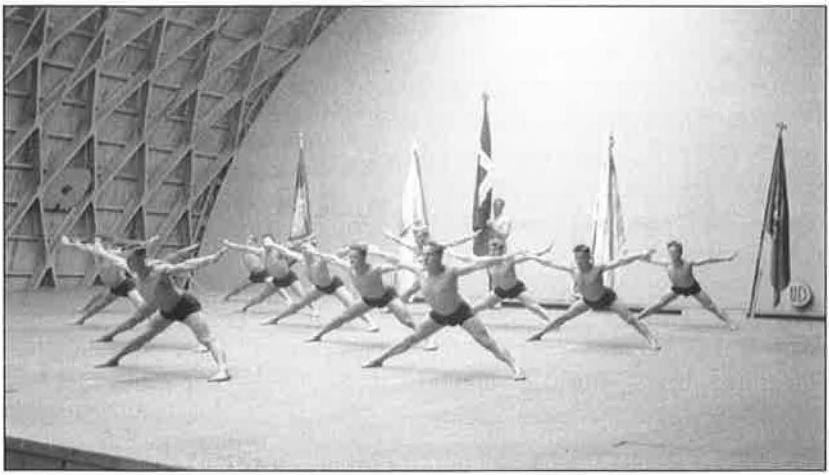

Et af tidens store idrætskoryfæer var gymnastiklederen Niels Bukh fra Ollerup. Han havde i 1938 sit hold af gymnaster, der havde været på turne i Sydamerika, med til Aalborg Hallen, hvor de gav en velbesøgt opvisning. Niels Bukh blev et af tyskernes bedste kort i propagandaen under besættelsen, da han ideologisk følte sig tæt beslægtet med nazisterne. *Foto J.A. Kirkegaard.*

Det seneste skud på stammen er et speciale, der søger ar afdække dansk fodbolds historie. (Grønkjær og Olsen: "Fodbold, fair play og forretning" (2007)). Netop dette værk viser, at der er nye veje at betræde og at der er masser af kildemateriale, der blot ligger og venter på at blive brugt af historikerne og andre interesserede. Efter den spæde start i 1980'erne med Ove Korsgaards store værk om dansk idræt fra starten af 1800-tallet til 1970'erne ("Kampen om kroppen") var forskningen koncentreret om mindre, ofte lokale forhold. Med det foreliggende kildemateriale blev mange begivenheder beskrevet isoleret. Grundlaget er hermed lagt til et fortsat arbejde med en idrætshistorisk fortælling med et bredere historisk perspektiv. En sammenkædning med den store nationale historie vil være af meget stor værdi, når danskernes hverdag skal beskrives samlet. Blandt andet bør historikerne kigge meget intenst på idrættens vedholdende påstand om ikke at være en del af en politisk hverdag. Den vil nok næppe kunne holde for en nærmere granskning, hverken på et lokalt, nationalt eller internationalt plan. Der er for mange eksempler på det modsatte til, at den myte kan opretholdes.

Dansk idræt og den tyske besættelsesmagt.
I efteråret 2006 udgav den danske historiker, professor Hans Bonde som nævnt ovenfor et meget omfattende værk om samarbejdet eller samspillet mellem dansk idræt og den tyske besættelsesmagt i perioden 1940-45. I den danske fortælling om besættelsestiden havde der ikke tidligere været sat specielt fokus på sportens rolle, og derfor havde den logisk set ikke fundet plads i de centrale publikationer om besættelsestiden.

Han lægger i bogen "Fodbold med fjenden" en række resultater frem om idrætten under besættelsen. Grundlaget for bogen er en gennemgang af de mange forskellige typer kilder, der knytter sig til et tema som er hverdagens historie. Mange af klubbernes og forbundenes protokoller er blevet gennemset for at registrere samkvemmet med den tyske besættelsesmagt. På mange områder et imponerende arbejde, hvor oplysningernes mangfoldighed dog ofte spænder ben for forståelsen af de større sammenhænge.

Ifølge Hans Bonde startede samarbejdet tidligt under besættelsen. Allerede inden besættelsen havde rundet den første måned, var der indgået en underhåndsaftale mellem DBU`s daværende formand Leo Frederiksen og det tyske fodboldforbund om at afvikle landskampe. Dette skete på trods af, at DIF havde meldt et forbud ud. Men i løbet af den første sommer blev fodboldens kurs bredt ud til en større kreds af idrætsforbundene i Danmark.

Mødet med besættelsesmagten blev på dette område også et møde med en ganske anderledes opfattelse af sporten som et samfundsanliggende. På dansk grund lagdes der vægt på det upolitiske islæt i idrætten. Man hævdede, at idrætten så at sige var hævet over det politiske. På denne måde formåede idrætsorganisationerne i Danmark at løfte sig ud af den eksisterende virkelighed og åbnede for de handlinger, der fulgte i besættelsestidens første år indtil sommeren 1943. (Sportens uklare placering i det politiske billede er stadig gældende. Sidst er det blevet eksemplificeret ved legene i Beijing 2008.)

Modparten havde en helt klar anderledes opfattelse af idrættens betydning i det politiske spil. I hele det nazistiske partis levetid havde kroppen og træning af kroppen stået højt på listen over politiske indsatsområder. Temaet fik en plads i det første partiprogram i 1920 og blev i praksis en central del af den nazistiske ungdomspolitik. Efter magtovertagelsen i 1933 blev det militære aspekt i form af veltrænede soldater det afgørende omdrejningspunkt for drengene.

Tyskernes interesse i at etablere et idrætsligt samkvem lå klart i for-

Dansk svømning havde i 1930erne og 1940erne et antal internationale stjerner, og de og svømmeforbundet led under, at samarbejdet på tværs af grænserne var afbrudt på grund af krigen. Samarbejde med tyskerne var en vej ud af det. I Aalborg var der ikke nogen svømmestjerne på den tid. Forholdene for svømmerne var ikke ideelle, men man havde da fjordbadeanstalten, som var ramme om et svømmestævne 25. juli 1938 under idrætsugen. Foto J.A. Kirkegaard.

længelse af raceteorierne, der fremhævede den ariske del af den europæiske befolkning på bekostning af alle andre. De nordiske folk blev betragtet som broderfolk. I mange af de andre besatte områder blev et idrætssamkvem ikke etableret. Idrættens værdi som propaganda blev tydeligt vægtet fra tysk side. Det faldt i helt naturlig forlængelse af den olympiske iscenesættelse i Berlin 1936. På hjemmefronten blev idrætten opfattet som en central del af den underholdning, der blev tilbudt det tyske folk, ("Sport macht Freude") især når det var med tyske sejre. I det hele taget forblev eliteidrætten i Tyskland et af de områder, der ikke blev beskåret før i den allersidste fase af krigen.

Idrætssamarbejdet mellem de to lande blev pakket ind i en aftale om at koble det neutrale Sverige på. Begge nordiske lande spillede, har det senere vist sig, en meget aktiv rolle i samarbejdet med Tysk-

land. Der hersker ikke meget tvivl om, at det økonomiske incitament ved de traditionelle svenskelandskampe har vejet tungt i DBUs overvejelser.

Idrætssamarbejdet involverede både amatører og professionelle udøvere. Langt de fleste idrætsgrene havde kun amatører. De mest markante fandtes inden for svømningen, hvor Ragnhild Hveger fik en meget fremtrædende rolle. Hendes historie er måske et klart eksempel på, hvilke mekanismer, der blev de afgørende for den historie, der blev resultatet af krigen.

Ragnhild Hveger var ofte i Tyskland i starten af krigen. Som den internationale stjerne, hun var, var fokus rettet mod hendes gøren og laden. Det gjaldt både den danske og den tyske presse. Den danske havde udelukkende en snæver sportslig vinkel på sagen. Den tyske så besøgene i en større, politisk sammenhæng. Blandt andet blev det fremhævet, at hun havde sagt nej til at besøge USA, hvilket satte besøgene i relief.

Da forholdet mellem danskerne og tyskerne kølnedes blev Ragnhild Hveger isoleret og måtte forlade landet for at tage arbejde som svømmelærerinde i Kiel. Efter besættelsen blev hun arresteret med en anklage for at have samarbejdet med tyskerne. Sagen blev droppet, men hun blev kun langsomt optaget i det gode selskab igen, og i virkeligheden nåede hun måske aldrig at blive lukket ind i varmen igen.

For fodboldens vedkommende startede det hele med den i aviserne meget omtalte landskamp i Hamburg i november 1940. Den store værdi for begge parter blev tydeligt markeret igennem den store omtale. De danske reportager fokuserede naturligvis på det sportslige element. Først senere efter krigen blev kampen sat ind i andre sammenhænge af den danske sportspresse.

Kampen havde et aalborgensisk islæt. Den stærke AaB-forsvarer Egon Johansen var udtaget og spillede hele kampen.

Kampen blev afgjort midt i anden halvleg af den senere så succesfulde tyske landstræner, Helmuth Schøn. Som gode naboer og samarbejdsparter blev det en lige kamp, begge kunne være tilfredse med. Efter tidligere store nederlag til Tyskland, var danskerne godt tilfredse med kun at tabe 1-0.

Samarbejdet fortsatte i maj 1941, hvor Stævnet – en sammenslutning af københavnske fodboldklubber - arrangerede kampe mod to hold fra Østrig, der var en del af Stortyskland. Valget af modstandere fra netop Østrig skulle medvirke til at sløre det tyske islæt i arrangemen-

Selv om besættelsen medførte besvær og indskrænkninger, fortsatte Danmarksturneringen i fodbold i første omgang. 6. maj 1940 spillede AaB på hjemmebane mod KB, der dengang var det førende hold på landsplan. Kampen endte da også 4-2 til udeholdet.

Fotograf S.A. Kühl.

tet. Det politiske aspekt blev tydeligt for tilskuerne, da de østrigske spillere heilede før kampstart. En voldsom folkelig protest rejste sig efter den tredje kamp på grundlovsdagen 1941. Et dansk nederlag blev for meget for de danske tilskuere, der invaderede banen efter kampen. Konfrontationen med de tyske soldater var uundgåelig. DBU valgte i samarbejdspolitikkens ånd at betragte optøjerne som "episode forårsaget af uansvarlige og moralsk defekte elementer blandt tilskuerne".

Hvis man ser på dagen, hvor begivenhederne tog fart kan det vel næppe undre, at netop på grundlovsdag var lunten meget kort, og der blev markeret en folkelig utilfredshed med det samarbejde, idrætsorganisationerne havde med den tyske besættelsesmagt. Det blev ikke sidste gang i løbet af krigen, at folket satte en anden dagsorden end magthaverne. (Folkeopstanden i august 1943 blev til på trods af en manglende politisk vilje til at afvise tyskernes krav om indførelse af dødsstraffen for angreb på den tyske besættelsesmagt.)

Resultatet af optøjerne Grundlovsdag 1941 blev en tysk aflysning af arrangerede landskampe både med Tyskland og med Sverige. DBU

kom herved under et voldsomt pres, hvor man arbejdede intenst på at genetablere de gode relationer. Det lykkedes også i den forstand, at der senere, i november 1941, blev afviklet en landskamp mellem Danmark og Tyskland i Dresden.

På alle planer deltog aktive og ledere i samarbejdet med tyskerne i besættelsens første år. Det betyder ikke nødvendigvis, at der var en overrepræsentation af nazistiske tanker i sportens verden. Hans Bondes undersøgelse viser, at det kun var meget få, der lod sig påvirke af den nazistiske ideologi. Tilsyneladende var det meste af den danske idrætsverden uendeligt ligeglad med det ideologiske perspektiv. Forklaringen ligger lige i forlængelse af den stærke pointering af det upolitiske element i sporten. I ly af denne opfattelse blev idrætten en aktiv spiller i den kulturelle besættelse af Danmark.

Efter samarbejdspolitikkens ophør i august 1943 tyndede det voldsomt ud i de sportslige relationer med tyskerne. Der var stadig relationer til den tredje part, Sverige. Det kom til at spille en væsentlig rolle for det videre forløb efter besættelsen, hvor idrætten koblede sig på det blomstrende fællesskab, der blev etableret i maj 1945. Sporten blev brugt til at vise danskernes optagelse i de allieredes klub, illustreret gennem kampe mellem udvalgte danske hold og engelske proffer. Nu var det med et engelsk militærorkester, der spillede op til kamp.

I forbindelse med den første landskamp mod Norge i sommeren 1945 blev den danske modstandsbevægelse hyldet. Mange kendte ansigter i den danske sportsverden nåede i tide at springe på det tog, der kørte i en anden retning efter krigen.

Det ville have været naturligt, om der var blevet et opgør mellem forskellige fløje inden for idrætten om det forhold, der havde været til tyskerne. Det opgør kom aldrig for alvor frem. På helt samme måde som det etablerede politiske og administrative system satte sig tungt på beslutningerne i årene efter krigen, satte de store forbund sig på sporten. Der var givet ikke andre alternativer inden for det politiske system. De partier, der havde sat dagsordenen i samarbejdspolitikken følte sig kaldet til og fik mandat til at lukke sårene efter besættelsen.

Idrætten fulgte trop. Der blev etableret en fortsat skarp adskillelse mellem det politiske og sporten. Der blev arbejdet på samme måde på idrættens forskellige planer som altid. En af konsekvenserne af den fredelige besættelse af Danmark blev den hidtil største høst af internationale triumfer ved OL i London i 1948. Danmark havde modsat andre nationer stadig de fleste af deres ypperste idrætsudøvere i denne verden.

Hans Bonde konkluderer meget forståeligt:

"Var dansk idræts dispositioner under besættelsen et udtryk for svigt eller afmægtighed? Vi var en lille nation trykket ned af overmagten, og der blev i dansk idræt gjort ting, der absolut var menneskeligt forståelige, men også senere, da scenen havde skiftet fuldstændig, kunne opfattes som dybt pinlige, fordi de illustrerede vor hjælpeløshed, ubetydelighed, manglende selvstændighed og opportunisme".

Moralske aspekter ligger betænkeligt langt fremme på tungen. Men havde den nationale politik på idrættens område og fra landsorganisationerne en lokal parallel? Samarbejdede de lokale klubber og foreninger med besættelsesmagten, og hvordan ser det ud for Aalborgs vedkommende?

Idrætten i Aalborg 1940-45

Besættelsen af Danmark den 9. april 1940 fik, som det er almindeligt kendt, stor betydning for forholdene i landet på alle planer. Civilsamfundet blev pålagt en mængde restriktioner af forskellig art, restriktioner, som af mange forskellige årsager i løbet af besættelsens fem år blev stadig mere omfattende. De første par måneder var der på nogle områder krigslignende tilstande, der naturligt nok begrænsede bevægelsesfriheden noget. Der voksede dog efterhånden en dagligdag frem, hvor trafikforhold og muligheder for at forsamles normaliseredes i ret høj grad. Det kunne lade sig gøre at etablere noget, der lignede en almindelig hverdag uden store konflikter mellem besættere og besatte som følge af samarbejdspolitikken. I nogle tilfælde udviklede det sig, som beskrevet ovenfor, til egentligt samkvem og samarbejde også på det idrætslige område.

Det samarbejde mellem tyske og danske idrætsorganisationer og udøvere, som foregik på landsplan, havde faktisk sine paralleller også på det lokale plan i Aalborg. Det vil blive omtalt senere. Men i første række fik besættelsen praktiske konsekvenser for de almindelige turneringer og stævner og dermed det, der så at sige var cremen på kagen. Det almindelige træningsarbejde i en idrætsforening går jo ud på at blive bedre, og stævner og turneringer, hvor man måler sig med andre, er belønningen for sliddet.

Alle de turneringer og stævner, som var planlagt til sommersæsonen 1940, og som i mange tilfælde allerede var i gang, måtte genovervejes. Der var mange aflysninger og flytninger af turneringskampe, og mange af de faciliteter, som foreninger og klubber var vante til at benytte sig af, som gymnastiksale på skoler og idrætshaller, blev i den

indledende fase af besættelsen rekvireret af tyskerne til indkvartering af soldater (i den afsluttende fase blev i øvrigt mange af de samme faciliteter rekvireret til flygtninge fra det østlige Tyskland). 15. august 1940 fremgår følgende f.eks. af en annonce i avisen:

"Kommuneskolernes Gymnastiksale: Det bekendtgøres herved, at det ikke som hidtil i det kommende Vinterhalvaar vil kunne paaregnes, at der stilles Lokaler til Raadighed i Kommuneskolerne i Aalborg til Gymnastiktræning og lignende. Aalborg Skolekommission." (3)

Det helt store problem for idrætten blev meget hurtigt de restriktioner, der blev lagt på trafikken. Det blev svært at skaffe benzin til at komme rundt i landet, og man blev nødt til at regionalisere idrætten, således at f.eks. fodboldturneringen blev inddelt efter landsdele. Den helt lokale udendørs idræt på land blev ikke ramt i nævneværdig grad, i hvert fald ikke i de første besættelsesår. Derimod mistede byen sin største opvisningshal, Aalborghallen. Hallen, der blev opført i forbindelse med Nordjysk Udstilling i 1933, var ud over teater, koncerter og operaforestillinger også rammen om store bokse- og brydestævner, gymnastikopvisninger og håndboldkampe. Straks efter besættelsen blev den beslaglagt af tyskerne til at huse tyske tropper på gennemrejse til og fra Norge. Gennem resten af 1940 blev hallen brugt til det, og ved uforsigtig omgang med ild fra tyske soldaters side, brændte hallen ned natten til den 30. januar 1941. Under hele besættelsen var det derfor kun Tennishallen på Annebergvej, der var til rådighed som indendørs idrætshal beregnet til formålet, ved siden af skolernes gymnastiksale.

Ro-, kajak- og sejlsporten havde særlige problemer og blev udsat for mange restriktioner. Da tyskerne etablerede en stor vandflyveplads der, hvor Egholmfærgen i dag har sit leje, betød det, naturligvis, at de var på vagt overfor, hvem og hvad, der sejlede forbi. En erindring fra kajakklubben lyder f.eks.:

"I juni 1941 var vi på weekendtur til Gjøl, da der pludseligt lød i en højttaler, at al roning ville blive forbudt. Vi roede som gale for at komme hjem, da vi ikke ville risikere, at tyskerne fra Vandflyvebasen skulle beskyde os. Forbuddet blev senere lempet en smule mod, at vi malede store tal på vore kajakker, altså en slags nummerplader." (4)

Inger Kragelund, formand for Aalborg Dameroklub, har tilsvarende berettet, at det i perioder ikke var tilladt at ro på fjorden, og den tid, der dermed blev til overs til klublivet, blev anvendt til at foretage forbedringer og ombygninger af klubhuset, hvor man så til gengæld kunne nyde godt af det gode sociale sammenhold i klubben. Hun

Aalborg Hallen, der blev opført i forbindelse med Nordjysk Udstilling i 1933, var frem til krigen byens store idræts-, udstillings- og koncerthal. Den fyldte hal dannede 28. november 1938 rammen om Niels Bukhs gymnasters opvisning. Da hallen brændte i januar 1941, mistede byen derfor sit største indendørs samlingssted. Fotograf J.A. Kirkegaard.

beretter tilsvarende, at det under hele krigen var forbudt at ro forbi "fluepapiret", det strandareal, hvor man netop havde etableret friluftsbad, og som tyskerne straks efter 9. april inddrog og begyndte at opbygge en vandflyveplads ved.[5]

Svømmesporten blev af samme årsag også ramt. Det helt nyetablerede friluftsbad med faciliteter til konkurrencesvømning blev som sagt inddraget, og det var først genetableret i løbet af 1946-47. Man havde dog stadig den gamle fjordbadeanstalt, men vandet der var ikke altid det bedste eller reneste. Den kommunale svømmehal i Løkkegade kunne man dog bruge det meste af krigen, men i perioder måtte den lukkes på grund af energimangel.[6]

Sejlklubben fik det helt konkrete krigsmæssige problem, at tyskerne etablerede et luftværnsbatteri på taget af klubhuset, som bestod af overbygningen fra en ophugget damper ved navn "Jungshoved". Det gav problemer, som imidlertid siden løste sig ved, at bygningen ikke var stabil nok til at bære kanonen, når der skulle skydes med den, og den blev derfor fjernet igen. Da tyskerne fortrak fra Sejlklubben tog de imidlertid klubbens startkanon med, måske fordi de betragtede den som et farligt våben, eller måske som souvenir.[7]

Lige før besættelsen i 1940 havde byen indrettet Friluftsbadet et stykke vest for de eksisterende badeanstalter. Der var bedre forhold på alle måder, og svømmesporten fik rammer for både træning og opvisning, som skulle give sporten et løft. Da tyskerne indrettede vandflyveplads på området, fik ingen dog glæde af det, før anlægget, der ses her ved genindvielsen 25. maj 1947, blev genopbygget. Fotograf S.A. Kühl.

Efterhånden som krigen skred frem, skærpedes forholdene på alle områder, også for idrætten. Mangel på helt simple ting som tennis- og bordtennisbolde, cykeldæk og ordentligt tøj m.m. gjorde det efterhånden næsten umuligt at dyrke sport på højt niveau. Også sabotagen tog til, ligesom det almindelige forhold mellem tyskere og danskere blev mere anstrengt. Efter bruddet med samarbejdspolitikken i august 1943 blev der f.eks. nedlagt et midlertidigt forbud mod alle sportskampe som følge af jernbanesabotage. Periodevise udgangsforbud umuliggjorde selvsagt også idrætsudøvelse. I det hele taget medførte sabotage og gengældelsesaktioner, at temmelig mange konkurrencer og kampe blev aflyst, fordi det var både besværligt og farligt at komme rundt. Det problem blev større og større, jo længere besættelsen varede.

Inden for nogle sportsgrene fandtes der dog årsager til, at man helt måtte stoppe virksomheden, eller den blev næsten umuliggjort. Aalborg Tennis Klub, som havde Tennishallen på Annebergvej, måtte

finde sig i, at tyskerne rekvirerede den og spillede der.[8] Dertil kommer, at det blev umuligt at skaffe ordentlige tennisbolde.

Tilsvarende blev det umuligt at skaffe bordtennisbolde, som blev importerede og derfor blev ramt af diverse restriktioner i den internationale handel under krigen.

Med udgangspunkt i Tennisklubben havde Børge Petersen, som blev Dansk Bordtennis Unions første formand, været aktiv som bordtennisspiller (ved siden af at være formand i Aalborg AIK) og været med til at arrangere mange klubkampe. Da tanken om at stifte en landsdækkende organisation var modnet, kunne man ikke komme af sted med at afholde generalforsamling, og Børge Petersen blev pr post udpeget til formand.

I Aalborg Frejas klubhus blev der også spillet bordtennis i stor stil. Derfra stammer en historie om den sidste brugbare bordtennisbold i klubben. Som alle, der har spillet bordtennis, vil vide, har de små celluloidbolde let ved at revne. Man forsøgte at lappe på de bolde, man havde, så længe det nu kunne lade sig gøre, men en skønne dag var der kun én brugbar bold tilbage, og de forskellige spillere fik kun lov til at spille et halvt sæt, hvorefter næste hold spillere skulle til. Som det jo sker i

Rosporten har gode betingelser i Aalborg i kraft af Limfjorden. Derfor har det været naturligt at oprette ro- og kajakklubber i Aalborg, og der blev ret tidligt agiteret for at få medlemmer. Under krigen fik man dog problemer, da de militære forhold omkring Aalborg medførte indskrænkninger i udfoldelserne for både roere og sejlere i det hele taget. *Fotograf ukendt.*

bordtennis, blev bolden på et tidspunkt slået ud mellem de ventende spillere. Der blev ledt og ledt af alle, bortset fra en enkelt, der stod stille og blev mere og mere forlegen, mens alle andre ledte. Det viste sig, at han ved et uhelt var kommet til at stille sig på bolden, hvorved den var mast helt flad. Efter den episode blev der ikke spillet bordtennis i Freja igen før efter krigen.[9]

Andre idrætsgrene som orienteringsløb måtte naturligt nok også indrette virksomheden efter den tyske tilstedeværelse, og mennesker, der løb rundt i skovene med kort og kompas kunne måske godt vække mistænksomhed hos nervøse tyske soldater, efterhånden som krigen begyndte af gå tyskerne imod, og sabotage og våbennedkastninger tog til.

En enkelt idrætsgren blev i kraft af sin aktivitets karakter særligt hårdt ramt af krigen. Aalborg Skyttekreds måtte i sagens natur indstille virksomheden umiddelbart efter besættelsen, hvilket fremgår af forhandlingsprotokollen fra 12. april 1940, hvor det helt lakonisk konstateres: "Det vedtoges indtil videre at standse Foreningens virksomhed".[10] Alle skydevåben skulle inddrages, og skyttekredsen kunne jo ikke fungere uden geværer.

Det almindelige liv i idrættens verden blev altså besværliggjort på mange måder, men hvis man gennemgår de mange jubilæumsskrifter, som er udgivet af klubber og foreninger, har besættelsen faktisk ikke sat sig dybe spor i folks erindringer om deres idrætsliv. Man indrettede sig indenfor idrætten som man gjorde det i almindelighed efter forholdene, og så blev der etableret en hverdag, hvor man nok måtte finde sig i en mængde besvær, men man kunne fortsat træne og udvikle sig. Et eksempel på, at besættelsesperioden ikke har sat sig dybe spor, er det 80 års jubilæumsskrift, som Aalborg Freja udgav i 1992. Det i øvrigt glimrende jubilæumsskrift med mange gode erindringsbilleder fra medlemmer gennem tiderne, indeholder nogle afsnit med overskrifter for, hvad der skete gennem årene, kaldet "Historisk set". For årene 1940-1945 er den eneste reference, der kan siges at henvise til en følge af tyskernes besættelse følgende: "Der diskuteredes mørklægning af omklædningsrummet til vinteren. Man enedes om at opsætte papirrammer i stedet for krydsfinér, da denne løsning var billigere, om end de ikke er så holdbare."[11] Aalborg Freja er ikke alene om ikke at ofre besættelsestiden mange ord i jubilæumsskrifter. Det samme gælder AIK/IK 1919, Jyden, Vejgaard Boldklub, AaB og flere andre. For AaBs vedkommende gælder, at bestyrelsens forhandlingsprotokol for perioden under besættelsen, hvor møderne

er refereret, kun indeholder sporadisk omtale af besættelsens konsekvenser i form af turneringsændringer og besvær med transport. Den eneste henvisning til besættelsesmagten drejer sig om, at en tysk kampvogn i 1944 ved et uheld var kørt ind i hegnet omkring baneanlægget på Hobrovej, og at værnemagten efterfølgende havde betalt reparationen af hegnet.[12]

SIFA og Aalborg Stadion

Ved en undersøgelse af, i hvor høj grad, det nationale idrætssamkvem med besættelsesmagten blev ført ud i livet på lokalt plan, er det meget oplagt at kigge på, i hvilket omfang SIFA, der jo er samvirke for alle byens idrætsforeninger, havde noget at gøre med den tyske besættelsesmagt, enten gennem den lokale værnemagts kommandant eller

Aalborg Stadion var gennem mange år ejet og administreret af SIFA, og faciliteterne blev delt mellem idrætsgrenene og trænings- og spilletider fordelt mellem klubberne gennem SIFA. Gennem hele besættelsen lykkedes det SIFA at holde Stadion stort set fri for beslaglæggelse fra tysk side. På billedet strømmer tilskuerne til udgangen efter kampen mellem AaB og KB 6. maj 1940. Fotograf S.A Kühl.

andre. SIFAs hovedopgave i den omhandlede periode, i hvert fald sådan som aktiviteterne fremgår af bestyrelsesreferater og generalforsamlingsreferater, var at bestyre Aalborg Stadion, som SIFA jo ejede. Stadion kunne af mange årsager tænkes at danne ramme om både fælles arrangementer, hvis sådanne blev afholdt, og om værnemagtens egne idrætslige aktiviteter. Der kunne også afholdes parader og andet.

For at klarlægge dette spørgsmål, er SIFAs forhandlingsprotokol gennemgået mellem 1940 og 1945, hvor alle bestyrelsesmøder og generalforsamlinger er ret fyldigt refereret. Og for at komme spændingen i forkøbet: Til alt held for SIFAs gode omdømme kan der ikke konstateres noget omfattende aktivt samarbejde med besættelsesmagten. Tvært imod ser det ud til, at SIFAs bestyrelse, så godt det overhovedet har kunnet lade sig gøre, har forsøgt at undgå at låne stadion ud til tyskerne.

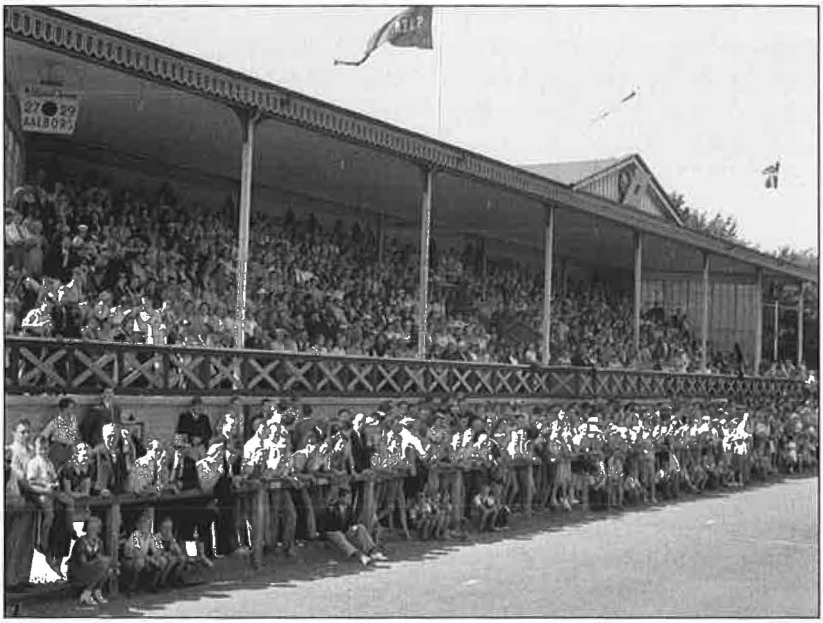

De fine trætribuner, der før i tiden fandtes på Aalborg Stadion, led efter SIFAs bestyrelses mening under, at tyske soldater med deres tunge støvler trampede og sparkede, når de en sjælden gang anvendte anlægget. Her ses tilskuere i august 1937, da der afvikledes et stort idrætsstævne på Aalborg Stadion. Selv løbebanerne foran tribunen var inddraget. Fotograf J.A. Kirkegaard.

I forhandlingsprotokollerne er der også her kun sporadiske omtaler af forhold omkring besættelsen, men der er en interessant indførsel fra generalforsamlingen den 29. november 1940, hvor formanden, John Møller i sin beretning "...omtalte .. Dansk Ungdomssamvirke og dets formand og anbefalede, at foreningerne tilslutter sig denne organisation, idet han også fremhævede, at Dansk Idræts Forbund anbefalede og støttede et samarbejde."[13] Ungdomssamvirket var dannet med henblik på at holde ungdommen på den rette danske vej og ikke flirte med nazismen. I hvert fald AaB fulgte senere formandens anbefaling, og flere andre fulgte givetvis også med.[14]

Ikke før 20. april 1943 er der i protokollen udtrykkelige tegn på, at stadion er blevet brugt af værnemagten. Den dag anmodede værnemagten om adgang til at træne og spille fodbold på stadion. Det blev afslået med den begrundelse, at stadion var optaget af klubberne og af arrangementer, der var fastlagt. Derfor var der ikke ledige tider at få. Knap et par måneder senere, den 15. juni, fik værnemagten dog lov at låne stadion den 25. juli mod at betale en leje på 300 kr. Efterfølgende blev der udtrykt utilfredshed med, at tilskuernes stive militærstøvler skadede træværket på tribunen.

Den 18. august 1944 ytrede "Ortskommandanturen" ønske om at få stadion til rådighed 26. og 27. august, altså med relativt kort varsel. I første omgang blev det afslået med henvisning til, at der var optaget. Den stedlige tyske konsul Brantner ringede derefter formanden op og gjorde ham opmærksom på, at hvis ikke man frivilligt gav tyskerne lov at bruge stadion de ønskede dage, risikerede man, at de ville beslaglægge det og dermed forhindre idrættens brug af faciliteterne. Den trussel kunne SIFAs bestyrelse naturligvis ikke sidde overhørig, og derfor måtte man forhandle sig til rette med Aalborg Freja, som havde brugsretten de to nævnte dage.

Freja trak sig, så man undgik en beslaglæggelse, og tyskerne fik deres vilje. I sammenhængen anføres i protokollen: Formanden.."udtalte sit personlige Haab om, at man ikke fremtidig fik flere Henvendelser af denne Art."[15]

Det håb gik tilsyneladende i opfyldelse. I hvert fald er der ikke flere indførsler om tysk anvendelse af stadion i forhandlingsprotokollen. Derfor kan der godt være tilfælde, hvor der har været tale om rekvisition af stadion, men som sagt: Det afspejler sig ikke i bestyrelsens mødereferater.

I forhold til samarbejde med den tyske besættelsesmagt kan SIFA altså sige sig fri.

Samarbejde med tyskerne?

Fodbold blev dog spillet med fjenden. DBU gav i juni 1940 lokalunionerne besked om, at det var OK at arrangere træningskampe og "uofficielle kampe" med besættelsesmagten. Ordlyden, som den er gengivet i Nordjyllands Social-Demokrat giver mulighed for forskellige tolkninger, og gengives derfor her:

"Fodboldkampe med udenlandske Hold tilladet. Da det er kommet til D.B.U.s Kendskab, at den på det ekstraordinære Bestyrelsesmøde den 27. April trufne Beslutning, hvorefter Fodbold- og Kricketkampe med udenlandske Hold indtil videre ikke er tilladt, af nogle Klubber er blevet fortolket saaledes, at det er dem forbudt at lade Soldater fra den tyske Værnemagt træne sammen med deres Spillere eller spille private Træningskampe med disse, ønsker Dansk Boldspil-Union at henlede Lokalunionernes Opmærksomhed på, at Bestemmelsen ikke er til Hinder for et uofficielt Samkvem, men alene tager Sigte paa Landskampe og andre officielle Kampe, der i forvejen opreklameres som Kampe mellem et dansk Hold og et udenlandsk Hold." [16]

I Aalborg var der nogle, der i hvert fald ikke havde tolket DBUs beslutning fra 27. april som et forbud mod samkvem. Under overskriften: "International Fodboldkamp" refereres i avisen en kamp, som Boldklubben Thor i Nørresundby spillede:

"Ved en Fodboldkamp mellem Boldklubben Thors A-hold og et tysk Hold sejrede førstnævnte efter en velspillet Kamp med 5 Maal mod 4. Kampen overværedes af 400 Tilskuere" [17]

Det fremgår ikke af omtalen, hvor mange af tilskuerne, der var tyske, men man må gå ud fra, at der har været en del af de 400, der var i tysk uniform. Kampen blev fulgt op af en såkaldt "returkamp", der den 25. juni omtales på side 5 med en pænt iøjnefaldende overskrift: "International Fodboldkamp paa Nørresundby Stadion". Her omtales det tyske hold som et udvalgt hold af værnemagtssoldater, stationeret i Nørresundby. Der blev altså reklameret for kampen som en international kamp, og det er et spørgsmål, om ikke dette strider mod den sidste sætning i ovenstående uddybning af DBUs holdning i spørgsmålet, idet det er svært at anfægte, at kampen blev opreklameret i avisen som en kamp mellem et dansk og et udenlandsk hold. Det fremgår i øvrigt af en kortfattet omtale dagen efter, at Thor vandt returopgøret med en solid 3-0 sejr.[18]

Det fremgår ikke af avisen, om der var taler af officiel karakter i forbindelse med kampen, hvis forløb heller ikke blev fyldigt omtalt.

I Aalborg tog man som andre steder tilladelsen til efterretning, og

klubber som AaB, Aalborg Freja, Vejgaard Boldklub og som nævnt Thor Nørresundby spillede ifølge enkelte veteraner træningskampe mod hold bestående af tyske soldater i løbet af 1940. En del af disse kampe har dog ikke sat sig omfattende spor, hverken i erindringen hos de spillere, der deltog, eller i kildematerialet i protokoller og scrapbøger fra klubberne. Ud over ovennævnte kampe i Nørresundby, var der kun en af fodboldkampene, der fik mere officiel opmærksomhed. Det fremgår af Nordjyllands Socialdemokrat for september 1940, at Vejgaard Boldklub spillede opvisningskamp mod et hold bestående af værnemagtssoldater, nærmere betegnet et hold fra en pionerbataljon. Den 10. september 1940 fremgår at:

"Det er i Aften, der på Vejgaard Stadion spilles en fodboldkamp mellem Vejgaard Boldklubs Førstehold og et Fodboldhold fra en Pionerbataljon fra den tyske Værnemagt. Kampen spilles kl. 18.30." [19]

Den 11. september refereres der fyldigt fra kampen, der endte 3-3. Selve kampreferatet viser, at det tyske hold havde en teknisk god og pågående venstre fløj, og det ser ud som om, de var nærmest til at vinde, selvom Vejgaardspillerne brændte et straffespark. Til sidst blev kampen mere fighterbetonet, og det endte med, at tyskernes venstre innerwing (sådan nogle havde man dengang) "forså sig" mod Vejgaard Boldklubs målmand og blev udvist.

Det er imidlertid ikke i selve kampen, det mest interessante aspekt af episoden ligger. Det er mere den ramme, som kampen foregik i, der er interessant i denne artikels sammenhæng. Der blev nemlig holdt taler:

"Før Kampen samledes de to Hold midt paa Banen, hvor Sogneraadsformand Bertel Kristensen bød velkommen, idet han udtalte: Igennem de sidste Aartier har Sporten gaaet sin Sejrsgang gennem Landene. Ungdommen har fylket sig paa Sportspladserne og dyrket Idræt under forskellige Former og derved udviklet deres Fysik og vundet legemlig Sundhed til Gavn for dem selv og deres Land. I Sportens Verden indtager Tyskland et højt Stade, og tyske Sportsfolk har ved deres Resultater, der er blandt Verdens bedste, skabt Respekt for tysk Sportskultur og kastet Glans over deres Land. Det er mig en Ære at byde Repræsentanter for tysk Sportsungdom velkommen til denne Kamp, som jeg haaber maa blive spillet i den rette Kampaand. Vi venter at blive Vidne til en god, en fair Kamp, hvor det bedste Hold vinder.

Major Schiche takkede for Velkomsten og omtalte det gode sportslige Samkvem, der altid havde været mellem Danmark og Tyskland, og udtalte Haabet om en god Kamp i kammeratlig Aand." [20]

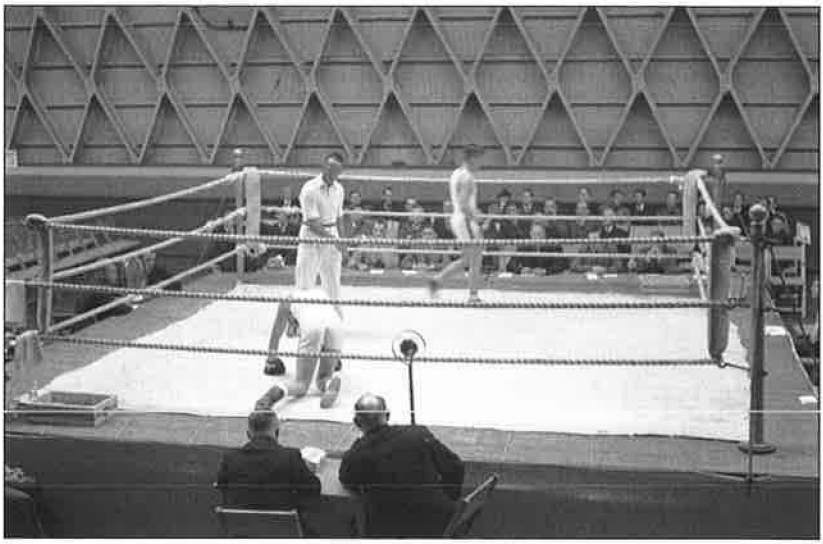

Eneste spor af egentligt samarbejde med tyskerne fra de lokale bokseklubbers side er omtale af to opvisningskampe mellem tyske boksere i juni 1940. Der er ingen billeder fra begivenheden. Billedet stammer fra Spartas stævne i Aalborg hallen 2. oktober 1938, hvor man præsenterede kampe med to danmarksmestre, en jysk mester og to tidligere danske mestre i ringen. Fotograf J.A. Kirkegaard.

Hvis man nærlæser kampreferatet kan man godt antage, at det fromme håb om en fair kamp i kammeratlig ånd i sidste ende ikke blev opfyldt. Det gik nok ret hårdt til, men det er ikke muligt at aflæse, om det hårde spil havde baggrund i andet end almindelig kampvilje fra begge sider.

Det skal understreges, at når netop de to klubber Thor Nørresundby og Vejgaard Boldklub omtales, er det ikke fordi, de fortjener at blive hængt ud mere end andre klubber, men kun fordi deres kampe er omtalt i avisen, og begivenhederne dermed er dokumenteret bedre end andre klubbers mulige samarbejde.

Andre end fodboldklubberne havde i starten af besættelsen også et vist samarbejde med den tyske værnemagt. Men igen er det begrænset, i hvor høj grad det har afspejlet sig i kildematerialet. Bedst til at fastholde erindringen om samarbejdet er igen aviserne. D.A.I. Aalborg afholdt i første del af juni 1940 sin traditionelle idrætsuge. Den 10. juni findes i avisen en omtale af afslutningen af denne i øvrigt som

vanligt succesrige begivenhed. Heraf fremgår, at arrangementet bød på et antal boksekampe. Her deltog tyske boksere i to kampe, hvor de mødtes indbyrdes. Der var altså tale om to rent tyske opvisningskampe.[21]

At man lokalt kan finde eksempler på sportsligt samarbejde og samkvem kan ikke undre på baggrund af den politik, som Dansk Idræts Forbund og D.B.U. førte i forlængelse af samarbejdspolitikken. Der er i løbet af sommeren og efteråret 1940 adskillige avisomtaler af stævner, kampe og konkurrencer, hvor danske og tyske idrætsfolk dystede. De traditionelle svenskerlandskampe i fodbold, der betød så meget for D.B.U., fik også lov at finde sted, og her deltog to AaB-spillere på landsholdet. Både Alfred Hansen og Egon Johansen var med mod Sverige i to kampe i efteråret 1940 (begge endte uafgjort). Prisen for at få lov at spille mod Sverige var, at man også skulle spille mod Tyskland, og der blev afviklet to kampe i henholdsvis Hamburg og Dresden i 1940 og 1941. Kun Egon Johansen deltog, idet Alfred Hansen dog havde bedt sig fri for at blive udtaget til landskampe i Tyskland. Egon Johansen har i øvrigt selv levende beskrevet sine oplevelser med landskampen den 17. november 1940 i Hamborg, hvor spillerne på vejen gennem Nordtyskland oplevede luftangreb og på vejen til Volkspark stadion så resultaterne af angrebene i byen.[22]

Der er ingen tvivl om, at tyskere under hele besættelsen anvendte byens idrætsanlæg til både træning og kampe. Det fremgår af adskillige beretninger. Men tilsyneladende var det kun i begyndelsen af besættelsesperioden, de kunne regne med at finde danske træningspartnere, og som det fremgår ovenfor var i hvert fald SIFA ikke meget for at lade besættelsesmagten anvende Aalborg Stadion mere end det var absolut umuligt at undgå.

Det fremgår også af flere beretninger, at man forsøgte at undgå samkvem, måske især i den senere del af besættelsen. I Aalborg Tennisklubs hal på Annebergvej blev opsat et skilt, hvor det fremgik at klubben ikke tillod udlændinge at spille, således at dens spillere kunne undskylde sig overfor tyskere, der gerne ville spille mod klubbens medlemmer. Man kunne derimod ikke undgå, at tyskerne selv spillede mod hinanden, idet man ellers kunne frygte, at hallen ville blive beslaglagt. Børge Petersen, der var medlem af indtil flere idrætsforeninger i byen, og som var formand for AIK, har tilsvarende berettet, at nogle tyskere, der trænede i atletik på stadion, gerne ville deltage i stævner med danske atletikfolk. Han undskyldte sig med, at han ikke havde tilladelse til at arrangere internationale stævner, og

da tyskerne blev noget vedholdende og aggressive, måtte han have støtte af stadioninspektøren Søren Larsen og hans store hund, der kom til.[23]

Også på andre områder kunne man konstatere en efter forholdene uønsket interesse fra tysk side. Aalborg Dameroklub, der i sagens natur havde et stort antal kvindelige medlemmer, kunne ikke undgå, at tyske soldater udviste interesse for nogle af disse, og i nogle tilfælde var interessen gensidig. Det betød, at formanden Inger Kragelund måtte tage nogle ubehagelige samtaler, hvor det blev gjort klart, at det ikke var velset, at medlemmer blev afhentet af tyske soldater, og i et enkelt tilfælde skred man til eksklusion af et medlem.[24]

Afslutning og konklusion

Kildematerialet fortjener en yderligere granskning med henblik på at opnå en mere sikker viden om forholdene. Der bør også foretages interviews med de få, der er tilbage, som kan huske noget, og sådanne interviews kan måske klarlægge, i hvilket omfang der i dagligdagen var omgang med tyskere, der trænede og dyrkede idræt i de samme faciliteter, som byens egne idrætsfolk anvendte.

Men det er såre interessant, at der ikke er mange spor af samkvem mellem den ålborgensiske idræt og besættelsesmagten i kildematerialet i form af bestyrelsesprotokoller og andet. Er det en kollektiv fortrængning igennem ikke at nedskrive noget om problemet, eller er det fordi, der faktisk ikke var et samspil mellem parterne?

Aalborgs idræt havde, som det er påvist ovenfor, berøring med den tyske værnemagt, men omfanget ser ud til at have været yderst sparsomt. Måske var tilstedeværelsen af de mange tyske tropper i området en forklaring på, at der kun er få tyske henvendelser om at leje idrætsfaciliteterne. Måske var det netop den talrige tyske repræsentation i gadebilledet, der gjorde, at der ikke var et behov for danske modstandere. Måske var den omfattende tyske militære tilstedeværelse også en ekstra påmindelse om, at der var tale om en militær besættelse, der var i modstrid med befolkningens interesser. Aalborg blev jo siden på mange måder et af de steder, hvor modstandsbevægelsen havde bedst fat, og den folkelige opstand i 1943 begyndte i Aalborg før alle andre steder.

Aalborg lignede nok ellers på mange måder resten af landet i sammenhængen. Der gik lidt tid med at vågne op. Det kan være, at danskere i almindelighed var optagede af at få dagligdagen til at glide så ubesværet som muligt. Man ønskede ubevidst at fortrænge det ubeha-

gelige ved besættelsen og få livet til at fortsætte, som det plejede, og det gik bedst ved så godt som muligt at ignorere, at tyskerne var her. Det er vel bl.a. derfor, værnemagtens tilstedeværelse ikke satte mange spor i idrætslivet og idrætsfolkenes bevidsthed i sportssammenhæng. Men bortset fra enkelte "fejltrin" i begyndelsen af besættelsen ser det ikke ud til, at det aalborgensiske idrætsliv og dets organisationer har været aktive i forbindelse med samarbejde med besættelsesmagten, og slet ikke i en størrelsesorden, der matcher samarbejdet fra landsorganisationernes side.

Flemming Nielsen
Arkivar
Aalborg Stadsarkiv

Jens Peter Sørensen
Lektor
Dronninglund Gymnasium

Noter

1. Kirchoff, Hans: Besættelsestidens historie – forsøg på en status. 2003/2005.
2. Se bl.a. Poulsen, H.: Besættelseårene 1940-45, Århus 2002
3. Her gengivet efter Idræt i Aalborg gennem hundrede år s. 63
4. Gengivet efter samme s. 63
5. Samme s. 69
6. Aalborg Svømmeklub 1913-1988 s 32-33
7. Samme s. 70
8. Idræt i Aalborg gennem hundrede år s. 67
9. Samme s. 68
10. I Aalborg Stadsarkiv registreret som A797 Aalborg Skyttekreds, forhandlingsprotokol 1940
11. Banen ved Annebergvej. Aalborg Frejas historie 1912-1992 s. 22
12. I Aalborg Stadsarkiv registreret som A734/9 Aalborg Boldspilklub af 1885, bestyrelsens forhandlingsprotokol 1940-45
13. SIFA, forhandlingsprotokol 1935-1943, i Aalborg Idrætsarkiv
14. A734/4 Aalborg Boldspilklub af 1885, forhandlingsprotokol for generalforsamlinger
15. SIFA, forhandlingsprotokol 1943-1956, august 1944
16. Nordjyllands Social-Demokrat, 22. juni 1940 s. 6
17. Samme, 7. juni 1940 s. 4
18. Samme, 26. juni 1940 s. 6
19. Samme, 10. september 1940
20. Samme, 11. september 1940 s. 6
21. Samme, 10. juni 1940
22. Idræt i Aalborg gennem hundrede år, s. 64
23. Samme, s. 75
24. Samme s. 69

Litteratur:

Aalborg Svømmeklub 1913-1988 – som ringe i vandet gennem 75 år!, Aalborg 1988
IK 1919 Aalborg 1919-1969, Aalborg 1969
Jyden Aalborg Atletklub 1898/1983, Aalborg 1983
Arbejdernes Idrætsklub gennem 25 Aar, Aalborg 1944
Banen ved Annebergvej. Aalborg Frejas historie 1912-1992, Aalborg 1992
Idræt i Aalborg gennem hundrede år, SIFA, Aalborg 1983
Kirchhoff, H: Besættelsestidens historie – forsøg på en status.2003/2005.
Bonde, H: Fodbold med fjenden. Odense 2006
Grønkjær og Olsen: Fodbold, fair play og forretning. Århus 2007
Nordjyllands Social-Demokrat 1940-1942, diverse dage

Arkivalier:

A734 lbnr. 4 og 9 Aalborg Boldspilklub af 1885, forhandlingsprotokoller for henholdsvis generalforsamling og bestyrelse 1940-1945
SIFAs forhandlingsprotokoller 1936-1956
A797 Aalborg Skyttekreds, forhandlingsprotokol 1940

Dertil kommer samtaler med veteraner i SIFAs idrætsarkiv, eftersommeren 2008

Aalborgs rutebilstationer og de tilsluttede rutebiler 1950 – 2000

Af Ole Neimann

Trafikudviklingen og specielt fremtidsprognoserne for biludviklingen efter 2.verdenskrig indikerede klart, at rutebilstationen på Vesterbro ville få ind- og udkørselsproblemer. Endvidere krævede ekspansionen i rutebilerhvervet også mere plads på den daværende rutebilstation på Vesterbro. I en af dagspressens artikler i forbindelse med indvielsen af den nye rutebilstation i 1961 blev optakten, etableringen og slutresultatet beskrevet således:

"Planerne om en ny rutebilstation blev luftet allerede i 1951, da stadsarkitekten i Aalborg i forslaget til dispositionsplan for Aalborgområdet pegede på muligheden af at bygge rutebilstation på en del af de sauerske grunde ved Jyllandsgade. Da rutebilstationens ledelse undersøgte, hvor stor plads man ved en eventuel flytning måtte have til rådighed, erfarede man, at statsbanerne overvejede at modernisere den daværende godsbanegård, som langt fra var tidssvarende.

Statsbanerne gjorde klart, at hvis Aalborg Rutebilstation var interesseret i et areal, ville man søge gennemført en flytning af godsbanegården i stedet for at modernisere den. DSB hævdede, at rutebilstationen måtte betale differencen i udgifterne mellem de to muligheder plus en årlig leje af arealet. Rutebilfolkene fandt dette uantageligt, men man nåede et kompromis.

Spørgeskemaer

Forinden havde arkitektfirmaet Torben Poulsen og Jacob Blegvad, Aalborg, fået overdraget projekteringen af en ny rutebilstation, og arkitekt Blegvad sendte i 1953 skemaer ud til et stort antal rutebilstationer i ind- og udland med anmodning om oplysninger om trafik, areal etc.

Arkitekt Blegvad udarbejdede en lang række trafikanalyser og bearbejdede materialet fra rundspørget, og dette arbejde blev lagt til grund for projekteringen. Desuden foretog han sammen med rutebilfolk en studierejse til Tyskland og Holland, hvor man så godt en snes rutebilstationer og hjemførte tegninger og planer og notater fra hver enkelt station.

Godsproblemet

Også et stort antal danske rutebilstationer blev gået efter i sømmene. Man kunne nok hente impulser fra de udenlandske stationer, men rutebiltrafik i Danmark adskiller sig fra al udenlandsk rutebildrift ved at være godsbefordrende i stor målestok. Udlandets rutebiler tager sig stort set udelukkende af personbefordringen. Dette forhold skabte særlige problemer, f.eks. med hensyn til opførelsen og placeringen af en særlig godsstation.

Man indledte også et storartet planlægningsarbejde med statsbanerne, der har mange rutebilstationer landet over. Overingeniør K. Gulstad, DSB, gav således en stor hjælp.

Kam- eller perronsystem

En anden ting, som skulle overvejes nøje, inden man gik i gang med den endelige projektering, var rutebilstationens princip: Skulle der indrettes kamsystem eller perronsystem?

Kamsystemet findes bl.a. i Aarhus og Odense. Det fungerer på den måde, at rutebilerne kører ind til parkeringstakker med forenden og bakker ud, når de skal afgå. Det er nogen besværligt og sinkende. Perronsystemet virker som en jernbanestation. Rutebilerne ruller ind til perronen, sætter passagerer af og indlader andre i løbet af et minimum af tid, hvorpå de viger og giver plads for nye rutebiler. Herved opnår man en gnidningsløs trafik.

Det er dette system, som nu praktiseres i Aalborg, hvor man har indrettet 17 afgangsperroner for fjerntrafikken og ni for nærtrafikken. Der kører kun rutebiler ved perronerne, og de kører kun fremad. For at undgå forvirring arrangeres det sådan, at den enkelte rute altid afgår fra den samme perron. Dette adviseres ved hjælp af skilte på standere foran hver enkelt perron.

Perronsystemet kendes herhjemme kun fra Aabenraa. Den nye rutebilstation i Flensborg er også anlagt efter dette princip.

30.000 projekteringstimer

Der gik tre år med projekteringen, og i den tid blev der udarbejdet fem forskellige projekter, inden man standsede ved det nuværende som det bedste og mest økonomiske. Der blev i de tre år lavet et utal af skitser, og alle fem færdige projekter blev udført i modeller, som udstilledes for rutebilejerne, hvorefter der byggedes videre på kritikken. 30.000 timer er brugt til projekteringsarbejderne.

Endelig i februar 1960 var man klar til at begynde byggeriet, men

Rutebilstationen i Aalborg 1964.

der kom ikke igangsætningstilladelse før juni 1960. Tager man spilddage og tre ugers strejke fra, er den nye rutebilstation opført på 11 effektive arbejdsmåneder.

Over 100.000 i årlig leje

Den 28.000 kvadratmeter store grund er lejet af DSB for 100.000 kr. årligt. Lejemålet trådte i kraft den 1.april i år. Indtil da var dispositionen over grunden gratis. Den årlige leje reguleres efter pristallet, hvilket vil sige, at den allerede nu er noget over 100.000 kr.

Byggesummen på det sidste projekt var ca. syv millioner kr. Rutebilstationen forlangte da, at hovedentreprenørerne skulle skære toppen af, og man kom ned på 6.2 millioner. Disse 800.000 er siden løbet på igen, sådan at man kan sige, at det oprindelige budget ikke er overskredet.

Rutebilstationen er "skrabet byggeri" i den forstand, at der ikke er kælet for publikum med luksus. Byggeriet er enkelt, solidt, hensigtsmæssigt, og dermed er kravene opfyldt."

Åbningen af den nye rutebilstation den 8.7.1961 blev markeret på behørig måde med et stort antal officielle gæster – i alt 120 personer, repræsenterende myndigheder, nordjyske kommuner, amt, leverandører, håndværksmestre, arkitekter, ingeniører og forretningsforbindelser. N. A. Eigenbroth, *Jyllands-Posten,* refererede den markante begivenhed således:

Rutebilstation i Aalborg til syv millioner kr.

900 ankomster og afgange pr. døgn ekspederes fra 27 perroner

Nordens største rutebilcentrum flyttes på søndag fra Vesterbro i Aalborg til Banegårdspladsen, hvor de nordjyske rutebilfolk i morgen indvier en ny station til 7 millioner kroner. Den nye rutebilstation dækker et areal på 22.800 kvm., og i opførelse og indretning har man nyttiggjort både lokale og fremmede eksperters erfaringer, så at den imponerende virksomhed får den mest hensigtsmæssige ramme.

Aalborg Rutebilstation skal fremover ekspedere ca. 900 ankomster og afgange i døgnet, og køreplanen omfatter pr. år 9 millioner kilometer. Rutebilfolkene fremhæver med stolthed, at den imponerende kapacitet udnyttes, uden at der igennem de sidste mange år har været rapporteret så meget som én personskade.

Selv om byggeriet på Banegårdspladsen er blevet en del beskåret siden de første planer blev drøftet, er det alligevel et stolt byggeri, arkitekterne Torben Poulsen og Jacob Blegvad i morgen kan aflevere til bygherrerne. Rammen omkring rutebilstationens funktioner er beton – hundredevis af fortovsfliser sat på højkant. Hovedbygningen omfatter ventesal med garderobe, information, toiletter, pølsebar og cafeteria og på første sal en stor restauration, der i orientalsk stil vil tilføre Aalborgs gastronomiske mangfoldighed en ny interessant detalje. Restaurationen skal drives af Milton Pedersen fra Jørgensens Hotel i Horsens.

I tilslutning til hovedbygningen indrettes 17 butikker, og i hver ende af hovedbygningen bliver der trappe til kælderetagen, hvor der indrettes parkeringsplads til 300 personbiler. Der skal også i kælderetagen bygges en servicestation, men selv om der er givet ministeriel igangsætningstilladelse, har praktiske vanskeligheder endnu umuliggjort påbegyndelsen.

Kørselssystemet omkring hovedbygningen er baseret på perroner. Ankommende biler afsætter passagererne ved en særlig ankomstperron og kører derefter til godsekspeditionen med pakker. Herfra kan bilen køre enten til parkeringsplads, garage eller forsyningsstation, hvor bilerne kan blive vasket, smurt og efterset, eller de kan køre direkte til afgangsperronerne. Der er indrettet 27 perroner, hvoraf de 9 nærmest Banegårdspladsen reserveres til nærtrafikken, mens resten fordeles til fjerntrafikken.

Hver rute får sin faste plads, og dens afgangstider meddeles på overskuelige tavler. Publikum kan under perrontag nå frem til indgangen til den bil, de ønsker at benytte.

Rutebilstationen i Aalborg 1964.

Godsekspeditionen er indrettet i en særlig bygning, hvor også administrationen får kontorer. Den nordjyske rutebiltrafik udnyttes flittigt af den handlende til daglige småforsyninger. I sidste regnskabsår sendtes fra Aalborg Rutebilstation 550.000 forsendelser til en samlet værdi af 40 millioner kroner. Fra ekspeditionen fordeles forsendelserne til båse for de respektive ruter, og her afhenter hver chauffør sit gods og bringer det ved hjælp af små kørevogne til rutebilen, hvor han anbringer pakkerne i overensstemmelse med sin ruteplan.

Imellem godsekspeditionen og forsyningsstationen indrettes garager til 36 rutebiler samt en vulkaniseringsvirksomhed. I den udstrækning, budgettet har muliggjort det, er der indpasset mange tekniske raffinementer i rutebilstationen. En del kontorer, beregnet for udlejning, er indrettet med moderne friskluftsystem, og ved godsekspeditionen er der bl.a. indrettet et særligt bassin for fiskekasser, så at fisken kan opbevares hensigtsmæssigt, mens den venter på forsendelse. I forsyningsstationen bliver der et lokale til rutebilejerne samt to lokaler til chaufførerne, som her kan finde hvilepladser imellem deres rejser.

Den nye rutebilstation er bygget og indrettet i en velfunderet optimisme med hensyn til fremtidens rutebilkørsel, siger direktør Erik Thorn. Den kapacitet, der tilbydes gennem Aalborg Rutebilstations ruter, svarer til 10.000 privatbilers muligheder. Selvom flere og flere

Büssing 1947.

anskaffer egen vogn, vil rutebilerne blive mødt med stadig voksende krav, og rutebilerne kan opfylde en meget væsentlig ting i den moderne trafik, idet vi kan befordre passagererne direkte ind i byens centrum. Ved at sikre os grunden ved Banegårdsplads har vi opfyldt de trafikkrav, som både Aalborg by og områdets vidtstrakte opland vil kunne stille til rutebiltrafikken."

Den nye rutebilstation blev rost fra flere sider. Bl.a. kan vi i *Aalborg Amtstidende,* den 8.juli 1961 læse, at direktøren for de finske rutebilstationer fremhævede den nye rutebilstation i Aalborg som "den bedste og mest praktiske rutebilstation", han nogen siden havde stiftet bekendtskab med, "og det vil jeg sige, selv om jeg har set på rutebilstationer i England, USA, Vesttyskland, Holland, Norge og Sverige". Denne kompliment kom direktøren for de 250 finske rutebilstationer, ingeniør Ventinen, Helsingfors med under et besøg i Aalborg, hvor han fik forevist den ny rutebilstation i Jyllandsgade af sin mangeårige ven, rutebilejer H. Dahl, Aalborg. "De rosende udtalelser, Ventinen fremkom med, har glædet os særdeles meget, og han er en mand, som har begreb om rutebilvæsen og rutebiler", sagde rutebilejer Dahl, der gennem 16 år havde været formand for Landsforeningen Danmarks Bilruter, 4.kreds, Aalborg Amt. "Vi kan prale af, at vi her i Aalborg får Nordens største rutebilstation, men hvad angår trafik, kan vi slet ikke følge med Finland. Aalborg Rutebilstation har 500 afgange dagligt, mens rutebilstationen i Helsingfors har 1500!"

Et par dage efter åbningen kunne pressen berette, at der på den nye rutebilstation i Aalborg var stor tilfredshed med de nye forhold. Chauffører og passagerer havde stort set kun lovord. "Vi har svært ved at sætte en finger på noget punkt af blot lille betydning", sagde chaufførerne. "Men det skyldes måske, at vi kommer fra noget, der var absolut utidssvarende og utilfredsstillende". Passagerne var glade for de nye omgivelser, og den første trafik var forløbet ganske gnidningsløst. På den gamle rutebilstation havde der været "et virvar og en bakken og dirigeren uden lige, når alle bilerne skulle af sted på

nogenlunde samme tid". På den nye rutebilstation afvikledes trafikken "umærkeligt". Søndagen igennem havde der været stor trængsel på stationen, dels af søndagsrejsende, dels og fortrinsvis af nysgerrige aalborgensere, som strømmede til "for at tage Skandinaviens største rutebilstation i øjesyn". Naturligvis var der småting, der skulle rettes. "En ting er sikkert: Dørene fra perronerne til herretoiletterne bør hurtigst muligt hængsles på den modsatte dørstolpe".

Generelle forhold i rutebilerhvervet 1950 – 1975

Frem til ca. 1950 bestod rutebilernes passagerunderlag primært af rejsende fra oplandet til de større byer med henblik på bl.a. indkøb på markeder, i butikker m.v. samt besøg hos familie, venner og bekendte. Den sidste kategori – besøg – indebar, at søndag var den store rejsedag.

I løbet af 1950'erne udvidede dette rejsemønster sig. Det skete blandt andet p.g.a. landbrugets stigende mekanisering, der indebar, at mange fra landbrugserhvervet nu tog ind til byerne for at arbejde.

Senere blev rejsemønsteret udvidet med elever til skoler, gymnasier og andre uddannelsessteder. Centraliseringen af sygehusene, lægespecialister m.v. medførte også nye passagerkategorier.

Samtidig med disse passagerforøgelser skete der i 1960'erne en meget stærk forøgelse af antallet af personbiler, og i begyndelsen af 1970 begyndte man at erkende, at der på et tidspunkt antageligt måtte foretages indskrænkninger i rutebiltrafikken. Politisk var dette problematisk, idet de dele af befolkningen, som ikke havde personbil, fortsat skulle have offentlig transportmulighed med rutebiler.

Trafikkommissionen fik derfor i begyndelsen af 1970'erne til opgave at analysere forholdene og fremkomme med en ny buslovgivning. Resultatet blev, at der blev vedtaget en kollektivtrafik-lov i 1978. Oliekrisen i 1973 og efterfølgende år samt stærkt stigende antal personbiler var også nye faktorer, der prægede datidens debat stærkt og dermed også lovgivningen.

Forholdene gennem halvfjerdserne gav anledning til nye, kraftige debatter. Det fremgår af et notat fra august 1974, udarbejdet af daværende bestyrelsesformand for A/S Aalborg Rutebilstation, rutebilejer Jørgen Vinten:

"Rutebilerhvervet er ikke i vanskeligheder, men en lille del af befolkningen er det. Når denne lille del af befolkningens voksende vanskeligheder beskrives af trafikteoretikere, politikere og rutebilejere, hvad enten de er private eller offentlige, sker det ved, at omkost-

Rutebilstationen i Aalborg 1964.

ninger og svigtende belægning tvinger rutebilejere til at indskrænke driften på bestående ruter eller nedlægge strækninger.

Det er næppe rigtigt, at rutebilruterne generelt har færre passagerer. I 1959 og 1960 blev der talt rutebilpassagerer i Aalborg området. Det blev dengang konstateret, at ruterne tilsammen havde 12 – 15.000 passagerer i vognene om dagen.

6.oktober 1971 blev der på ny talt passagerer, og nu var der 15 – 18.000 passagerer, altså en fremgang på 25 %.

Men rejsevaner og rejsemål har ændret sig.

Omkostningsniveauet har ændret sig så meget, at det udelukker kørsel for kun få passagerer, og deraf følger nedlæggelse af delstrækninger og indskrænkning i køreplanerne. Og det bringer teoretikerne op på tæerne med nogle vældige planer for den kollektive trafik.

Der er en faktor, der tvinger rutebilejere af enhver art (undtagen kommuner) til at indskrænke, og det er økonomien. Når køreplanture er kørt i en længere periode med tab, søges de nedlagt. – Naturligvis.

Naturligvis, fordi tabgivende ture påvirker takstniveauet. Det er ikke særlig rimeligt at opretholde en tabgivende aftentur, for at 3 – 4 mennesker kan komme i teatret (hvor vi alle bidrager til billetprisen) med det resultat, at de, der skal bruge rutebilen for at komme til og fra arbejdspladsen, skal betale en højere billetpris. Det rigtige er at skære tabene ved kørsel for de få væk og gøre det billigere for de mange.

Hvis vi analyserer ansøgninger om nedlæggelse af strækninger og

indskrænkninger i køreplanerne for de sidste 5 år, vil vi se, at ansøgningerne har været motiverede med så svage belægninger som fra 1 – 4 passagerer pr. tur.

Og så rejser spørgsmålet sig: For hvor få skal vi ofre hvor meget?

Dernæst vil vi konstatere, at der ingen køreplanindskrænkninger er sket i dagtimerne mandage - fredage. Med andre ord: Vi konstaterer, at i de tidsrum, hvor der er sociale behov, er der ingen indskrænkninger, bortset fra de få tilfælde, hvor der er tale om rutenedlæggelser.

En af to forudsætninger skal opfyldes, for at kollektiv trafik kan blive et alternativ til individuel transport: Enten må der indføres restriktioner, der besværliggør, respektive umuliggør, individuel trafik, eller velstandsniveauet skal reduceres med 30-50 %.

Ingen af disse forudsætninger er acceptable for befolkningen.

Derfor må vi indstille os på - som det realistiske - at opretholde et kollektivt trafiknet, der for en mindre del af befolkningen er eneste transportmulighed, og for størstedelen af befolkningen er et supplement til den individuelle transport.

Ud fra nogle forkerte præmisser har politikere i enkelte områder af landet accepteret skatteyderpenge i den kollektive trafik. I samme øjeblik rentabilitetsprincippet er forladt, er der etableret et dræn i de offentlige kasser, som fører til uoverskuelig "afvanding".

Og her komme så de transporter, der ved lov er pålagt kommuner og amter at udføre, ind i billedet.

De seneste ugers offentlige debat har drejet sig om skoleeleverne. Det er regelmæssige transporter, og som sådanne burde de kunne koordineres med og af de eksisterende rutebilruter.

Til trods for at rutebilruterne har tilbudt at lægge åbne kalkulationer på bordet, foretrækker kommunerne licitations-princippet. I de fleste tilfælde er rutebilejerne ikke de billigste. Det skal ses blandt andet i forbindelse med, at det materiel, rutebilejerne stiller til rådighed, også skal være acceptabelt for voksne, betalende passagerer. Det er busser med anskaffelsessum på omkring kr. 400.000,00 pr. stk.

Det skal – som f.eks. i Hals kommune – ses i forbindelse med, at rutebilejeren optager ture på køreplanen, som skal køres, hvad enten der er 1 eller 10 passagerer med.

Og så kan man altså få sin tvivl om kvaliteten af de kommunale råd. Tvivl om, hvorvidt tingene anskues ud fra helhedssynspunkter, eller om enøjede særinteresser plejes.

En kendsgerning er det, at man på bogstavelig talt alle nedlagte rutebilstrækninger landet over i dag kan finde skolebusruter.

I Nordjyllands amt har myndighederne oven i købet kortlagt det. Teoretikerne er i den ene grøft – kommunalbestyrelserne i flertallet af kommuner i den anden.

Når en rutebilstrækning nedlægges på grund af en gal udvikling mellem omkostninger og belægning, efterlades en – om end lille – del af befolkningen uden transportmulighed. Det er den svagest stillede del af vælgerne. Det er dem med de små indkøbsmuligheder – og dermed det mindste rejsebehov.

Det er udtryk for en ufattelig, asocial kynisme, at kommunalbestyrelserne tvinger rutebilruter til ophør for en øjeblikkelig besparelse. Og det er ikke noget nyt, det har stået på i årevis. Manglende transportmulighed vil accelerere affolkning af områder og dermed yderligere presse velstandsniveauet ned.

Kommunernes Landsforenings bestyrelse bør drage konsekvensen af kommunalbestyrelsernes dispositioner og gå ind for, at det bliver amtsrådene, der bestemmer hvorledes og af hvem, skolebuskørselen skal udføres. Og amtsrådene bør påtage sig koordineringsansvaret. Kommunerne har med al ønskelig tydelighed demonstreret skyklapperne.

Sandheden er jo den enkle, at der i 80 % af landets kommuner ikke kan eksistere rentabel kollektiv trafik alene byggende på kommunens interne trafikbehov.

Når alle landets kommuner har et vist mål af kollektiv trafik, skyldes det den omstændighed, at ruterne til et større eller mindre center passerer igennem kommunerne.

Kommunerne omkring Aalborg har kollektiv trafik og ganske gratis for de pågældende kommuner – fordi der er behov for at komme til Aalborg. Og bosætningerne i omegnskommunerne sker som perler på de snore, der trækkes af kollektiv trafik udefra ind til Aalborg.

Sådan er billedet overalt i landet.

Kommunerne må gøre sig klart, at naboens dispositioner kan være afgørende for ens egne forhold.

Derfor er amtsrådenes koordinerende virksomhed på trafikkens område en bydende nødvendighed, og amtsrådenes kompetence bør udvides til også at omfatte de regelmæssige transporter, der efter gældende love udføres for skatteydernes regning.

Når en rutebilstrækning nedlægges eller en køreplan indskrænkes, er det ikke rutebilejeren, det går ud over. Han skiller sig af med en tabgivende del af forretningen.

Det er befolkningen, der er bet".

Det var bestyrelsesformand Jørgen Vintens opfattelse i august 1974. Året efter var daværende direktør for A/S Aalborg Rutebilstation Erik Thorn inde på de samme problemstillinger.

DAB Büssing 1952.

"Efter at have været byrådsmedlem i 20 år og amtsrådsmedlem i 5 mener jeg at have fået et overfladisk kendskab til planlægning. Jeg mener bl.a. at vide, at behovsvurdering er en betydende faktor i planlægningen. En skole planlægges på basis af kendte fødselstal. En vejudbygning planlægges på basis af trafiktal og prognoser om vækst i biltætheden", skrev Erik Thorn, og han fortsatte: "Det er på tide, den kollektiv trafik ophører med at være et selvstændigt planlægningsområde. Busdrift må være et resultat af byudviklings- og regionplanen, der igen må tage hensyn til den kollektive trafiks forudsætninger". Tidligere havde man planlagt på basis af nogle forholdsvis sikre vurderinger af et fremtidigt behov. Nu var planlægning blevet "et modeord, kollektiv trafik er det samme. Og nu er der kommet et modebegreb: Planlægning af kollektiv trafik". "Teoretikerne siger, vi skal planlægge og udbygge den kollektive trafik, og politikerne i folketing og kommuner hopper på vognen. Uden noget som helst grundlag for en behovsvurdering går politikerne ind på tanken om planlægning af kollektiv trafik".

Men spørgsmålet var ifølge Thorn, hvad og hvem det var, man ville planlægge for?

"Uanset velstand i samfundet vil 30 – 40 % af befolkningen være henvist til kollektiv trafik. Disse 30 – 40 % har nogle sociale behov for trafik, og disse behov ligger først og fremmest i dagtimerne fra mandag morgen til fredag eftermiddag. I dette tidsrum er der i de fleste egne af landet et rimeligt trafiktilbud. Det, der mangler, kan tilvejebringes ved koordination af rute- og skoletransporter. Merudgiften er minimal, hvis der overhovedet er nogen.

Men det er ikke alene omtalte mindretal af befolkningen, man forestiller sig som fremtidens brugere af kollektive trafik. Der synes at være nogle forestillinger om, at streger på et kort og nogle sub-

DAB Leyland Royal Tiger 1960.

sidierende trafiklinjer kan reducere egentransporten, forbedre miljøet og nedbringe omkostningerne til vej- og parkeringsanlæg.

Det påstås, at den kollektive trafik er i vanskeligheder, og at der skal ydes en offentlig – økonomisk – indsats for at bevare og udbygge den".

Det var et synspunkt, som Thorm ikke kunne støtte. "Når privatbaner er ophørt og statsbanestrækninger nedlagt, skyldes det ganske enkelt, at regnskabsresultaterne og transportarbejde ikke har været i et rimeligt forhold til hinanden. Man har ofret for meget for "for lidt". Når en rutebilrute indskrænkede sin køreplan, var årsagen "svigtende benyttelse, altså svindende behov". Behovet var ikke længere til stede.

"Er der nogen mening i at opretholde en rute, hvis daglige belægning er reduceret til 4-5 passagerer? Det er der ikke fornuft i – derfor nedlægges den. Men det er karakteristisk i Nordjyllands amt, at de strækninger, der havde for ringe underlag til rutebiltrafik, i dag trafikeres af kommunale skolebusruter. Med andre ord har kommunerne ved deres dispositioner været med til at kvæle rutebilruter. Eller sagt på en anden måde: Kommunerne kunne have disponeret så forstandigt, at ruter kunne bevares for de få, velstanden ikke har nået, eller som af andre grunde er afskåret fra egentransport".

Nordjyllands amtsråd havde foranlediget nedsat et fællesudvalg med repræsentanter fra kommuneforening og amtsråd, der skal prøve at få retableret, respektive bevaret, sådanne svage ruter. Men Thorm advarede imod sådanne forestillinger om at den offentlige trafik kunne blive et alternativ til den private.

"Det er min fornemmelse, at der eksisterer en forestilling om, at man kan gøre kollektiv trafik til et alternativ til egentransport. Denne forestilling er ikke realistisk, fordi befolkningen ikke vil acceptere de nødvendige forudsætninger.

De nødvendige forudsætninger er enten til magtfordrejning grænsende restriktioner for egentransport, eller halvering af velstandsni-

veauet. Folk vil ikke give afkald på bilen, og marginalomkostningerne pr. kørt km. er relativt små.

Kollektiv trafik er eneste mulighed for de få, og der må vi prøve at klare tingene i de tidsrum, hvor der er sociale behov. Derudover kan kollektiv trafik være et acceptabelt supplement til egentransport. Og det er vel at mærke ikke prisen, men komforten, der spiller den store rolle.

DAB Leyland Worldmaster 1964.

Der er efter min opfattelse grund til at advare imod højtflyvende planer om kollektiv trafik. Så længe, der ikke findes formler til beregning af behovet, er der intet realistisk grundlag for planlægning.

Det er ikke større skatter, befolkningen ønsker. Og da slet ikke, hvis de skal bruges til dækning af behov, man ikke kender, og som måske slet ikke foreligger".

Udviklingen fra ca.1975 til 1980
– Busloven og planlægningsloven af 7.marts 1978

Debatten om den offentlige trafik, herunder især rutebilerhvervet, fortsatte med forøget styrke op gennem halvfjerdserne. Baggrunden for debatten var en række forhold. Men i årene efter 1970 havde den kollektive trafik i de tyndt befolkede områder haft stigende vanskeligheder ved at klare sig økonomisk, og kravet til den kollektive trafik, uanset om den var privat eller offentligt ejet, har været, at den økonomisk skulle hvile i sig selv.

Disse vanskeligheder i de tyndt befolkede områder havde sammen med oliekrisen i 1973 ført til et stigende krav i offentligheden om en bedre kollektiv trafik. Samtidig havde økonomiske vanskeligheder gjort det klart, at en bedre kollektiv trafik ikke ville være mulig uden en eller anden form for økonomisk tilskud.

En underskudsdækning af de ruter, der havde sværest ved at klare sig økonomisk, ville imidlertid nemt kunne føre til en uhensigtsmæssig udvikling, hvis den ikke var kædet sammen med en samlet planlægning af den kollektive trafik.

Udviklingen i driftsomkostninger ved buskørsel 1924 – 75

År	1924	1938	1975
Gennemsnit for ruterne i Jylland:			
Antal pladser pr.bus	14	20	56
Kørte km. pr. bus/år	20.000	30.000	70.000
Forudsætninger for regnskabsopstillinger:			
Antal pladser pr. bus	22	20	50
Kørte km. pr bus	22.500	37.000	70.000
Regnskaber:	%	%	%
Vedligeholdelse m.v.	6	9	10
Gummi	12	4	
Benzin og olie	12	22	8
Chaufførløn	19	29	41
Faste omkostninger og omkostn. pr. bus	26	16	14
Forrentning	5	4	5
Afskrivning	21	17	23
I alt	101	101	101
I alt (løbende kr.)	24.300	13.500	208.700
Pris pr. buskm.	108	36	298
Pris pr. pladskm.	4,9	1,8	6,0
Detailpris indeks (1914=100)	216	183	Ca. 1.100
Udgifter i alt (1975 kr.)	112.500	81.200	208.700
Pris pr. buskm. (1975-øre)	550	216	298
Pris pr. pladskm. (1975-øre)	25	11	6

For at sikre en sådan omlægning blev der gennemført en række love, der havde til formål at ændre den kollektive trafiks betingelser radikalt.

Den 17.marts 1978 vedtog Folketinget med stort flertal to love, hvis formål var at muliggøre en bedre planlægning og koordinering af den kollektive bustrafik uden for hovedstadsområdet. Udover påbud til amtskommunerne om at udarbejde en samlet plan for den kollektive trafik, åbnede loven mulighed for, at kommuner og amtskommuner kunne oprette fælleskommunale trafikselskaber. Disse kunne enten være administrations- eller driftsselskaber. Denne mulighed blev udnyttet således, at der i dag er oprettet fælleskommunale trafikselskaber i hovedparten af de 11 amtskommuner uden for hovedstadsområdet. (Her sigtes til de amtskommuner, der eksisterede før strukturreformen).

De to love omtales normalt som "Busloven" og "Planlægningslo-

ven", og de startede et omfattende analyse- og planlægningsarbejde, der udmøntede sig i en Bekendtgørelse om planlægning af den kollektive trafik af 21.12.78. I Nordjylland udarbejdede amtsrådet et forslag til kollektiv trafikplan oktober 1980, som udsendtes til høring, bl.a. i kommunerne. Herefter vedtog amtsrådet den kollektive trafikplan 11.8.1981.

Trafikplanens hovedtræk er sammenfattet i følgende:

"Det er målsætningen for planen at styrke den kollektive trafik i Nordjyllands amt. Dette sker både af hensyn til den del af befolkningen, der ikke har bil til rådighed, og af miljø- og ressourcemæssige grunde.

Planen fastlægger et regionalt rutenet bestående af et stormasket net af primære regionale ruter og et mere finmasket net af oplandsruter.

Nettet af primære regionale ruter udgør sammen med de to privatbanestrækninger og DSB-jernbanestrækningen grundstammen i regionens kollektive trafiksystem. Det dominerende knudepunkt i denne overordnede del af trafiksystemet er regioncentret Aalborg-Nørresundby. Således er samtlige egnscentre via det overordnede net direkte forbundet med regioncentret. Det samme gælder med enkelte undtagelser de i regionplanen udpegede kommunecentre. De primære regionale ruters funktion som forbindelseslinjer mellem de større centre betyder, at der for disse ruter generelt må lægges vægt på et direkte ruteforløb og kort rejsetid.

Nettet af oplandsruter supplerer det primære net med forbindelser mellem opland og center i de områder, hvor der er for langt til de primære regionale ruter. Det er f.eks. regionale ruter, der forbinder mindre byer i en kommune med egnscentret i nabokommunen eller regionale ruter, der forbinder to større centre ad et sekundært forløb, og hvor det er oplandstrafikken i hver sin ende, der er rutens grundlag. For oplandsruterne vil det normalt være mindre afgørende, om der kommer til at ske en mindre omvejskørsel. Hovedinteressen vil være, at de mindre byer langs ruten betjenes. Oplandsruterne har egnscentrene som de væsentligste knudepunkter.

Det regionale rutenet suppleres i landområderne af lokale landruter, samt i de større byområder af bybusnettet. Inden for Aalborg kommune indgår desuden et net af lokale forstadsruter.

De lokale landruter har helt overvejende karakter af føderuter til det regionale rutenet. Det er typisk ruter, der samler op i skoleoplandet omkring en mindre by med skole, og hvor princippet er, at rej-

DAB Leyland 1969.

sende, der skal videre til f.eks. kommunens hovedcenter, må skifte til en regional rute i den by, hvori skolen ligger.

Busnettene udgør derimod mere uafhængige lokalnet, der supplerer det øvrige, kollektive trafiksystem de steder, hvor der er et særligt stort, lokalt rejsebehov. I planen indgår bybussystemer i Aalborg-Nørresundby, Frederikshavn, Hjørring, Hobro og Brønderslev; i Aalborg kommune desuden som nævnt et forstadsrutenet.

På planen er optaget i alt 75 regionale busruter samt de 2 privatbanestrækninger, der forudsættes opretholdt. Antallet af regionale ruter i planen er således stort set det samme som det nuværende (9). Planens rutenet indeholder dog væsentlige omlægninger i forhold til såvel det bestående som oplæggets rutenet.

Af planens 75 regionale ruter er 15 klassificeret som primærruter, 7 som delvis primærruter, delvis oplandsruter og 53 som oplandsruter. Af de 75 ruter forløber 61 udelukkende inden for amtets grænser, 11 forløber mellem Nordjyllands og Viborg amter og 3 mellem Nordjyllands og Aarhus amter.

På planen er desuden optaget i alt 109 lokalruter, når bybuslinierne ikke medregnes.

Planen vil indebære betydelige serviceforbedringer. For det regionale rutenet vil planens gennemførelse som helhed betyde en udvidelse af kørselsomfanget på ca. 35%. En størrelsesorden for udvidelsen af kørselsomfanget på bybusnettet er vanskeligere at angive. Der er her bl.a. sket væsentlige udvidelser siden planlægningsarbejdet påbegyndtes i 1979. For de lokale rutenet uden for bybusområderne er den helt afgørende serviceforbedring, at der ved integrering af skolekørslen i den almindelige rutekørsel er etableret et stærkt udvidet rutenet. Således har der overhovedet kun været etableret lokalruter i meget få kommuner hidtil.

De samlede årlige driftsomkostninger ved den på planen optagne bustrafik er beregnet til 184 mio. kr (prisniveau 1981). Indtægterne efter indførelse af et nyt takstsystem skønnes til 113 mio. kr. (prisni-

veau 1981). Nettoomkostningerne vil således være 71 mio. kr. på årsbasis. Dette beløb modsvares delvis af besparelser hos kommunerne og amtskommunen i de nuværende udgifter til elevbefordring m.v.

Planens trafik forudsættes finansieret gennem oprettelse af en fælleskommunal trafivirksomhed".

Perioden 1982 til 1992

I foråret 1981 blev Nordjyllands Trafikselskab (NT) formelt oprettet. NT er et såkaldt administrationsselskab, hvilket betyder, at det varetager køreplanlægningen og organiserer kørslen, der udføres af private rutebilejere (entreprenører) på kontraktbasis. NT indkasserer billetindtægterne på samtlige ruter og har takstfællesskab med landsdelens to privatbaner. NT havde ultimo 1983 kontrakt med 151 entreprenører og et budget i størrelsesordenen 300 millioner kr., hvoraf godt en tredjedel finansieres af tilskud fra amt og kommuner.

Oprettelsen af Nordjyllands Trafikselskab havde krævet mange forhandlinger med rutebilejerne. Disse forhandlinger fortsatte op igennem firserne, bl.a. krævede fortolkningen af entreprenørkontrakten mange forhandlinger. Hertil kommer følgende væsentlige ændringer, som også skulle forhandles:

20 % takstforhøjelse i januar 1983
16 % takstforhøjelse i januar 1984
Reduktioner i kørselsomfanget i 1983
Genforhandling af kontrakten mellem NT og rutebilejerne i foråret 1984
5 % besparelser i 1990

Desuden blev der nedsat flere udvalg af forskellig art, som også krævede mange møder og sagsbehandlinger.

Det har ikke altid været lette sagsbehandlinger, der har fundet sted mellem NT's politiske bestyrelse og rutebilejerne, hvilket også fremgik af aviserne. Den 26.6.1988 udtalte formanden for NT, amtsborgmester Søren Madsen i *Vendsyssel Tidende:*

"Vi kan ikke undvære den kollektive trafik.

- Mange mennesker er afhængige af rejsemulighederne med de offentlige transportmidler, siger amtsborgmester Søren Madsen, der er formand for Nordjyllands Trafikselskabs bestyrelse.

Alle borgere skal have rimelig mulighed for at tage del i samfundslivet. Også selv om de ikke har bil. Derfor er den kollektive trafik nødvendig. Det er en forpligtelse, som samfundet må påtage sig. Andre er der ikke til det. Vi skal undgå en affolkning af de mindre

samfund, der i værste fald kan betyde, at ældre medborgere tvinges til at flytte.

Det siger amtsborgmester Søren Madsen, der er formand for bestyrelsen i NT – Nordjyllands Trafikselskab.

NT havde i 1987 en omsætning på 304 millioner kr. De 220 millioner kr. heraf blev dækket af billet- og godsindtægter og 102 millioner kr. via tilskud fra amt og kommuner.

Kombinationen af egenbetaling og tilskud sikrer, at Nordjylland også har kollektiv trafik, hvor der ikke er forretningsmæssig basis for det.

- Vi betaler alle her i amtet det, der svarer til prisen for syv-otte pakker cigaretter til den kollektive trafik. Efter min mening er det et meget rimeligt beløb, når vi ser på, hvad vi får for de ca. 200 kr., fortæller Søren Madsen.

- Vi får også løst en lang række transportopgaver, som det offentlige ellers selv skulle klare på andre måder. Det drejer sig bl.a. om transport til skoler, gymnasier og andre uddannelsesinstitutioner.

- Også på miljøområdet er der store fordele. I de større byområder er den kollektive trafik med til at tage presset af biltrafikken og samtidig værne om miljøet.

Men Nordjyllands Trafikselskab er også en forretning, der lever af at sælge serviceydelser til kunder. Helt på linje med frisøren eller advokaten. Ydelserne er transport.

- Derfor skal vi også have øjnene åbne for de projekter, der kan give et økonomisk bidrag til den øvrige del af forretningen. Det samme er tilfældet med serviceforbedringer, der ikke koster ekstra, siger Søren Madsen.

- Vi skal forny os og følge med udviklingen. Det drejer sig jo om at dække de transportbehov, der faktisk er. Og ikke dem, der var for fem-seks år siden.

- Hele tiden ændrer behovene sig, og den virksomhed, som ikke tilpasser sig markedet, bliver en dårlig forretning.

Også for Nordjyllands Trafikselskab gælder det om hele tiden at have antennerne ude. For at forbedre servicen og forretningen. Driften skal tilrettelægges så rationelt og effektivt som muligt.

- Enhver forretning afhænger meget af indehaveren. Vi har et godt samarbejde med busselskaber og rutebilejere, der er entreprenører for os. Det er chaufførernes venlighed over for kunderne, der virkelig betyder noget. Passagererne skal føle, at de får en god oplevelse, når de tager bussen.

En del af de 731 chauffører, der kører for NT har deltaget i servicekurser.

- Nogle gange kan det være svært at balancere mellem det offentlige og forretningsmæssige element. Det er jo sjældent, at en bestemt opgave udelukkende involverer rent forretningsmæssige overvejelser. Eller 100 procent kan siges at være et spørgsmål om offentlige betalte ydelser, fortsætter amtsborgmesteren.

- Som regel indgår begge problemstillinger, og så melder spørgsmålet sig, hvor den rigtige balance mellem den offentlige forpligtelse og det forretningsmæssige går,

Det er netop, hvad vi i bestyrelsen i NT stilles overfor, når vi lægger budgetter og dermed de økonomiske rammer for kørslen, taksternes størrelse og tilskuddene fra amt og kommuner.

Ved NT's start i 1982 blev der som led i de politiske forhandlinger mellem amtet og kommunerne aftalt, hvordan dækningen af den kollektive trafik skulle være. Og hvilke forbedringer, der samtidig kunne sættes i værk – først og fremmest fælles takstsystem og bedre koordinering.

- Dermed blev også størrelsen af de nødvendige offentlige tilskud fastlagt, og vi fandt frem til en fordeling mellem amt og kommuner.

- NT betød en kraftig forbedring af den kollektive trafik. Behovet blev dokumenteret ved en kraftig stigning i passagertallet.

- Selvfølgelig har vi siden 1982 været nødt til at justere både køreplaner og takster. De offentlige tilskuds andel af budgettet er gået ned. Oprindelig havde vi en målsætning om et tilskud på 40 procent. Sidste år var det 33 procent.

På nogle ruter er køreplanerne blevet indskrænket, men på andre er der sket udvidelser. Det samlede niveau har ikke ændret sig meget.

Taksterne er steget mere end den generelle prisudvikling. Specielt i 1983 og 1984. Men i de seneste år har takstforhøjelserne stort set fulgt den generelle prisudvikling.

Formanden for NT's bestyrelse kalder de skete justeringer naturlige, da erfaringsgrundlaget med et stort trafikselskab i det nordjyske ikke var til stede.

- Vi er stadigvæk trofaste over for den model, der blev opstillet, da Nordjyllands Trafikselskab blev oprettet.

- Ser vi fremad, er et af de åbne spørgsmål, om vi kan fastholde passagertallet. Tidligere erfaringer viser, at stigende biltal og faldende benzinpriser betyder færre passagerer i den kollektive trafik. De seneste år har benzinpriserne været stagnerende. Og det betyder i realite-

DAB Leyland 1974.

ten faldende priser, når prisudviklingen generelt tages i betragtning.

- Vi har hidtil kunnet fastholde passagertallet, dog har vi i de første måneder af 1988 kunnet observere et fald i antallet af passagerer. Men det kan skyldes den milde vinter.

- Går vi ind i en periode med vigende passagertal, vil det formentlig være nødvendigt at tilpasse vor udgiftsside til de lavere indtægter. Det er ikke nogen let sag, for nedskæringer i køreplanerne kan jage flere passagerer bort og virke som en selvforstærkende proces.

- Som situationen er nu, har vi ikke råd til at bruge flere amtslige og kommunale penge på den kollektive trafik. Vi er presset på budgetterne.

NT-formanden appellerer til entreprenørerne – busselskaberne og rutebilejerne – at det må de huske på, når der skal forhandles nye kontrakter.

- Hvis presset fortsat øges, kan det tvinge os til en generel nedsættelse af NT's serviceniveau. Og det betyder færre afgange og indskrænkninger af den geografiske dækning.

Det skal ikke lyde som dystre udsigter det hele, og Søren Madsen mener, at Nordjyllands Trafikselskab har mange muligheder for at tage kampen op.

- Vi vil fortsat arbejde for at forbedre vore servicetilbud. Det kan ske ved at indsætte ekspresbusser og samtidig korte rejsetiden, hvor der er et passende passagerunderlag.

- Der er også planer om at gøre takstsystemet mere brugervenligt. Vi er allerede godt i gang med arbejdet.

- Udviklingen inden for transportområder er en stor udfordring, hvor der virkelig bliver brug for nytænkning og fantasi... ".

Sådan så billedet ud fra Søren Madsens side. I Aalborg Stiftstidende den 5.7.1990 forklarede rutebilejer Uffe Thygesen – Formand for Landsforeningen Danmarks Bilruter, Nordjyske Kreds – hvordan det så ud fra rutebilejernes synspunkt: Det var hans medlemmer, der kørte for NT. "Nedskæring ødelægger NT", lød overskriften. "I sin

spareiver er Nordjyllands Trafikselskab kommet på gale veje. Man er langsomt ved at vende tilbage til niveauet inden NT blev dannet i 1982", mente Uffe Thygesen.

"Ved køreplanskiftet meddelte NT, at der blev skåret ned med fem procent. Men det er fem procent i kroner og øre. Kørslen derimod er skåret ned med otte-ti procent, og det er den nedskæring, brugerne mærker, siger Uffe Thygesen.

- Vi hører nu for første gang voldsomme protester fra de tyndt befolkede områder, hvor man føler sig svigtet af NT. Vi har tidligere haft småjusteringer i forbindelse med køreplanskift, men det er første gang, der er skåret så voldsomt ned, siger Uffe Thygesen.'

Nedskæringen fra 1.maj var på syv millioner kroner. NT skønner, at det vil medføre et fald i billetindtægterne på 600.000 – 700.000 kroner om året. Men Uffe Thygesen tror, det bliver væsentlig større.

Da NT blev oprettet, var målsætningen, at 60 procent af udgifterne skulle dækkes af billetsalget, mens 40 procent skulle være offentlige tilskud. Men tilskuddet har aldrig været højere end 30 – 38 procent, fremhæver Uffe Thygesen.

Han tilføjer, at NT sidste år indførte pensionistrabat. En positiv ting, som de private rutebilejer hilste velkommen, men det betød indtægtstab for NT.

- Efter vor mening er pensionistrabatten en social foranstaltning, som det offentlige burde betale fuldt ud. Nu er pensionistrabatten med til at udhule hele NT's trafikprogram, siger Uffe Thygesen.

Han er også utilfreds med den måde, nedskæringerne blev gennemført på. – Først på et meget sent tidspunkt kom kravet om nedskæringer. Det er urimeligt både over for os, der skal køre ruterne, og overfor planlæggerne i NTs sekretariat.

I øvrigt understreger rutebilformanden, at NT kun er et administrationsselskab. Han og de øvrige rutebilejere er trætte af at se NTs administratorer udtale sig, som om det var dem, der ejede og drev bilruterne.

Den nordjyske kreds af Landsforeningen Danmarks Bilruter er landets største med 64 private rutebilejere, der har 280 busser".

Licitationsoptakten

I begyndelsen af halvfemserne begyndte licitationstankerne – og debatten – at brede sig, og på et tidspunkt – efter en længere sagsbehandlingsfase i EF systemet – blev det klart, at den offentlige rutebil- og buskørsel på et eller andet tidspunkt skulle ind i offentlig licitation.

De respektive amter og trafikselskaber valgte forholdsvis hurtigt at udbyde kørslen i offentlig licitation. Bl.a. Århus Amt valgte at forlænge entreprenørkontrakterne, hvorimod NT meget hurtigt udbød kørslen i licitation.

Det gav anledning til en ny debat. Den 23.10.1992 kunne man læse i *Vendsyssel Tidende,* at rutebilejere var "skuffet over NT-licitation". Det var igen vognmand Uffe Thygesen, Østhimmerlands Rutebiler, der udtalte sig, Han forudså forringelser af den kollektive trafik i Nordjylland, og han var skuffet over, at Nordjyllands Trafikselskab nu overvejede "at undsige sig det hidtidige lokale samarbejde om landsdelens kollektive trafik. I stedet er planen, at kørslen lægges ud i åben licitation i hele EF". NT havde haft en kontraktsystem med kendte og respekterede samarbejdspartnere, der havde fungeret så godt som upåklageligt gennem en halv snes år, sagde Thygesen. Derfor fandt han det skuffende, "at det nu kasseres for noget nyt og ukendt med større risici bl.a. for materiellets standard".

Konsekvenserne af Licitationerne i Himmerland

Den 25.februar 1994 besluttede bestyrelsen for Nordjyllands Trafikselskab at tilbyde kontrakter til de busvirksomheder, der i overensstemmelse med de indkomne licitationstilbud opfyldte kravene og kunne tilbyde de laveste priser for rutekørsel på de himmerlandske ruter.

Det blev en barsk dag for flere af de gamle, nordjyske rutebilvirksomheder, da de måtte konstatere, at deres omkostningsniveau var lidt højere end bl.a. daværende DSB busser (nu Combus) og City Trafik, København, idet specielt disse to busvirksomheder med et lidt lavere omkostningsniveau vandt hovedparten af rutekørslen i Himmerland. Bl.a. mistede gamle, velrenommerede rutebilvirksomheder med stærk tilknytning til A/S Aalborg Rutebilstation helt eller delvis deres ruter, deriblandt:

- Standley Larsens Rutebiler, Hadsund, mistede al kørsel
- Østhimmerlands Rutebiler mistede alle ruter undtagen en
- Ole Søndergaard, Fjerritslev, mistede over halvdelen af sin virksomhed, idet busparken på 37 busser nu skulle reduceres til 14
- Frank Hansen, Arden, mistede to ruter med 5 busser og beholdt kun en mindre rute med én bus.

Konsekvenserne af Licitationen i Vendsyssel

Den 27.10.1994 indrykkede NT licitationsannoncer i dagbladede vedr. rutekørslen i Vendsyssel og Han Herred. Tilbuddene åbnedes på

Hotel Scandic den 9.1.1995, og den 24.2.1995 orienteredes om resultaterne af licitationerne. Ved køreplanskiftet den 28.5.1995 var der "skiftedag", d.v.s. at de busvirksomheder, der havde vundet licitationerne, overtog ruterne.

I lighed med licitationerne i Himmerland blev licitationerne i Vendsyssel også en barsk oplevelse for adskillige, gamle busvirksomheder, idet de også måtte konstatere, at større buskoncerner med stordriftsfordele kunne præstere lidt lavere omkostninger og dermed billigere licitationstilbud. DSB busser (nu Combus) vandt på samme måde som i Himmerland en stor del af rutekørslen, og en anden stor buskoncern – Swebus – vandt også en større del. Swebus var på det tidspunkt en svensk busvirksomhed, som ved denne lejlighed oprettede et datterselskab i Danmark: Dania Bustrafik. I 1996 købte den store, skotske buskoncern "Stagecoach" Swebus og dermed også Dania Bustrafik – og i 1997 købte DSB busser Dania Bustrafik af Stagecoach.

Forløbet af licitationerne fik *Aalborg Stiftstidende's* trafikjournalist Ole Overgaard til at skrive følgende i avisen den 25.2.1995:

"Nøglen drejes i 20 små firmaer

Lokale firmaer ramt af svensk indmarch og DSB-vækst.

Over 20 små private, nordjyske rutebilfirmaer må dreje nøglen 28.maj. Fra den dato overtager de to statsejede busgiganter, DSB Busser og svenske Swebus, mere end halvdelen af buskørslen i Vendsyssel.

Lokale rutebilfirmaer i bl.a. Hou, Nr. Halne, Dronninglund og Tylstrup mister alle deres busser i Vendsyssel, og det samme gør Thinggaard. Derimod vender Østhimmerlands Rutebiler i Als tilbage med 12 busser efter at selskabet sidste år mistede næsten alle sine busser i Østhimmerland."

Ny Busterminal

I 1988-89 arbejdede rutebilstationens ledelse med planer om en ny busterminal og der blev i denne anledning arrangeret en arkitektkonkurrence. Den 15.06.1989 mødtes dommerkomiteen og bedømte 3 indsendte projekter. Vinderprojektet var et flot projekt, men man turde efter nogen tids overvejelser ikke at iværksætte projektet, da man skønnede, at det ikke var bæredygtigt på dette tidspunkt.

I stedet for nyt byggeri blev der op igennem halvfemserne foretaget mange væsentlige forbedringer. En af de mest markante var en ny stor ventesal, samt et nyt moderne toiletafsnit.

I 1997 begyndte ledelsen atter at arbejde med muligheder for at

Busterminalen før ombygning. *Foto: Aalborg Stadsarkiv*

bygge en ny busterminal. I denne forbindelse besluttede man at købe den af DSB lejede grund, og efter ca. 1½ års forhandlinger var aftalerne klar, men den sidste formalitet – godkendelse i finansministeriet – resulterede i at daværende trafikminister Sonja Mikkelsen annullerede handelsaftalerne den 6.12.1998, idet hun fandt prisen for lav.

Herefter startede ledelsen forfra, og i januar 2000 blev der aftalt en option med TK development, som i de efterfølgende måneder udviklede et stort projekt – "Kennedyarkaden".

Desværre kom der udenom ledelsens indflydelse "grus i maskineriet", som resulterede i en væsentlig forsinkelse, men endte med at TH development overtog bygninger og anlæg m.v., og byggeriet blev herefter indledt den 18.sept. 2002 og omkring årsskiftet 2003-04 stod den nye busterminal færdig.

Ved TH development's overtagelse ophørte A/S Aalborg Rutebilstation som gennem ca. 70 år havde ydet et godt og højt respekteret arbejde under stærkt varierende betingelser. Desuden ophørte godsforsendelser med rutebilerne, som konsekvens af den faldende godsmængde p.g.a. konkurrencen fra flere nye pakketransportselskaber.

Ole Neimann
Direktør for A/S Aalborg Rutebilstation 1989 - 2001

Da Grundloven kom til Himmerland

1. Del: Valget af Brorstrupkredsens mand til Den grundlovgivende Forsamling

Af Ansgar Havbæk Madsen

I marts måned 1848 - helt nøjagtigt den 22. marts lovede Danmarks enevældige konge, at landet måtte få en fri grundlov, og Majestæten befalede, at der skulle vælges en forsamling af mænd til at udarbejde den. Og det skete! Sidst i oktober 1848 kunne den påbegynde sit arbejde. Og året efter d. 25. maj blev *Danmarks Riges Grundlov* vedtaget med 119 stemmer for og 4 imod. Den fri forfatning var virkelighed: Frederik d. 7 kunne ikke undslå sig! Den 5. juni 1849 - på Rigsforsamlingens sidste mødedag - underskrev han modstræbende.

Enevælden var hermed afskaffet og folkestyret indført i Danmark. Fra den ene dag til den anden gik vi over fra et *énmandsstyre* ved en konge, hvis ord simpelt hen var lov, til et demokrati ved folkets valgte repræsentanter, en styreform, som vi kalder et *repræsentativt folkestyre*. Om overgangen kan man sige, at den gentages hver eneste valgdag, når et lands valgberettigede vælger deres repræsentanter på tinge. Danmarks første af slagsen fandt sted den 5. oktober 1848 med valget af dén forsamling, der skulle udforme den frie grundlov, som kongen havde lovet sit folk. Og den var så en slags generalprøve på de senere folketingsvalg, den dag blev en demokratisk valghandling afprøvet: Rundt omkring i kongeriget på 114 udvalgte steder[1] skulle ved en fælles valghandling på samme dag og på samme tid vælges det, man kaldte *Den Grundlovgivende Rigsforsamling*.

Kongen byder og befaler for sidste gang

Kravet om en fri forfatning var fremsat af intellektuelle kredse i København og endte altså med indrømmelser og kongelige løfter. Kun krusninger har de bevægede begivenheder i København i dagene fra 17. til 25. marts 1848 formentlig skabt i Himmerland. Om overhovedet! Særdeles smerteligt skulle dog selv den fjerneste del af kongeriget snart erfare følgerne på anden måde. Egnens unge mænd blev indkaldt til krig. Den såkaldte 3 års krig havde taget sin begyndelse, men sideløbende hermed forberedtes i indenrigsministeriet en valglov. Og med den fik sogneforstanderskaberne, efterhånden som de modtog

den i slutningen af juli måned, vished for, at det var virkelighed med denne grundlov. Givet var den af den endnu enevældige konge, og det skete den 7. juli 1848: "Valglov for Dannelsen af den ved Kongelig Kundgørelse af 4de April dette Aar bebudede Rigsforsamling".

Aalborg Amts 4de Valgkreds

Med særlig omhu har sogneforstanderskabet for Brorstrup-Ravnkilde-Haverslev kommune ganske givet studeret tillægget til valgloven: "Regulativ over Inddeling af Kongeriget i Valgkredse"[2]. Rygtet ville nemlig vide, at Brorstrup skulle være *MØDESTEDET* for Aalborg Amts 4de Valgkreds, og rygtet talte sandt, der var ikke noget at tage fejl af: *Brorstrup Bye* stod der endda, sort på hvidt. Uvist af hvilken grund, for helt ærligt måtte sogneforstanderne jo indrømme over for sig selv: *- Brorstrup er vel knap nok en by! - Kirke og skole er der så vist, men hverken kro eller gæstgiveri - og ellers kun 6 gårde og 1 hus*[3]. I denne flække af en by skulle valghandlingerne altså fremover foregå for 37 sogne i den sydlige del af Aalborg amt. Og det skete hele 28 gange i løbet af de næste 50 år med valget af Den grundlovgivende Rigsforsamling som det første og derefter 27 folketingsvalg på stribe med det sidste den 5. april 1898, den dag stævnede 27,2% af vælgerne[4] i Aalborg Amts 4de Valgkreds til Brorstrup for at gøre deres borgerpligt. Og én af de 1.066 fremmødte vælgere var min bedstefar.[5] Født i december 1865 var han det år fyldt 32, og med en valgretsalder på 30 år var den god nok. Han var fisker i Hvalpsund, så mindst 70 km har han tilbagelagt den dag for at få lov til at stemme, men nok ikke til fods, nej, den unge fisker har sikkert fået kørelejlighed med sin nabo, den lokale sognefoged. Og jeg er slet ikke i tvivl om, at bedstefar har stemt som sognefogden på Venstres kandidat, lærer A. Thomsen fra Haubro. Han var det år eneste kandidat, og 945 afgav deres stemme som såkaldte *"Ja-stemmer"*.

De bevægede martsdage

Om *"de bevægede martsdage i 1848"* lærte vi i skolen. Og med *"Bryggeren"*, fjernsynsserien om I.C.Jacobsen på Carlsberg, får vi begivenhederne repeteret, så vi næsten oplever os selv som deltagere ved Casinomødet og dagen efter i *Hippodromen* med de højstemte taler af blandt andre Orla Lehmann. Vi deltager i folketoget til Christiansborg og oplever begejstringen blandt de intellektuelle i hovedstaden, da Frederik 7. ved folketogets ankomst til Christiansborg fra balkonen fremstod som "Grundlovens ædle Giver". Og med valgsproget: - *"Fol-*

kets Kjærlighed min Styrke" forvandledes samme enevældige monark til *"Frederik Folkekjær"*!"

Jo, begivenhedernes gang i København i de bevægede martsdage kender vi, men hvordan blev grundloven modtaget ude på landet? Her i Himmerland for eksempel? Hvordan blev de højstemte ord omsat til praksis i denne afkrog af landet? Hvor og hvordan foregik valghandlingerne? - Hvem stemte? - Hvor stor var stemmeprocenten? - Og hvad var det mon for mennesker, som nu pludselig skulle til at tage ansvar på sig? Være vælgere? De bestemmende i et folkestyre?

Om Himmerlands befolkning i 1840'erne

Lad det være sagt straks! I 1840'ernes Himmerland var befolkningen mestendels grå almue, som den havde været i generationer. Langt de fleste kunne endnu hverken læse eller skrive og var stadig fæstebønder med hoveripligt. I "Bogen om Himmerland" udtrykkes det sådan: - *Isolation og fattigdom kan ikke avle åndeligt vågne mennesker, og Himmerland var et isoleret og fattigt land, lige til veje og baner åbnede for udsynet og gav mulighed for bedre kår.*[6] Og det kunne endda ikke gøre det. Så sent som for perioden 1918-24 kan sognepræsten i Sepper-Barmer pastorat ved Nibe, Christian Bartholdy supplere[7]: - *Åndeligt liv er kommet sent hertil. Himmerlands befolkning har været almue længere op til vor tid end nogen anden i vort land.* Efter en festlig beskrivelse af typer på egnen tilføjer han: - *Man kom i tvivl om, hvorvidt Ansgar nogensinde var nået til Himmerland.*

Store ændringer på vej

Dog var store ændringer på vej netop i disse år. Om den udvikling kan flere vidner fra samtiden føres. Den første i skranken er manden, som kom til at betyde så meget for Brorstrup og Ravnkilde. Christen Sørensen Brøgger er hans navn. Han blev i 1845 kaldet til embedet som lærer i Brorstrup. Og i 1852 blev han tilbudt embedet i Ravnkilde, hvor han forrettede tjeneste, til han i 1885 søgte sin afsked. Hele sit liv gjorde han det til en skik ved årets slutning at gøre notater om året, der svandt. "Optegnelser"[8] kaldte han dem selv. Om 1850, da "3-årskrigen" blev afsluttet, skriver han:

> *Der er overalt gjort stor Stads af de hjemvendte Krigere, og de have fortjent det. Glæden over Freden og Friheden er stor, især blandt Almuen, nu ere vi jo frie Mænd, og Kongen har gjort os lige med de andre Borgere i Samfundet.*

Den humane godsejer til Nørlund

Nu hører der mere til opskriften på frihed og lighed end en nys vedtagen grundlov, men så sandelig om ikke Brøgger allerede i "optegnelsen" for 1852 kan røbe, hvordan det lod sig gøre at forvandle bønderne i Brorstrup og Ravnkilde til frie mænd.

Gennem dyrkning af den jordlod, som hørte til embedet, måtte degnene dengang selv skaffe sig en del af deres løn. Som den foretagsomme mand lærer Brøgger var, lykkedes det for ham i 1852 at supplere degnelodden i Ravnkilde ved helt privat at købe vestertoften til en gård på omtrent 4 tdr. land og tillige samme gårds part i fællesjorden på 3 tdr. land, der mest var lergrave og lyngbanker. Herom skriver han:

Jeg gav 400 Rdl. for det hele. Jeg havde 100 Rdl., som vi havde sparet sammen, dem betalte jeg med det samme. De 300 Rdl. skal jeg forrente til Hofjægermester Schytte på Nørlund, der ved Forvalter Ammitsbøls Anbefaling har lovet at lade dem staa i Ejendommen uden Kaution.

Helt på det rene er Brøgger med sin situation, når han fortsætter:

Nu faar jeg ellers nok at tage fat i!

Men inden det går løs, tager han sig heldigvis tid til følgende fantastiske tilføjelse:

Det er ellers mærkeligt, at det skal træffe sig som i Brorstrup og Attrup, at Beboerne have købt deres Ejendomme og ere blevne Selvejere Aaret før. Her var det heldigt for mig, da jeg vel ellers ikke kunne have købt et saadant Stykke Jord af gamle Selvejere. Dyrt var det, men jeg er glad ved Handelen, og havde jeg ikke haft Ammitsbøl til Ven, havde jeg ikke kunnet handle.

Man forstår godt Brøggers forundring, for han lever i sandhed i en brydningstid. Hele tre gange skal han opleve denne vidunderlige proces: - Såvel i Attrup, hvor han kom fra! Som i Brorstrup! Og nu her i Ravnkilde! Alle tre steder fik bønderne året før hans ankomst tilbud om at købe fæstegården til selveje!

For 1869 kan han berette om, hvordan beboerne i hele kommunen på nær Nysum købte sig fri af den Konge- og Kirketiende, som hvilede på deres ejendomme. I den forbindelse skriver han ligeud:

Ogsaa ved den Handel viste Kammerherre Schytte sig som en human Godsejer

Jamen, er det så ikke sagt? Og hvor herligt for en egn! Men lur mig, om det ikke er godsforvalteren, der atter står bag. Ammitzbøll var sognerådsformand i Brorstrup-Ravnkilde-Haverslev kommune fra

1842 til 1857. Og jeg forestiller mig, at det er ham, der har støbt kuglerne, når den humane godsejer til Nørlund, Torstedlund og Bygholm ved Horsens i 1844 har givet sine fæstebønder først i Brorstrup - og så siden i Ravnkilde i 1851 et så favorabelt tilbud.

Almue under brændevinens og hoveriets svøbe

Overgangen fra fæste til selveje kom til at betyde en omvæltning så kolossal, at vi i vor tid næppe fatter det. Fæstebønder á la Jeppe på Bjerget bliver over få år forvandlet til ansvarlige og selvstændigt tænkende mennesker, hvilket af Brøgger illustreres på fornemmeste vis. Dagen efter sin ankomst til Brorstrup i november 1845 tog han til Smorup for at takke Provsten for embedet og melde sig til tjeneste. Og det besøg medførte ved årets slutning følgende optegnelse:

> *Han og hans Familie modtog os meget venligt, og han forsikrede mig, at han var glad ved, at jeg var kommen her, ikke alene fordi han efter mine Papirer saa, at jeg var dygtig, hvad der haardt kunde trænges til, da der ikke havde været holdt synderlig Skole i de sidste 3 Aar, men ogsaa fordi jeg var stor og stærk, for Beboerne her, saa sagde han, ere en Samling af Tyve, Kæltringer, Horkarle og Drukkenbolte, og jeg vilde tit faa nødig at bruge mine Kræfter mod Pakket. Provsten tilsagde mig sin Beskyttelse i alt, hvad han kunde, hvis jeg blev forurettet.*

Begyndende rynker kan kun have præget Brøggers pande, da han forlod præstegården:

> *Det var en dejlig Efterretning om mine Sognebørn, tænkte jeg, gid jeg da aldrig var kommen her.*

Og megen trøst er der ikke at hente i det dejlige minde om den venlige afsked, han just havde oplevet, hvor han kom fra. ... *For...* som han skriver ... *den gamle Mand havde da nok ikke sagt saa meget ondt om sine Sognebørn, hvis det ikke var sandt.*

For dog at yde den gamle provst en smule retfærdighed bør nævnes, at Brøggers forgænger i embedet blev afskediget på grund af drukkenskab, og en stor del af provstens tid i de sidste 2 á 3 år har været optaget af en provsteretssag mod den suspenderede lærer. Den endte med afskedigelse, og når man erfarer omfanget af degnens forsømmelser og den lange periode, som misligholdelsen af embedet havde stået på, er der forståeligt. Problemet for Provsten var bare at skaffe vidner, for degnen har nok ikke været hverken ringere eller bedre end egnens øvrige beboere, og det er jo set før, at en Jeppe har drukket sammen med en Per Degn.

Brorstrup Kirke.

Et andet samtidigt vidne om forholdene i Brorstrup er den senere magister og salmedigter Jens Schjørring.[9] Han oplevede egnen her som barn, hvor hans far var præst fra 1834 til 1840, og han skriver:

Bønderne i Faders Sogne var Hoveribønder til Nørlund, uoplyste og uden Trang til noget højere. Naar de kom sammen, slog de sig straks til Drikkeri. Selv naar de skulde køre Præstens Brænde hjem, kunde de ikke dy sig ...

Om Brøggers forgænger kan han berette:

Kirkesangeren i Brorstrup maatte Fader en Søndag suspendere, da han mødte i Kirken i drukken Tilstand. Jeg husker ham som en meget høj Mand med skummelt Ansigt; han gik op og ned ad Gulvet i Kirken og sang, mens han sendte den ene Spytklat efter den anden til højre og venstre.

For beboerne i Brorstrup sogn var situationen ved gudstjenesten den søndag jo nok usædvanlig, men egentlig afspejler den vel bare den virkelighed i dagligdagen, som også var deres. Og da degnen jo i øvrigt var en flink og omgængelig mand, forsøgte mange af vidnerne i undersøgelsesretten at holde hånden over ham. For Provst Spleth, der var knap så aldrende, som den 28 årige lærer Brøgger antog, var det aldeles uforståeligt. Og denne mistro til den jævne mand kom han aldrig over. Han forblev en erklæret og afgjort modstander af den ny grundlov. Og da især dens bestemmelser om lige og almindelig valgret, dem kunne han slet ikke acceptere.

Der kom et Liv og en Friskhed over folket

På hjemvejen fra præstegården i Smorup mødte Brøgger heldigvis sognefoged Peter Ryge på Brorstrupgård og fandt trøst i snakken med ham:

Han forsikrede, at Beboerne var meget nemme at komme af Sted med i hans Stilling som Sognefoged. De var fattige og uvidende

som Følge af det trykkende Hoveri og Fæstevæsen, de havde været undergivne, men nu vare de i Aar blevne Selvejere, saa blev det nok bedre, for de havde købt Gaarde for godt Køb.

Allerede året efter – i 1846 - kan Brøgger med tilfredshed konstatere: *- Det gaar meget bedre, end Provsten spaaede. Ikke et Menneske har fornærmet mig....* Og i 1847: *- Jeg tror nok, jeg faar Fornøjelse af min Skole. Børnene ere flinke, og nogle af Beboerne synes at faa mere Lyst til at holde dem i Skole ...* I 1848 fortæller han så yderligere om beboernes optagethed af krigen mod tyskerne og deres villighed til at deltage og afslutter så med følgende fantastiske ord:

Og der kom et Liv og en Friskhed over Folket, som om det nylig var vaagnet af en lang Søvn, hvad det jo ogsaa var ...

I 1849 overgiver Brøgger sig helt og aldeles i en næsten hyldestagtig omtale af beboerne i sit skoledistrikt:

Det kendes godt paa Beboerne her, at de ere blevne Selvejere. De tager godt fat med at dyrke deres Marker og begynder at brække lidt i Heden ...

Da grundloven kom til Himmerland

Til disse mennesker kom grundloven så med sin fri forfatning, der simpelt hen gav stemmeret og valgbarhed til selv den simpleste og mest enfoldige bonde. Og hvad gør så sogneforstanderskaberne, de ansvarlige for valgets gennemførelse? Her og nu var det store problem, hvordan man skulle få budskabet kommunikeret ud, få alle de valgberettigede fortalt, at just den 5. oktober skulle der altså vælges en grundlovgivende rigsforsamling. Og derfor skal I gøre sådan og sådan. Langt større var opgaven, end vi forestiller os. Hverken tv eller radio var jo opfundet, og aviser var der få af. I Nordjylland eksisterede Aalborg Stiftstidende, men fortrinsvis i byområder. Og i et meget begrænset oplag.

Til kirkestævne i Ravnkilde

Behovet for at få meddelelser ud til befolkningen har naturligvis altid eksisteret – også før grundlovens ankomst, og derfor havde traditionen skabt, hvad man dengang kaldte *KIRKESTÆVNE.*

I Ravnkilde kunne det have foregået på følgende måde:

- Allerede før gudstjenesten blev skiltet med "Kirkestævne" hængt op på våbenhusdøren. Ingen kunne så være i tvivl om, at de i dag skulle have udgangsbønnen med.

Efter sidste amen samledes alle kirkegængerne hurtigt på den åbne plads foran våbenhuset.

Kirkegængerne har undret sig såre, da de så, med hvilken hast Provst Spleth forsvandt ud af den søndre kirkegårdslåge og styrede direkte mod anneksgården, hvor han havde sin langbenede kørehest opstaldet, for i almindelighed deltog han da, hvis det ikke ligefrem var ham, der stod for disse kirkestævner.

- Provsten har ogsaa alt for meget at holde Styr paa, kunne man høre én hviske.

Og en anden tilføjede så højt, at alle kunne høre det:

- Det kan vores gode Sognefoged og Sogneforstander også sagtens klare. Han er bestemt et lyst Hoved, den Laust Andersen fra Bradstrup.

Ingen på egnen var i tvivl om, at han snart skulle tælles blandt selvejergårdmændene.

- Men hvad mon det er, han har at fortælle os i Dag?

Laust Andersen rømmede sig og tog tilløb.

Og alle koncentrerede sig:

Nu gælder det om at holde Ørerne stive, saa man kan give Besked derhjemme.

Valglisternes tilblivelse

Efter at Laust Andersen omstændeligt havde gjort rede for dato og tid og sted for valget, forklarede han om valgreglerne, at det kun var mænd over de 30 år, der kunne stemme i Brorstrup den 5. oktober, og at det var nødvendigt for sogneforstanderskabet at få at vide, hvem der så besluttede sig til at ville stemme den dag. Og derfor skulle de mænd, der ønskede at stemme, selv sørge for at melde sig. Laust Andersen kunne have sagt det sådan:

- Her i Kommunen vil Indskrivningen foregaa hos Ammitzbøll paa Nørlund, og det kan ske fra Kl. 11 til 12 Formiddag paa følgende Dage[10]:

Mandag d. 14de August, Tirsdag d. 15de, Onsdag d. 16de, Torsdag d. 17de, Fredag d. 18de og Lørdag d. 19de August[11].

- Enhver, som møder op, skal opgive sit fulde Navn, sin Alder, sin Stilling og Opholdssted, men kun de Mænd, som paa Valgdagen er fyldt 30 Aar, og som har et uplettet Rygte, kan optages som Vælgere.

Om sognefogden så derefter har forsøgt at gøre rede for, hvem der i øvrigt **ikke** behøvede at tage turen til Nørlund, er tvivlsomt. Og vel også om han overhovedet har kendt huskefiffet med de 5 f'ere, men

følgende var virkelig undtaget fra retten til både at vælge og lade sig vælge: - *fruentimmere, - folkehold, - fattige, - forbrydere, - fjolser.*

Forargelsen over, at f.eks. kvinderne ikke havde valgret, var nok næppe så stor blandt kirkefolkene, som vi måske forestiller os. Valglovens bestemmelser var nemlig helt i overensstemmelse med den øvrige civile lovgivning på den tid. Husstanden med kvinder, børn og folkehold udgjorde en juridisk enhed med husbonden, manden i gården som den ansvarlige, den, der efter forhandling med kone og folkehold hjemme ved langbordet, handlede på deres vegne.

Og hvem skulle så tage imod de mange vælgere

Som det fremgår er sogneforstanderskabet allerede i fuld gang med forberedelserne på hjemmebane, men hvem skal arrangere og planlægge valget i *Brorstrup Bye* og tage imod de mange vælgere udefra? Også det var dikteret i valgloven: - Det skulle sogneforstanderskabet i værtskommunen, altså sognerådet eller kommunalbestyrelsen, som vi siger nu om dage, i Brorstrup-Ravnkilde-Haverslev pastorat. De 10 sogneforstandere præsenteres herunder samlet. Og de har altså bare at leve op til forpligtelserne her i Aalborg Amts 4de Valgkreds med planlægningen af så enestående en begivenhed, som en demokratisk valghandling må have været dengang:

Godsforvalter Niels Ammitzbøl på Nørlund, 35 år.(Formand)
Sognepræst og Distriktsprovst Frederik Spleth, Smorup Præstegaard, 54 år.
Gaardejer og Sognefoged Peder Ryge, Brorstrupgaard, 43 år.
Sognefoged Peder Jensen (Søndergaard), Vestby, 41 år.
Aftægtsmand Anders Pedersen Nørgaard, Vestby, 59 år.
Selvejergaardmand Peder Jensen (Ladefoged), Lillerørbæk, 48 år.
Gaardfæster og Sognefoged Laust Andersen, Bradstrup, 44 år.
Selvejergaardmand Christen Christensen, Ravnkilde, 43 år.
Selvejergaardmand Christen H. Dalum, Brorstrup, 38 år.
Fæstegaardmand Niels Pedersen, Nysum, 45 år.

Disse 10 mænd har naturligvis haft vidt forskellig opfattelse af betimeligheden i de begivenheder og foranstaltninger, som hermed blev dem pålagt, og som nu skulle iværksættes. Vort kendskab til de 3 førstnævnte, Godsforvalteren på Nørlund, Provst Spleth og Sognefogden i Brorstrup, lader ane, at de spænder vidt i politisk henseende, men fælles for dem har været, at tiden til forberedelserne var knap. Man bedes dog lige, inden videre sker, bemærke, at sognepræst og distriktsprovst Frederik Spleth ikke er formand for sogneforstander-

skabet; det er ret så usædvanligt på den tid. Først med kommunereformen af 1855, blev det bestemt, at præsten ikke var *"født"* medlem, men skulle vælges. Var han måske alligevel for besk en blomme på formandsposten for de mange nye og selvbevidste selvejergårdmænd?

Anmeldelsespligt

Anmeldelsespligten, som sognefogderne ud over landet just har annonceret ved kirkestævner, blev heldigvis kun praktiseret denne ene gang i Danmark, hvor vælgerne altså bare havde at møde op længe forud for at blive vurderet, om de nu, for at bruge valglovens ord i paragraf 8, "ere i Besiddelse af de til at udøve Valgretten fornødne Egenskaber". Problemet er jo nemlig, at uden denne anmeldelse eller indskrivning vil man på valgdagen være frataget sin stemmeret, selv om man personligt møder op og i øvrigt opfylder alle betingelser og vitterlig besidder de til at udøve valgretten fornødne egenskaber. Denne drilske forholdsregel er stadig indbygget i valgloven i USA, og den rammer især de fattige, hvilket som gruppe oftest vil sige negrene. Og det er så forklaringen på de katastrofalt lave stemmeprocenter, de kan fremvise derovre i verdens ældste demokrati, som de ynder at kalde deres valgsystem.

Til indskrivning i skriverstuen på Nørlund

For nu at sikre, at alt gik rigtigt til efter valglovens forskrifter skulle godsforvalteren på Nørlund som formand have hjælp ved indskrivningen[12] af mindst én af de øvrige sogneforstandere.

Den første dag, mandag den 14. august, var det ingen ringere end Provst Spleth og Proprietær Ryge, Brorstrupgaard, som assisterede Ammitzbøl i Skriverstuen på Nørlund, men ud over de to tilforordnede blev kun én optaget på valglisten, en selvejergårdmand fra Nysumby.

Dagen efter meddeles protokollen underskrevet af Ammitzbøl og Chr. Dalum med bemærkningen: "Ingen meldte sig".

Om onsdagen mødte tre vælgere, hvoraf de to var husfæstere, og om torsdagen fem, hvoraf de tre var selvejergårdmænd og én aftægtsmand.

Endelig hen imod ugens slutning synes alvoren at være gået op for folk.

Fredag blev femten vælgere indtegnet, hvoraf Conradsminde Glasværk tegner sig for de syv, alle med tyskklingende navne. De øvrige var én selvejergårdmand, fire gårdfæstere og tre husfæstere.

Med degnen i spidsen

Lørdag den 19. august benyttede 32 vælgere den sidste chance. Heraf kan nævnes den just 30 årige skolelærer og kirkesanger fra Brorstrup, Christen Sørensen Brøgger, og sammen med ham ikke færre end tyve selvejergårdmænd fra Mejlby, Brorstrup, Holme og Vejrhøj samt to fæstegårdmænd samme steds fra: - I flok og følge kan man næsten se dem drage af sted med degnen i spidsen, men denne gang heldigvis under mere fredelige forhold og uden våben. Ja, man kan næsten fornemme deres glæde ved at genopleve de dramatiske dage i slutningen af marts måned, da de sidst drog ud med lærer Brøgger i spidsen - dengang fungerede han som "konstitueret sognefoged" - for at forsvare kvinder og børn mod de undslupne tugthusfanger fra Rendsborg, de såkaldte "slaver".[13] Glæden ved atter at være ude sammen gav sig måske ligefrem udslag i, at de undervejs morede sig med at synge "Dengang jeg drog af sted", den populære slagsang i tre-års-krigen, som Faber skrev i april 1848, og som derefter spredtes ud over landet som ringe i vandet.

Denne flok af gårdmænd, som just har købt eller står i begreb med at købe deres gårde til selveje, var ikke mere almue. I grundtvigsk forstand var forvandlingen sket: - Folket er her på vej!

Lige ved indkørslen til Nørlund sluttede to mænd fra Haverslev sig til optoget; 30 og 33 år var de og i følge protokollen med stillingsbetegnelsen: - indsidder og væver. Den sidste, der sikrede sig retten til at stemme den 05. Oktober 1848, var Forpagteren paa Haverslevgaarden: - Lige før Tidsfristens Udløb kan man forestille sig ham i Fjedervogn i fuld Fart paa Vej ned ad Bakken fra Ladelund.

Kredsens senere og mangeårige folketingsmand, husfæster Anders Nielsen fra Fyrkilde, opfyldte betingelserne, men når han ikke mødte op for at komme på valglisten, har det den forklaring, at han var indkaldt som soldat og gjorde tjeneste i 4. Reservebataljons 1. Kompagni som nr. 104 - klar til krig i Sønderjylland.

Sammensætningen af valgbestyrelsen for hele Brorstrupkredsen

Særlig vigtigt må det have været, skulle man synes, med valget af en repræsentant for værtskommunen til at tiltræde valgbestyrelsen for Aalborg Amts 4de Valgkreds, men først så sent som ved sogneforstanderskabets møde d. 29. september - ganske få dage før valget - udpeges godsforvalter Ammitzbøl.

På samme måde har de øvrige 15 kommuner i valgkredsen udpeget deres repræsentant, men kun ved valget af Den grundlovgivende

Rigsforsamling blev formanden - på udemokratisk vis, kan man sige, - udpeget af amtsrådet.[14]

Samtlige medlemmer af sogneforstanderskabet for Brorstrup-Ravnkilde-Haverslev kommune var mødt op til mødet den 29. september - undtagen provst Frederik Spleth.[15]

Uvist var det den dag, af hvilken grund provsten glimrede ved sit fravær. Rygtet ville dog siden hen vide, at han var i Aalborg for at tage imod en af kandidaterne.

De 37 sogne, som udgjorde Aalborg amts 4. valgkreds[16]

Sognets navn:	Sognets indbyggertal:	Kommunens indbyggertal:
Vive	615	
Oue	753	
Valsgaard	521	1.889
Øls	135	
Hørby	713	
Døstrup	297	1.145
Rold	392	
Vebbestrup	559	951
Rørbæk	183	
Grynderup	143	
Stenild	265	591
Strandby	590	
Farsø	673	1.263
Gislum	258	
Vognsild	440	698
Kgs. Tisted	229	
Binderup	176	
Durup	219	624
Ullits	220	
Foulum	203	423

Sognets navn:	Sognets indbyggertal:	Kommunens indbyggertal:
Louns	385	
Alstrup	262	647
Aars	533	
Havbro	274	807
Brorstrup	290	
Ravnkilde	794	
Haverslev	241	1.325
V. Hornum	207	
Hyllebjerg	170	
Flejsborg	138	515
Ulstrup	391	[1]391
Bjørnsholm (i dag Ranum)	1.010	1010 [2]
Aardestrup	578	
Buderup	539	
Gravlev	432	1.549
Sønderup	360	
Suldrup	279	639
I alt		14.467[3]

1 Ulstrup og Gundersted sogne udgjorde én kommune, men Gundersted sogn hørte til Aalborg Amts 5. Valgkreds, Nibekredsen.

2 Bjørnsholm og Malle sogne udgjorde én kommune, men Malle hørte til Aalborg Amts 5. Valgkreds, Nibekredsen.

3 Sognene angives herover med indbyggertal angivet efter J.P. Trap: Statistisk-topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, Andet Bind, 1. Udgave 1858-60, sandsynligvis med folketælling i 1855 som grundlag.

Fra øst og vest, fra nord og syd kom de, vælgerne – for de fleste af dem med mange mil på bagen. Her i denne landsby langt uden for lov og ret har de bare at give møde, hvis de ønsker at stemme. En repræsentant for de over 14.000 beboere i denne valgkreds skal vælges til Hans Majestæts grundlovgivende Rigsforsamling.

Til valgdiskussionsmøde i Haverslev

Kun få dage var der nu tilbage, før Danmark skulle opleve sin første fælles valghandling. På øerne skulle vælges 65 medlemmer og i Jylland 49, ligesom det var tanken, at hertugdømmet Slesvig skulle vælge 31 medlemmer. Herudover forbeholdt kongen (regeringen) sig retten til at udnævne 48 medlemmer, de såkaldt kongevalgte, hvoraf 5 skulle være fra Island og 1 fra Færøerne.

Krigen forhindrede dog Slesvigs deltagelse.

Valgkampen indvarsles

I Brorstrupkredsen indvarsles valgkampen i Aalborg Stiftstidende for den 29. september.[17] - Christen Eriksen fra Tingbæk Mølle, en af kandidaterne, offentliggør i annonceform, hvad han benævner:

- "Grundtræk, hvorefter jeg agter at virke, om jeg skulle blive udvalgt til Medlem af Rigsforsamlingen efter Valg af 5te October 1848." Dernæst opremses så 18 punkter i avisen, som kandidaten argumenterer for som væsentlige.

Af annoncens slutningsord fremgår, at nævnte 18 punkter er bestemt til, som der står: "at foredrages ved Mødet i Hauerslev d. 30te September d.Aa."

Af Aalborg Stiftstidende fremgår ligeledes, at der er tale om et valgdiskussionsmøde.

Brorstrupkredsens kandidater i hård kamp

Og sandelig om mølleren ikke får brug for alle sine evner til at foredrage. Det skal nemlig vise sig, at han så vist er oppe mod mægtigere kræfter, end nogen kunne ane her i det mørke Himmerland.[18]

I Aalborg amt skulle der vælges 5 repræsentanter, 1 for hver valgkreds. I Brorstrupkredsen havde foreløbig 3 kandidater meldt sig. Og lørdag aften skulle de altså mødes på Haverslev Kro.[19] Endnu var ytringsfriheden ikke en realitet i Danmark. Først med den grundlov, som nu var på trapperne, blev alle former for censur afskaffet. Så meget desto større bliver derfor respekten for Aalborg Stiftstidendes

omtale af mødet i Haverslev, når man betænker, hvordan bladet i sit referat på ingen måde giver den kongetro, konservative kandidat og hans tilhængere nogen fortrinsstilling. man fristes næsten til at sige tværtimod.

Valgdiskussionsmødet og optakten hertil beskrives herunder som en fiktion,[20] men indholdet og forløbet er næsten identisk med Stiftstidendes referat, som er gengivet i sin helhed på side 74:

Rygterne løber

- Ja, rygterne løber!

Og de vil vide, at én af kandidaterne er både etatsråd og professor og højskoleforstander på én gang. Og at Provsten i egen person skulle have været i Aalborg for at hente ham, da dampskibet "Iris" for to dage siden ankom fra København. Og at de to skulle have studeret sammen i hovedstaden for mange år siden. Og nu skulle den fine mand fra København så bo i den nybyggede præstegård i Smorup. Og Provsten skulle have planlagt, hvordan de skal følges ad rundt i valgkredsen de sidste dage før valget. Og så forstår man jo også meget bedre, hvorfor Provsten ikke var med til mødet i går i sogneforstanderskabet .....

Krosalen er næsten fyldt.

Omkring et halvt hundrede mennesker er mødt op, og alt tegner til et rigtigt diskussionsmøde, for halvdelen af de fremmødte er nok af bondestanden, og en stigende selvværdsfølelse kan mærkes. Også på stemningen her i salen. De to af kandidaterne er allerede klar. De sidder sammen på forreste række. Mølleren fra Tingbæk? Christen Eriksen hedder han. Men hvor ligger Tingbæk Mølle? Er han her fra egnen? Den anden kandidat kender man bedre. Det er den unge godsejersøn fra Mylenberg, det nye gods imellem Rold og Arden. Rygtet vil vide, at han snart skal overtage driften af både godset og glasværket efter sin far, og at han lige er blevet udnævnt til kammerjunker.

- Så når det kommer til stykket, står han vel ikke tilbage for Provstens Københavnerkandidat, om jeg må spørge? Kammerjunker S. W. V. de Mylius!

- Jo fint er det skam, men rygtet fortæller også, at fæsterne under Mylenberg kun har godt at sige om både faderen og sønnen.

- Der er vist noget med et legat, eller hvad det nu hedder, til skolevæsenets fremme og til de syge og fattiges pleje.[21]

- Men, men, lad os nu høre, hvad han selv har at sige her i aften,

sådan en godsejerspire! Lige nu sidder han i ivrig samtale med proprietæren fra Gunderupgaard.

- Weinschenck hedder han, F. W. Weinschenck! Han er kendt for sin åbenhed og gode hjerne. Og så er han af amtet udnævnt til at skulle være formand for valgbestyrelsen på torsdag derude i Brorstrup.

Også pastor Lassen fra Aars[22] er til stede. Han sidder netop i ivrig samtale med en flok bønder.

- Typisk! Han er Provstens diametrale modsætning og ikke bange for at være i opposition til sin foresatte.

Og sandelig om ikke de Jessen indfinder sig nu, Overførsteren fra Nørlund. Han er bestemt heller ikke mundlam.

- Men hvor bliver Provsten og "Københavneren" af?

Om få minutter skal mødet begynde. Utålmodigheden breder sig.

Og hvilken entré

Som en iling løber det gennem salen:

- Provstens enspænder holder nu for krodøren! Jo, nu kan man høre provstens dybe bas fylde slyngelstuen derude. Og nu går døren op. Ind kommer først provsten, og han står et øjeblik afventende for at holde døren.

Pludselig forstummer al lyd i salen. Folk holder vejret.

Og dér er han: Høj og rank står han i døråbningen til den fyldte sal.

En aldrende mand med høj pande, markante træk om munden, hvidt hår, men frem for alt: - Øjnene under de buskede bryn udstråler ro og overblik, da de afsøger salen.

Spontant rejser alle sig og klapper, da Christian Flor med faste, men afmålte skridt går frem gennem salen, tæt fulgt af Provsten.

Knap har folk imidlertid sat sig, før Provst Spleth erobrer talerstolen.

Ingen i salen var på forhånd i tvivl om Provstens synspunkter, men nu bliver de hamret ind i folks bevidsthed:

- Ingen Bonde i dette Land bør være Medlem af den første Rigsforsamling!

Åbenbart er Provsten ikke blot enevældens mand til fingerspidserne; bitre må erfaringerne med egnens bondebefolkning være, når han offentligt her midt i sit eget pastorat lufter så antikverede holdninger. Og Provsten må da vide, at Flor som højskolemand ikke kan dele sådanne synspunkter.

Straks Provsten forlader talerstolen, rejser Overførsteren sig og foreslår, at man her ved mødets start gør sig klart, at med så stærke temperamenter og meninger til stede i salen, vil en mødedirigent blive en absolut forudsætning, for at mødet kan gennemføres.

- Han ville tillade sig at foreslå proprietær Weinschenck.

- De kan jo lige saa godt øve Dem i det, Hr. Weinschenck, for De skal jo paa Torsdag forsøge at holde styr paa Temperamenterne hos de'Herrer Rigsdagskandidater dérude paa Valgpladsen i Brorstrup.

Weinschenck indvilgede, manede til besindighed og foreslog, at de tre kandidater nu fik ordet i alfabetisk rækkefølge, og han opfordrede samtidig kandidaterne til at fortælle lidt om sig selv og deres tidligere tilværelse:

- Og hermed giver jeg ordet til Christen Eriksen!

Kandidaten berettede kort:[23]

- født i Vendsyssel, - Søn af en Husmand, - som 11 aarig i Tjeneste paa Herregaarden Vraa, hvor han forblev i 7 Aar, til Uddannelsen som Møller paabegyndtes, - havde ejet Røde Mølle ved Nibe, men købte i 1841 Tingbæk Vandmølle i Gaarslev Sogn mellem Vejle og Fredericia, - allerede i 1837 havde han dog købt Erstedgaard i Aarestrup.

- Og jeg kan love jer, at jeg meget snart flytter tilbage, saa jeg får fast Bopæl her i Valgkredsen, slutter Christen Eriksen omtalen af sig selv. Og fortsætter:

- Ærede Vælgere! I Aalborg Stiftstidende offentliggjorde jeg forleden 18 Punkter, som jeg beskedent kaldte "Grundtræk, hvorefter jeg agter at virke."

- Ved Mødet her i Dag vil jeg aabent kalde disse 18 Punkter for mit demokratiske Program.

- Og jeg haaber, at Enhver her i Salen under Gennemgangen kan se, at mit Program vil sikre de Smaa i Samfundet uden at ofre de Store.

Valgdiskussionen

Det kom bestemt ikke til at gå stille af.

Uafbrudt blev Mølleren afbrudt af Provsten. Og næppe var han nået til punkt 5: - "Suspensivt Veto bør foretrækkes for Absolut Veto",

før etatsraad og professor Christian Flor fulgte Provsten.

Vetoretten kendes i vor tid fra FNs sikkerhedsråd, hvor de 5 permanente medlemslande er udstyret med en absolut vetoret, hvilket betyder, at forslag, som er til afstemning, falder, hvis blot ét af landene benytter sig af denne ret.

Her drejede det sig om kongens ret til at nedlægge veto efter den kommende grundlov.

Heldigvis blev ingen af disse vetoformer aktuelle, men Mølleren går altså ind for, at kongens vetoret kun skal have opsættende virkning, og hvis lovforslaget så genfremsættes, bortfalder kongens vetoret over for dette forslag.

Christian Flor ønskede nu at tydeliggøre, hvad han mente gennem et eksempel. Klart afslører han imidlertid sine gamle svagheder fra den folkelig-nationale kamp i Sønderjylland. Dengang var det hans kongstanke, at det nationale gennembrud skulle fuldbyrdes af borgere og bønder ved egen kraft, hvor han kun lagde liden vægt på de akademiske klassers medvirken.[24]

Dengang slog hans evner simpelt hen ikke til, når han skulle i direkte kontakt med den jævne befolkning i Sønderjylland, og tilsyneladende er det også tilfældet her i Nordjylland, men måske lader han sig tillige påvirke af Provstens ilterhed, når han med følgende eksempel[25] giver sine modkandidater alt for let spil:

- Lad os antage, at en dansk Rigsdag tager en Beslutning, som er dum, da maa Kongen da nødvendigvis være udstyret med et Absolut Veto! hævder Christian Flor.

- Hvordan kan den tidligere Højskoleforstander fra Rødding Højskole dog bruge et saa ufolkeligt Udtryk? kunne Mølleren senere indlede sin imødegåelse af den ærede modkandidat.

Stille og roligt kunne han derefter belære professoren om, at en sag, som i flere år var blevet behandlet af en rigsdags mange medlemmer og derefter forelagt hele nationen i forbindelse med et valg, så nok næppe i den vedtagne form ville være "dum".

Højskoleforstanderens ukendskab til den jævne mand

Professoren og højskolemanden var dog tilsyneladende upåvirkelig for sund fornuft. For minsandten om han ikke fremturede i uvidenhed, denne gang om jyske bønder, med følgende flotte bemærkning fra talerstolen:

- Hvis jeg i den kommende Rigsforsamling stemmer for, at Kongen efter den ny Grundlov skal have den absolutte Magt, saa vil jeg

saamænd ved det første Valg faa alle de jyske Bønders Stemmer!

Havde Provsten og Professoren hidtil levet i lykkelig uvidenhed om tilhørernes mening, blev de nu retledet, for der lød fra forsamlingen et absolut og kraftigt nej-kor som svar.

Måske var der dermed for en stund lagt en dæmper på de konservative kongetro kampfæller, for Christen Eriksen nåede igennem resten af punkterne, hvor lige så provokerende tanker og synspunkter, set fra et højrestandpunkt, blev fremsat: - om hoveriet, - om fæsteskabet, - om tiendeydelser, - om almindelig værnepligt mm.

Kammerjunkerens brev til vælgerne

Da Flor efterhånden havde haft ordet ret så ofte, gav dirigenten fejlagtigt taleretten til den unge godsejer fra nabosognet. Og kammerjunker de Mylius levede bestemt op til de forventninger, som rygterne havde skabt. F. eks. erklærede han sig som modstander af hoveriet i alle dets afskygninger, og han sluttede med at bede dirigenten oplæse et brev til vælgerne, som han havde ladet trykke og derfor ville tillade sig at uddele her og nu.

(Aarh. Av.)

— I Hauerslev afholdtes i Løverdags et Valgdiscussionsmøde for 4de District. Ca. 24 af Bondestanden og lige saa mange udenfor vare møde. Provst Spleth aabnede Mødet med en Tale, hvoraf fremgik, at ingen Bonde burde være Medlem af den første Rigsforsamling. Som Valgcandidat stillede sig Møller Chr. Eriksen, Etatsraad Prof. Flor, hvis Optræden hilstes med Acclamation, og Godseier Herre. Mylius. Den Førstnævnte gjennemgik sit demokratiske Program, hvorimod reiste sig megen Opposition, navnlig af Provst Spleth og Etatsr. Flor, som under Discussionen om det suspensive og absolute Veto yttrede sig til Fordeel for det Sidste med den Bemærkning af Hr. Flor, at hvis en Rigsdag tog en Beslutning, der var dum, da maatte Kongen have det absolute Veto osv. Dette usolkelige Udtryk blev imødegaaet af Hr. Eriksen, som ikke kunde faae, hvorledes det kunde antages, at, efter at en Sag havde været behandlet i flere Aar, ikke blot af heninod et Par hundrede danske Mænd, men af hele Nationen: dens Afgjørelse da kunde blive dum. Hr. Flor yttrede endvidere, at dersom han vilde sige, at han stemte for, at Kongen skulde beholde den absolute Magt: da vilde han sikkert faae de sydske Bonders Stemmer, hvilket besvaredes med et kraftigt Nei. I Oppositionen deeltoge fremdeles Pastor Larsen fra Aars og Overforster Kifr. de Jeøsen. Hr. Mylius talte mod Hoveriet. Dirigenten, den begavede Taler, Hr. Propr. Weinschenck, bragte flere Oplysninger og udtalte sig med sin sædvanlige Aabenhed. Efter at derpaa Hr. Mylius's trykte Brev til Vælgerne var oplæst af Dirigenten, fremtraadte Hr. Flor som Candidat og erklærede, ingen politisk Anskuelse at ville fremsætte, men at han var en god dansk Mand, som havde slaaedes med Tydsterne i 20 Aar. Han ønskede dernæst at erfare, om Districtets Vælgere ønskede ham. d'Hrr. Eriksen og Mylius protesterede mod en Prøveafstemning, da der ikke var indbudet til Prøvevalg, men til et Discussionsmøde. Dirigenten satte det imidlertid under Afstemning, om der skulde foretages Prøvevalg, hvoraf Resultatet blev, at Hr. Mylius og de tilstedeværende Bønder paa To nær, erklærede sig imod Afstemning. Om denne derefter blev foretagen af de øvrige 24, er Indsenderen ubekiendt.

Ingen politiske anskuelser

Men nu fremtrådte endelig Hr. Flor som kandidaten. Og han erklærede: med fast og myndig Røst, at HAN til Gengæld ingen politisk Anskuelse havde at fremsætte for eller uddele til Folket. Tvivlede imidlertid Folket paa, hvilken Mand de her stod overfor, ja, saa kunne han da gerne oplyse dem om, at han nu i over 20 Aar havde kæmpet for Danskheden, først fra sin Lærestol i Kiel som Professor i det danske Sprog, dernæst havde han overalt i

Sønderjylland sammen med andre store Mænd som Chr. Poulsen og Laurids Skau rejst den nationale Sag. Og med en anelse triumf i stemmen fortsatte han: - I de sidste Aar har jeg som den første og hidtil eneste i Kongeriget ført Grundtvigs Tanker om Højskole ud i praktisk Virkelighed gennem Rejsningen af Rødding Højskole. Jeg har selv grundlagt den og været Forstander for den i 3 Aar.[26]

Krav om prøvevalg

Når man nu betænker, at hvert eneste sogn også i Himmerland havde unge mænd med i krigen mod Tysken, burde sådanne oplysninger i september 1848 kunne gøre deres virkning og vende stemningen ved mødet til fordel for Christian Flor, men den forventede akklamation fra salen i Haverslev udeblev.

- Det var derfor en tydelig desorienteret og næsten fornærmet Christian Flor, som bad om en afbrydelse af mødet, en afbrydelse, som han benyttede til en kort samtale med Provsten, hvorefter han straks erklærede sig rede på ny, men med følgende bombastiske krav:

- Efter mine mange Aar blandt Sønderjyder, havde jeg paa Forhaand glædet mig meget til Mødet med Nordjyder, med Himmerlændinge, men Holdningen her i Aften til min Person og til mine Synspunkter har været af en saadan Art, at jeg allerede her og nu paa Stedet maa kræve en Tilkendegivelse fra Forsamlingen for at erfare, om Districtets Vælgere overhovedet ønsker mig valgt paa Torsdag i Brorstrup.

Den gik ind! Hos tilhørerne for fuld tælling! Og aldeles omgående protesterede de to andre kandidater: - Der er ikke indbudt til Prøvevalg, men til Discussionsmøde!

Og nu brød snakken løs, - for og imod.

Efter Aalborg Stiftstidendes referat lod dirigenten Flors forslag om prøvevalg komme til afstemning, men om denne afstemnings resultat, og om prøvevalget overhovedet blev afholdt, vides intet, for Aalborg Stiftstidende afslutter sin omtale, som det fremgår af annoncen herover, med at meddele, at dette er ubekendt for indsenderen.

Valgresultatet burde være en umulighed

Ovenstående skildring fra diskussionsmødet i Haverslev bygger som nævnt udelukkende på Aalborg Stiftstidendes omtale og skal selvfølgelig tages med forbehold, men valgresultatet[27] i Brorstrup få dage senere bekræfter imidlertid stemningen og hændelsesforløbet, som

det er gengivet herover, for afstemningen fik følgende resultat:

- for møller Christen Eriksen, Tingbæk 238 stemmer
- for etatsråd C. Flor, Fredensborg 108 stemmer

Ud over kammerjunker S.W.V. de Mylius havde seminarieforstander L.C.Müller, Ranum meldt sig som kandidat, men begge trådte tilbage under valghandlingen.

Valgdeltagelsen

Kun 346 vælgere mødte altså frem i Brorstrup for at gøre deres borgerpligt hin historiske dag. Når valgdeltagelsen nåede helt op på 51,6%, skal man lige huske på den drilske foreteelse med, at man på forhånd skulle indtegne sig til valget. Af Brorstrupkredsens ca. 2.000 valgberettigede havde kun 670 vælgere ladet sig indtegne i de respektive kommuner, og deraf mødte så frem på valgpladsen de 346. Valgprocenten beregnet på de valgberettigede, er knap så imponerende, som den synes i første omgang, men trods alt på 17,3%.

Om valgresultatet

Umiddelbart må man dog karakterisere valgresultatet som en umulighed. Simpelt hen!

En himmerlandsk almuebefolkning burde ved den første frie, demokratiske valghandling ikke kunne udvise politisk modenhed og selvstændighed i en grad, som der tilsyneladende er tale om her. Og da især ikke når man betænker, at selve afgivelsen af ens personlige stemme på ingen måde var hemmelig, men foregik i fuld offentlighed.

Alene det faktum, at Provsten kunne fremskaffe en kandidat af Christian Flors format her i det mørke Himmerland, burde på forhånd udelukke alle andre kandidater fra valgchancer. Lørdag aften i Haverslev fornemmede man klart "suset", da han gjorde sin entré, den store mand fra København. Og af diskussionsmødets forløb fremgår vel også, at både Provsten og Flor blot anså valget for en forms sag. Ingen af dem har tillagt vælgere i disse egne af landet egenskaber, som skulle sætte dem i stand til at vurdere selvstændigt og dernæst have mod til at stemme efter overbevisning.

Ved afstemningen i Brorstrup den 5. oktober kan man derfor let forestille sig, hvordan det helt må være kommet bag på valgbestyrelsen, da man ved kåringsrunden konstaterede, hvor mange der rakte hånden i vejret for Mølleren fra Tingbæk, og man kan nemt forestille sig, at Provst Spleth sekunderet af Christian Flor omgående har forlangt afstemning til protokollen.

Hvad valgprotokoller fortæller

For efterforskningen af valghandlingerne i Brorstrupkredsen er valgprotokollerne uvurderlige, fordi det netop allerede fra det første valg i denne kreds bliver normalen, at kåringsvalget følges op af krav fra én af kandidaterne om at få en skriftlig afstemning, eller som det hed i valgloven *"en navnlig Afstemning til Protocollen"*.

Ved et kåringsvalg, som efter valgloven var det normale, baseres afgørelsen på valgbestyrelsens skøn, og derfor sker der ingen optælling. Valgresultater i nøgne tal eksisterer overhovedet ikke, de forsvinder ud i den blå luft, når de fremmødte vælgeres hævede arme for en kandidat trækkes ned igen. Og den form for valg var langt den hyppigste.

Heldigvis eksisterer valgprotokoller vedrørende det første valg for 3 pastorater i Brorstrupkredsen - for Kongens Tisted[28], for Rørbæk[29] og for Ullits-Foulum[30] pastorater. Og det betyder, at vi i dag kender såvel navn som stilling og alder for hver enkelt vælger, samt hvem pågældende har stemt på. Dermed gives en eftertid muligheden for at kontrollere, f. eks. om der er hold i så nærliggende en formodning, som at det nu nok var de særlig uddannede vælgere, der havde overskud til at møde frem i Brorstrup, de særlig oplyste. Og at det måske ligefrem var Himmerlands elite – og kun dén, der afgav stemme her ved folkestyrets fødsel.

På valgpladsen med Hr. Etatsraaden

Respekten og ærefrygten for den store mand fra København har siddet dybt i mange. Man kan næsten fornemme virkningen af Etatsraadens tilstedeværelse på valgpladsen, når vælgerne fra Tisted, Binderup og Durup sogne nu flokkes omkring deres tilforordnede sogneforstander, Jørgen Frederik Jørgensen, deres sognepræst, som tillige er formand for sogneforstanderskabet derhjemme:

- 16 gange skriver han i valgprotokollen[31] Flors navn ved navneopråbet - og heraf 13 gange fuldt ud: Etatsraad og Professor Flor.

De 16 vælgere her i Kgs. Tisted pastorat, der foretrækker Christian Flor, fordeler sig på følgende stillinger:

1 sognepræst, 2 skolelærere, 1 proprietær (Nøragergaard), 11 gaardmænd og 1 husmand.

24 gange måtte pastor Jørgensen imidlertid skrive møllerens navn, men her står kort og godt: Christen Eriksen.

Christen Eriksens tilhængere fordeler sig på følgende stillinger: 22 gaardmænd og 2 husmænd.

Af protokollen fremgår ligeledes, at 54 stemmeberettigede forud havde anmeldt sig til valget, men desværre er de ikke opført sognevis, som det er tilfældet i Rørbæk pastorat.

Valgprotocollen for Rørbæk Pastorat

På den måde er valgprotokollen for sognene Rørbæk, Grynderup og Stenild[32] ved dette valg langt mere detaljeret end de fleste, og problemerne ved anmeldelsespligt kan derfor illustreres:

- I Rørbæk sogn var der 22 mænd, som opfyldte betingelserne, så de ..."ere i Besiddelse af de til at udøve Valgretten fornødne Egenskaber", kun 5 af dem havde indtegnet sig til valget, og de mødte alle frem: - 2 stemte på Mølleren og 3 på Flor!

- I Grynderup sogn må man enten have haft en særdeles effektiv "Indpisker", eller også må vælgerskaren have bestået af lutter politisk bevidste mænd, for samtlige 21 valgberettigede sørgede for at blive indtegnet, og af dem mødte de 19: - 16 stemte på Mølleren og 3 på Flor!

- I Stenild sogn har kun 12 af 25 valgberettigede ulejliget sig af sted for at blive optaget på valglisten hin dag for længe siden, og 10 af dem mødte frem: - her fik Mølleren kun 2 stemmer og Flor de 8!

I Ullits og Foulum sogne i Vesthimmerland er valgprotokollen ført, så den kun viser, hvem der lod sig indtegne til valget, - kun 6 i alt, og de var alle medlemmer af sogneforstanderskabet. Senere valglister viser, at antallet af stemmeberettigede i de to sogne svinger omkring 70. Til gengæld mødte samtlige op i Brorstrup: - Sognepræsten Lauritz Bergenhammer på 43 år stemte på Etatsraaden og Professoren. - De øvrige var gårdmænd, 3 fra Ullits og 2 fra Foulum: Alle fem foretrak de Mølleren fra Thingbæk.

Var det så virkelig Himmerlands elite, der mødte frem? Ja, det kan oversigten herunder fortælle:

For Etatsraaden fra København var der altså ikke degne, præster og

Vælgernes stillingsbetegnelse	Antal stemmer afgivet på	
	Christen Eriksen	Christian Flor:
Sognepræster:	0	3
Skolelærere:	0	3
Proprietærer:	0	3
Forpagtere:	0	1
Gårdmænd:	39	18
Fæstere	2	0
Husmænd:	5	2
Indsiddere (Lejere uden jord)	1	1
Uden stillingsbetegnelse:	2	1
Samlet antal stemmer:	**49**	**32**

proprietærer nok den dag i Brorstrup. Det blev den jævne mand, som afgjorde valget til fordel for Christen Eriksen. Gårdmændene og husmændene udviste en imponerende realitetssans og dømmekraft. De ved tilsyneladende godt, hvem der vil gavne dem på tinge.

Provstens afsked med Kandidaten

Om Provsten ligefrem har knebet sig selv i armen efter afskeden med Christian Flor og følt sig efterladt på møddingen, ja, det er muligt. Det er ikke fra baronens seng, han spørger: - Var det monstro drøm eller virkelighed med valgsejren til Christen Eriksen?

Den dag i dag kan man fortsat undres over så besynderligt et valgresultat.

Rynkede bryn har helt sikkert præget Provstens ansigtstræk i dagene efter valget:

- Her stillede HAN med et trumfkort af format, med selveste Etatsraad og Professor Christian Flor fra København. Og så sagde den gemene, fordrukne hob: Nej tak! Og med en hoven mine!

Forklaring på gåden har Provsten næppe søgt; for ham var den givet på forhånd.

Et faktum var det imidlertid, hvad enten han kneb sig i højre eller venstre arm: - Den gemene hob i Himmerland, om man vil den benævnelse, eller den grå almue teede sig knap som forventet ... eller som frygtet, afhængig af hvilke briller man havde på.

Mølleren fra Tingbæk var rejst til København med valgbrevet[33] i lommen.

Ansgar Havbæk Madsen
fhv., nu pensioneret skoleinspektør, Hobro

Noter

1 Valglov for Dannelsen af Rigsforsamling af 07.06.-1848 §§ 3 og 4.

2 Cirkulære med Regulativet for Amternes Inddeling i Valgkredse af 12.09.-1848

3 Oplysninger om Brorstrup på den tid stammer fra "Optegnelser af Lærer og Kirkesanger Christen Sørensen Brøgger". Han var lærer i Brorstrup fra 1845 til 1852 og derefter i Ravnkilde, til han gik på pension i 1885.

4 J.P.Nordengaard: Valgene til Rigsdagen i 100 Aar, indbefattet Valget til Den Grundlovgivende Rigsforsamling 1848. En historisk-statistisk Fremstilling. Udgivet paa eget Forlag 1949.

5 Min viden om bedstefar som vælger i Brorstrup har jeg fra min far. I 1960 udbrød han spontant, da vi passerede et vejskilt, hvorpå der stod "Brorstrup 2 km: -" Jamen, det var her, min far var henne for at stemme!" Så stærkt et indtryk har begivenheden gjort på den dengang knap 8 årige knægt, at stednavnet Brorstrup stod ristet ind i hukommelsen 62 år senere.

6 Fra "Bogen om Himmerland", side 461: "Himmerboer", Danskerens Forlag, Aabenraa 1958

7 C. Bartholdy: "Ved Vejs Ende, erindringer nedskrevet i mit 70. år." O. Lohses Forlag, 1958 s. 90 og 99.

8 Om sine "Optegnelser" skriver Christen Sørensen Brøgger, der er den første seminarieuddannede lærer i Brorstrup: "Paa Snedsted Seminarium var det befalet, at enhver Seminarist skulde føre en Dagbog. Den Skik fandt jeg ikke saa ilde og besluttede derfor, da jeg kom af Seminariet at blive ved at føre en saadan Dagbog, dog ikke saaledes at jeg Dag for Dag vilde nedskrive, hvad der skete i mine Omgivelser, det vilde blive for ensformig, men jeg vilde optegne de Begivenheder, der kunde faa Interesse for mig, for siden i en ældre Alder, om jeg skal blive gammel, at læse dem og derved tænke tilbage paa mit Liv." Han begyndte i Snedsted d. 01.10.-1839.

9 Aarbog for Dansk Kulturhistorie 1895, udgivet af Poul Bjerge, Vejle: Jydsk Præstegaardsliv, Minder fra Barndomstiden. Af Jens Schjørring, s. 178 og 179.

10 Fra Protocol for Brorstrup-Ravnkilde-Haverslev Sogneforstanderskab: - Protocollat ved Indtegning / Anmeldelse af Vælgere d. 14.-15.-16.-17.-18.-19. August 1848 skal indeholde fulde Navn, Alder og Stilling.
Som et kuriosum skal nævnes, at Ammitzbøll på trods af, at han samtlige dage selv førte protokollen, ikke blev indtegnet som vælger.

11 Fra Protocol for Brorstrup-Ravnkilde-Haverslev Sogneforstanderskab.

12 Oplysningerne stammer fra Protocol for Brorstrup-Ravnkilde-Haverselv Sogneforstanderskab.

13 I sine "Optegnelser" for året 1848 fortæller Christen Sørensen Brøgger på en særdeles levende måde om de Brorstrup-folks deltagelse i "Slavekrigen" sidst i marts og først i april, hvor rygtet ville fortælle, at tugthusfanger fra Rendsborg i store horder var på vej nordpå i Jylland, hærgende, brændende og skændende, og at de allerede havde efterladt Viborg som en brændende ruinhob

14 Af valgbrevet til indenrigsministeriet, som den valgte repræsentant skulle

medbringe på tinge, fremgår, at den første underskriver: F. Weinschenck, som ejede Gunderupgaard ved Trend i Farsø kommune, var formand.

15 Protocol for Br-Ra.-Ha.Sogneforstanderskab ved møde d. 29.09.-1848.

16 Sognene angives med indbyggertal efter J.P.Trap: Statistisk-topografisk Beskrivelse af Danmark, Andet Bind, 1. Udgave 1858, sandsynligvis med folketællingen i 1855 som grundlag.

17 Annonce, indrykket af Christen Eriksen i Aalborg Stiftstidende d. 29.09.-1848.

18 Begrebet "Det mørke Himmerland" brugtes om landsdelen i tiderne, før jernbaner og veje blev anlagt. I Johs. V. Jensen Himmerlandshistorie "Pigen fra Hvorvarp" får man et levende indtryk af, hvor isoleret befolkningen må have levet førhen.

19 I 1848 var der ikke nogen kro i Haverslev, og desværre er det ikke muligt at finde oplysning om, hvilket lokale dette møde har været afholdt i.

20 Aalborg Stiftstidendes omtale af mødet i Haverslev blev bragt d.04.10.-1848, dagen før valget, og nærværende beskrivelse/fiktion bygger i alt væsentligt på avisens omtale.

21 Oplysningerne stammer fra Trap Danmark 1858-60, side 234; Rold Sogn, og fra Trap Danmark 1958, side 1149 og 1151.

22 Fra præstetavlen i Aars kirke: Lauritz Christian Ludvig Lassen 1846 - 1862. I Aalb. St.s referat benævnes han Pastor Larsen.

23 Fra V. Elberling: Rigsdagens Medlemmer gennem 100 Aar, side 135.

24 Fra Dansk Biografisk Leksikon s. 497, og fra "Ad Fortids Veje", Historisk Folkelig Læsning, redigeret af Hal Kock, dec. 1944 s. 153: - Johan Jensen: "Christian Flor" samt fra Højskolebladet, 117. årg. den 24.01.-1992, nr. 3.

25 Eksemplet gengives næsten ordret efter Aalborg Stiftstidendes referat af møde - d. 04.10.-1848 i fiktionen.

26 Dansk Biografisk Leksikon, s. 497, og Søren Mørch: Den sidste Danmarkshistorie, 57 fortællinger af fædrelandets historie, 11. fortælling, s. 105 - 111. - For at anskueliggøre, hvilket scoop det burde være med den 56 årige Christian Flor som kandidat i Brorstrup bringes her de fortjenester, som Søren Mørch tillægger ham:
- Flor sikrede sammen med Christian Paulsen det danske sprog i Nordslesvig, idet han omsatte Christian Paulsens teoretiske grundlag til praktisk handling, for det var ham, der - sørgede for at få oprettet danske aviser i området, - udarbejdede forslag til den slesvigske stænderforsamling om at afskaffe tysk og latin som rets- og administrationssprog i de dele af Slesvig, hvor undervisningssproget var dansk, - arrangerede og iscenesatte sin "yndlingsidé" gennem Peder Hiort Lorenzens provokation af slesvigske stænderforsamling ved at "vedblive at tale dansk", - fremtrylle en ægte sønderjysk bonde, Laurits Skau til at holde flammende taler, som Flor skrev til ham, og som bl.a. blev holdt ved de store nationale møder på Skamlingsbanken, - fik Grundtvig koblet på den nationale bevægelse i Sønderjylland, hvor han var med til at samle penge ind til den højskole i Rødding, som Flor oprettede i 1844, og som Grundtvig talte begejstret om ved Skamlingsbankemødet samme år. - Søren Mørck afslutter omtalen med flg ord: "her endte Flors indflydelse. Han måtte, da den først udpegede forstander gav op efter nogle få måneder, selv træde frem som

forstander, og fra da af var han brugt op, og der var andre, der tog over." Og netop den mand er det, som kort tid efter optræder som kandidat i Brorstrup.

27 J.P.Nordengaard: Valgene til Rigsdagen, indbefattet Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling 1848. En historisk-statistisk Fremstilling., 1949

28 Nørager kommunes arkiv: Forsiden til Valgprotocol for Thisted-Binderup-Durup Sogne: Ill.: Forsiden med latinske bogstaver.

29 Nørager kommunes arkiv: Valgprotocol for Rørbæk Pastorat

30 Farsø kommunes arkiv: Valgprotokol for Ullits Foulum Pastorat

31 Valgprotocollen for Thisted-Binderup-Durup Sogne. Begyndt 1848. (Nørager kommunes arkiv.)

32 Valgprotocollen for Rørbæk Pastorat (Nørager kommunes arkiv)

33 Folketingets bibliotek og arkiv, Christiansborg, København K. - Valgbrevet lyder oversat:

"Overensstemmende med den desangaaende optagne Protocol er ved Valghandlingen i dag for Aalborg Amts 4de District til Rigsforsamlingen, Herr Mølleejer Christen Erichsen til Tingbecks Mølle med Stemmeflerhed, saavel ved det collektive Valg som ved det individuelle Valg til Protocollen, valgt til Medlem af Rigsforsamlingen for bemeldte Amts 4de District, hvorom nærværende Act til hans Legitimation er udfærdiget."

I Valgbestyrelsen:
F. Weinschenck, Formand, Bergenhammer, H. Nielsen,
C. Lund, Peder Christiansen, Boeck, N. Ammitzbøll,
Dahl, Tilemann, Schorke??, ??? schou, F. Bisgaard,
Wulf, Chr. Frederiksen, ????, Telmann, T.C.Borgen, P.C.Bertelsen

Små og store begivenheder i Hals bys historie ca. 970 – ca. 1900

Af Svend Gram Jensen

De ældste efterretninger

Ifølge de norrøne sagaer var *at Hálsí í Limafirði* et sted, hvor de sejlende sædvanligvis lagde ind, når sejladsen gik fra Norge til Danmark og omvendt. Et par begivenheder i Norges historie er tilmed knyttet til stedet. De indtraf begge, medens Harald Blåtand var konge i Danmark og i Norge. Som bekendt beretter indskriften på den store Jellingsten, at han, Harald Gormsen, vandt sig hele Danmark og Norge. I Viken, dvs. de norske landskaber omkring Oslofjorden og Skagerrak, styrede kong Harald ved hjælp af forskellige underkonger. På Vestlandet lod han kong Erik Blodøkses sønner – Harald Gråfeld og hans brødre – regere. Og i Trøndelagen omkring Trondheimsfjorden havde Håkon jarl Sigurdsson herredømmet. Efter at Harald Gråfeld var faldet i et slag, som udkæmpedes ved Hals ca. 970,[1] fik Håkon Jarl også magten på Vestlandet, men vel at mærke som jarl for Harald Blåtand. Og i flere årtier fortsatte denne tilstand i Norge med danske overkonger og norske jarler.

Indskriften på Jellingstenen fortæller også, at Harald Blåtand gjorde danerne kristne. Med henblik på også at kristne nordmændene overlod kongen Håkon Jarl »præster og andre gejstlige«, som sidstnævnte skulle tage med til Norge, hvor de skulle forkynde evangeliet. Men da Håkon Jarl nåede til Hals, lod han skibene ankre op dér, hvorefter præsterne blev sat i land. Kun på skrømt var Håkon Jarl gået med til at følge kongens vilje. Selv ønskede han på ingen måde, at de ham påtvungne gejstlige nogensinde skulle komme til at missionere hverken i Trøndelagen eller på Vestlandet. Tværtimod beretter Knytlinge saga, »at han faldt fra kristendommen og foranstaltede derefter meget store ofringer i Norge.«

Om nordmændenes færden ved Hals minder stednavnet *Nordmandshage.* Sammen med Korsholm begrænser Nordmandshage Limfjordens udløb i Kattegat. Farvandet mellem Nordmandshage og Korsholm hedder Hådybet. Så følger Vejdyb, og nærmest Himmerlands kyst ligger Lilledyb, der adskilles fra Vejdybet af Kujegrunden. I århundreder udgjorde Hådybet og Vejdybet alternative sejlruter. Imidlertid blev Hådybet i slutningen af 1880'erne gjort dybere, og siden

da foregår al trafik af betydning igennem den herved fremkomne sejlrende i Hådybet.

Et minde af anden art om den ældgamle forbindelse med Norge findes på Nationalmuseet i form af et par svære klæberstenskar af norsk oprindelse. De to kar blev i 1904 fundet på lavt vand nær Nordmandshage.

Hals i middelalderen

I et udateret kongebrev – affattet på latin, men alene overleveret i afskrift – fra begyndelsen af 1200-årene nævnes Hals blandt Vitskøl Klosters besiddelser. Med dette brev bekræftede kong Valdemar Sejr, at Hals sogn tilhørte det af hans far, kong Valdemar den Store, i 1158 grundlagte cistercienserkloster i Vitskøl. Hvorvidt Hals oprindeligt har været krongods, giver brevet derimod intet som helst belæg for at hævde. Tværtimod hælder jeg for mit eget vedkommende nærmest mod at antage, at Hals sogn i en periode forud for brevets udstedelse må have tilhørt biskoppen over Vendelbo stift.

Dette hænger sammen med, at det af et andet, lidt yngre, dokument fremgår, at kong Valdemar Sejr i 1219 på foranledning af abbeden i Vitskøl formåede den daværende biskop i Børglum til at overlade kirken i Hals til Vitskøl Kloster. Overdragelsen af kirken skete mod vederlag og omfattede enhver sogneret og bisperet, ligesom den indebar ret til at indsætte og afsætte præster uden protest fra bispens side. Efter min mening tyder dette på, at det er biskoppen over Vendelbo stift, som har ladet kirken opføre, og at bispen på opførelsestidspunktet har været ejer af Hals sogn. Hvorfor skulle børglumbispen ellers have påtaget sig at bygge en kirke i dette afsides beliggende hjørne af Vendelbo stift? Endvidere må Vitskøl Kloster ligeledes på et tidspunkt forud for 1219 have erhvervet Hals sogn *med undtagelse af kirken.* Denne ejendomsoverdragelse har vel fundet sted ved et mageskifte eller et salg, næppe en gave, thi hvorfor skulle børglumbispen på noget tidspunkt have været interesseret i at støtte et af kongemagten nyoprettet kloster i Viborg stift. Og Vitskøl Kloster var jo tilmed et cistercienserkloster, som ikke sorterede under tilsyn af den stedlige biskop, al den stund cistercienserne kun anerkendte paven i Rom og generalkapitlet i Citeaux *(Cistercium)* i Burgund som overordnede myndigheder. Ved den oprindelige ejendomsoverdragelse af hele Hals sogn (bortset fra kirken), må børglumbispen derfor have haft al mulig grund til at forbeholde sig kirken. Og først ved kongens mellemkomst og mod vederlag overdrog biskoppen over Vendelbo stift den 25/9

1219 kirken i Hals til abbed og menige konvent i Vitskøl Kloster og gav samtidig afkald på enhver biskoppelig ret med hensyn til denne kirke.

Hals Kirke og Hals Ladegård

I 1219 var Hals Kirke blot en lille kullet kirke, men hen imod middelalderens afslutning blev det oprindelige kor nedrevet og skibet udvidet mod øst. Denne udvidelse fandt sted i gotikkens glansperiode, hvorfor der tilvejebragtes ét stort samlet kirkerum uden adskillelse mellem kor og skib. Og mod syd og nord tilføjedes der flere bygninger samt mod vest det svære tårn, hvis sadeltag har gavle i syd og nord. Alle disse gavle har været prydet med de for gotikken karakteristiske kamtakker. Kirken har således igennem århundreder fremstået som en *korskirke* og som en af de anseligste landsbykirker i kongeriget.

Udvidelsen mod øst var betydelig. Der tilføjedes ikke mindre end tre hvælvingsfag til det oprindelige skib. Hvad kan der have ligget bag en så betydelig udvidelse? Om dette spørgsmål har en kender i al almindelighed udtalt sig således: »Øgedes Kirken kun med ét Fag, hvad der ubetinget var det almindeligste, maa det have været Ønsket om at fejre Gudstjenesten med større Pomp og Pragt, og den direkte Anledning kan have været Anskaffelsen af en af Sengotikens store Fløjaltertavler, til hvilke Pladsen i de gamle, smalle Kor ofte kunde være kneben nok. *Drejer det sig* derimod *om en Udvidelse paa to eller flere Fag, synes det* tillige *at tyde paa et voksende Folketal i Sognet,* saavistsom en almindelig Landsbykirkes Gejstlighed ikke havde Brug for mere end et Fag til Messetjenesten.«[2]

I dag står kirken ikke længere som en korskirke, idet kun den søndre korsarm er bevaret. Ligeledes må man savne kamtakkerne, der allerede i 1700-årene var brøstfældige.

Vitskøl Kloster besad i Hals en storgård, Hals Ladegård, der lå lige vest for kirken. På Hals Ladegård *(Grangiam Hals,* som den hed på klosterlatin) residerede Vitskøl Klosters foged. Det ældste blandt de i Hals Kirke bevarede gravminder er en svær ligsten over en *Diderik Droste.* Ligstenen, som må være fra ca. 1500, lå oprindeligt i korets gulv og er først på et langt senere tidspunkt blevet flyttet til skibet, hvor den nu står op ad muren til tårnet. Om Diderik vides med sikkerhed kun det ene, at han var gildesbroder i det fornemme Guds Legems Lav i Aalborg. Sandsynligvis har han været Vitskøl Klosters foged i Hals. Men selv om det sidste kun er en gisning, så er og bliver

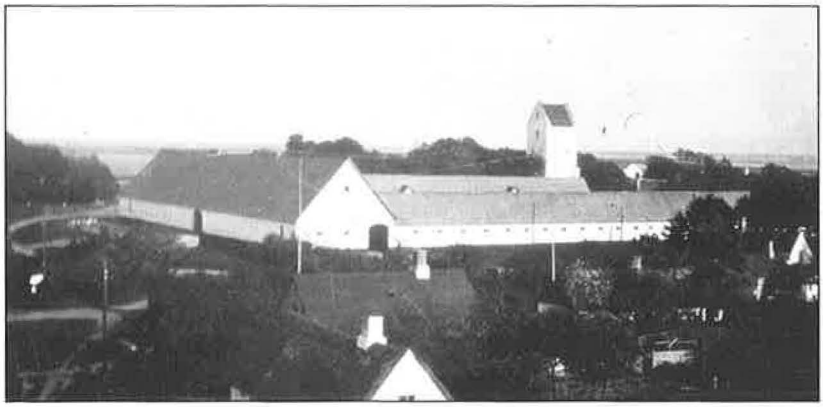

Den for længst nedrevne Hals Ladegård, der lå lige vest for Hals Kirke. Fra Frederik Als' samling af fotografier med motiver fra Hals.

Diderik Droste alligevel den første halsbo, som vi overhovedet véd noget om.

Hals sogn med de tre landsbyer Hals og Hov samt Skovshoved, hvoraf den sidstnævnte med sine 8 gårde og 7 huse (1552) var langt den mindste, udgjorde allerede i klostertiden en selvstændig retskreds (et gejstligt birk). Birketinget afholdtes hver fredag under åben himmel på Hals Ladegårds gårdsplads.

Fra krongods til fyrstelig privatejendom

Hals var den største bebyggelse i sognet. I 1552 var der i bondebyen og fiskerlejet Hals i alt 35 gårde og 37 huse. Blandt gårdfæsterne er anført hr. Peder Kjeldsen (Per Kieldtzen), der efter traditionen skal have været munk i Børglum Kloster, før han efter reformationen i 1536 blev sognepræst i Hals.

Ved reformationen var Vitskøl Kloster blevet krongods, men frem til 1563 blev det betroet den sidste abbed i Vitskøl, Anders Andersen (død 1572), fortsat at bestyre klosterets besiddelser. I Hals har man næppe mærket meget til, at byen havde skiftet ejer, ud over at der på Hals Ladegård nu boede en kongelig foged. Vi kender navn på flere af disse lokale øvrighedspersoner. Således hed fire på hinanden følgende fogeder. Anders Skriver, Jens Andersen Juel, Niels Jensen Skjelvig og Knud Jensen Juel. Den førstnævnte døde i 1589, og den sidstnævnte, – der var førstnævntes dattersøn – satte sig i 1650 et minde i form af en kirkeklokke, som han i forening med den daværende

sognepræst, hr. Gregers Davidsen, skænkede til Hals Kirke, hvor den stadig er i brug. Det vides med sikkerhed, at Anders Skriver og hans svigersøn Jens Andersen Juel begge er begravet i Hals Kirke. Og det samme har nok også været tilfældet, fsv. angår Knud Jensen Juel og hans stedfader Niels Jensen Skjelvig.

I 1563 fik admiral Henrik Gyldenstierne (1540-92) til Ågård overladt Vitskøl Kloster med samtlige dets besiddelser, herunder Hals birk, til brugeligt pant. Han skænkede i 1572 sognet en prædikestol, som stadig smykker Hals Kirke, skønt tiden har handlet ilde med den, senest ved at afsyre den.

Da kronen i 1573 mageskiftede Vitskøl Kloster og hovedparten af dets tilliggender med ejendomme tilhørende rigsråd Bjørn Andersen til Stenalt; fik Henrik Gyldenstierne lov til at beholde Hals birk og alle de af Vitskøl Klosters ejendomme, der ikke var overgået i Bjørn Andersens eje. Men fra nu af udgjorde disse godser et særskilt len.

Ved Gyldenstiernes død blev den senere rigsmarsk Peder Munk (1534-1623) til Estvadgård forlenet med Hals birk. Han var af den nørrejyske uradelsslægt, der i sit våben førte tre roser. Men i 1597 blev Hals birk lagt ind under lensmanden på Aalborghus.

1637 fik rigsråd Hans Johansen Lindenov (1573-1642) til Gaunø, Iversnæs, Søndergårde m.m. Hals birk som len. Han havde så store besiddelser, at han kaldtes Hans Lindenov den Rige for at skelne ham fra hans far, der bar samme navn.

Prinsesse Sophie Hedevig (1677-1735), søster til kong Frederik 4, blev som ejer af Hals Ladegaard fra 1716 til 1730 Hals bys velgører. Hun skænkede en skole til Hals, lod Hals Kirke restaurere og fik Hals skibsbro sat istand. Billedet er en fotografisk gengivelse af et maleri af Benoît le Coffre. Rosenborg Slot.

Ved førstnævntes død lagdes Hals birk igen under Aalborghus. Her var Erik Juel (1591-1657) lensmand fra 1648 til 1657. Han skrev sig til herregården Hundsbæk (Læborg sogn, Malt herred), som han havde købt i 1614, og han var fra 1651 medlem af rigsrådet. Han kom til at spille en vigtig rolle i Hals bys historie, hvorom senere. Fra 1670 var Hals birk udlagt til underhold for ryttere, indtil birket i 1716 gled ud af kronens eje, da kong Frederik 4. solgte Hals, Hov og Skovshoved til sin søster prinsesse *Sophie Hedevig* (1677-1735). Dengang var Hals Ladegård skyldsat for hartkorn: 10 tønder, 1 skæppe, 3 fjerdingkar og 1 album. Prinsessen, som også var ejer af Dronninglund Slot, lagde driften af Hals Ladegård under slottet. Og herefter og indtil 1773 havde ladegården og slottet de samme ejere.

Hals bys købstadsprivilegier

Under prinsesse Sophie Hedevigs farfar, kong Frederik 3., havde man fra kongemagtens side en tid vist interesse for Hals. Såvel i militær som i merkantil henseende gjorde den geografiske beliggenhed stedet interessant.

Allerede kong Christian 4. havde i 1620'erne anlagt en skanse ved Hals. Den blev placeret på det sted, hvor der siden har ligget en Hals Skanse. Denne placering umiddelbart øst for bondebyen og fiskerlejet Hals må forklares ud fra datidens besejlingsforhold. I al den tid, hvor skansen havde militær betydning, lod Limfjorden sig ikke besejle med dybtgående skibe øst fra gennem Hådybet. Indsejlingen foregik syd fra gennem Vejdybet. Dette havde til følge, at selv ved ideelle vindforhold (østlig eller sydøstlig vind) skulle et sejlskib for indadgående foretage en kraftig kursændring ud for skansen for at styre ind i fjorden. Ved denne manøvre ville skibet tabe så meget i fart, at det udgjorde et let mål for skansens kanoner. Og var vindforholdene mindre gunstige, således at skibet skulle gå over stag eller krydse sig frem, ville skibet faktisk komme til at ligge stille ud for skansen, og dermed ville dets skæbne være beseglet.

Under den såkaldte "Kejserkrig" (1625-29) blev denne skanse i efteråret 1627 løbet over ende af de kejserlige tropper. Egnen blev besat af disse vilde landsknægte, som gjorde sig skyldige i adskillige misgerninger. F.eks. var der en soldat, som i Sæby huggede hovedet af en 9 års dreng, og i Øster Hassing sogn blev en bondes hustru pint ihjel. Der meldes ikke om tilsvarende misgerninger fra Hals, men efter besættelsens ophør konstateredes det, at den var gået hårdt ud over Hals Ladegård, Hals Kirke og Hals Skanse.

Rigsråd Erik Juel (1591-1657 til Hundsbæk, der fra 1648 til sin død var forlenet med Aalborghus, var en af kræfterne bag Hals bys købstadsprivilegier af 25. august 1656. Billedet er en fotografisk gengivelse af et stik af A. Haelwegh efter forlæg af A. Wuchters.

Det kongelige Bibliotek.

I årene 1653-54 lod kong Frederik 3. skansen forstærke og udbygge. Det næste skridt var at gøre Hals til toldsted, og endelig besluttede Hans Majestæt at anlægge en ny stad og fæstning på dette sted. En 'stad' var en by med købstadsrettigheder, og en 'fæstning' var betegnelsen for en befæstet by. I slutningen af oktober 1656 blev to militære ingeniører Erik Jørgensen og Selgen Petersen sendt til Hals, hvor de i løbet af november måned fik afstukket kanal og gader til et sådant befæstet byanlæg.

Begivenhedernes gang var imidlertid blevet foregrebet af kongen, der allerede den 25/8 1656 havde givet den påtænkte stad og fæstning ved Hals en række vidtgående privilegier, der havde Fredericias privilegier af 1650 til forbillede. For at tiltrække indvandrere forelå disse privilegier tilmed i hollandsk og tysk oversættelse, som er bevaret i samtidige tryk.

I Fra Himmerland og Kjær Herred XXXV (1974) s. 203 hedder det i en årsberetning fra det dengang nystartede Hals Museum: »I årets løb har vi fra rigsarkivet modtaget et par sjældne originale dokumenter. Det er to eksemplarer af Hals bys købstadrettigheder fra 1656. De er forfattet på tysk og hollandsk. Findes ikke på dansk.« Den sidste bemærkning beror imidlertid på en misforståelse. Naturligvis blev privilegierne udfærdiget på dansk (Jyske Registre [Danske Kancellis arkiv, Rigsarkivet] 12,544 f.), ligesom de er trykt i værket Corpus con-

stitutionum Daniæ VI (1918) s. 287 f. Der findes endog bevaret et forarbejde udarbejdet af den tidligere nævnte rigsråd Erik Juel, hvori han foreslår, at den ny stad får »prævilegier lige wed [magen til] Fridricks odde [det senere Fredericia], som mand kunde lade prendte [trykke], om mueligt nogle fremmede derved herind wdj rigedt kunde dragis«. (Aktstykker og Oplysninger til Rigsrådets og Stændermødernes Historie i Frederik III's Tid II.2 (1975), nr. 618, s. 781 ff.)

Ved privilegierne af 1656 fik alle, der bosatte sig i Hals, mod at aflægge borgered for borgmester og råd i Aalborg samme rettigheder som borgerne dér.

Overopsynet med den ny stad og fæstning overdroges til Erik Juel, der fik kgl. fuldmagt til at anvise grunde i Hals, som enhver vederlagsfrit kunne få skøde på blot mod at forpligte sig til inden for visse åremål at lade et hus opføre på den anviste grund.

Det er uvist, hvorvidt der til Aalborgs bystyre henvendte sig nogen med henblik på at aflægge borgered for at kunne nedsætte sig som handlende i Hals. Borgerskabsprotokoller fra denne tid findes for Aalborgs vedkommende hverken bevaret i Aalborgs Stadsarkiv eller i Landsarkivet for Nørrejylland.

Tilbuddet om, at man kunne erhverve sig en gratis grund i Hals blot mod at påtage sig en byggeforpligtelse, må da ellers have haft en forjættende klang i en foretagsom mands ører. Og hertil kom yderligere, at kongen i privilegierne havde tilstået den nye stad frihed for enhver form for skat i 20 år samt stillet i udsigt, at han i fremtiden ville have byens vel for øje og ved lejlighed udvide dens privilegier.

Men al kongelig gunst formåede intet mod tidernes ugunst. Svenskekrigene 1657-58 (afsluttet med Roskildefreden) og 1658-60 (afsluttet med freden i København, hvorved provinserne øst for Øresund blev definitivt afstået) indebar en brat afslutning på de stolte planer for projektet. Allerede i oktober 1657 blev den nyrenoverede skanse erobret af svenskerne. Efter Roskildefreden rykkede der på ny danske soldater ind på Hals Skanse. Skansens nye kommandant, den bondefødte major Anders Lauridsen, skal ifølge en samtidig vise med snilde og tapperhed have afværget et svensk angreb på den i august 1659. Tre svenske orlogsskibe havde ankret op i Vejdybet og sendte derfra seks bemandede både ind for at tage Hals Skanse. Svenskerne beskød såvel danskernes stillinger ved skibsbroen som selve skansen med falkonetter, dvs. småkalibrede forladekanoner, men uden held, og overrumplingsforsøget måtte opgives,

Efter freden i København ansås Hals ikke længere for at være en

købstad. Det kom klart for dagen, da det retlige fundament for enevælden, Enevoldsarveregeringsakten, skulle underskrives. Fredericia, der lige så lidt som Hals havde fået etableret sit eget bystyre, tiltrådte dette dokument ved fem menige borgeres underskrift, hvorimod ingen repræsentanter for Hals kom til at medunderskrive. Skæbnen ville, at staden sank i grus, førend den overhovedet var blevet bygget. »I Hals var ethvert spor af den projekterede kanal og de afstukne gader forsvundet, og provianthuset blevet ødelagt – uden at vi dog kender de nærmere detaljer«, skriver Bjørn Westerbeek Dahl i sin instruktive redegørelse for myterne om 1600-tallets fæstnings- og handelsby ved Hals i tidsskriftet Historie 1994,1.

Nogen formel ophævelse af privilegierne fandt aldrig sted. Sligt tog man ikke så tungt på under enevælden. Og det er en skrøne, at Hals i princippet har kunnet bryste sig af at være en købstad, lige indtil købstadbegrebet definitivt bortfaldt ved kommunalreformen i 1970. Lovregler kan nemlig godt ophøre med at være gældende ret, uden at de pågældende bestemmelser er blevet formelt ophævede. Det drejer sig om den ophørsmåde, som i juridisk sprogbrug betegnes med det fra romerretten hentede udtryk 'desuetudo', der bruges om en norms bortfald ved ikke-udøvelse.

Hals skibsbro

I en længere artikel i Fra Himmerland og Kjær Herred XXVI (1965) har viceskoleinspektør J. Gregersen (1893-1976) beskrevet den i 1655 opførte skibsbro i Hals således:

»Den ny skibsbro bestod yderst af et brohoved, som var 15 alen bredt og 12 alen langt. På dette var anbragt et lidet batteri på 6 tolvpundige kanoner. Indenfor kom et stykke, der var forsynet med trapper på begge sider. Dette var 9 alen bredt og 11 alen langt. Dernæst kom selve broen, der var 6 alen bred og 45 alen lang. Til broen førte en tilkørselsvold. Den var 4¾ alen bred og 320 alen lang.

Broen var bygget af solidt egetømmer. Dog var trapperne og bolværket lavet af godt fyrretræ. Det hele var forsvarligt sammenbundet med jernbolte. Der medgik adskillige pund jern til nagler og spigere.

Tilkørselsvolden var en dæmning over de våde arealer på den lave fjordstrand mellem byen og broen. Den var bygget af dynd, tang, jord og sand. Den var fra 1½ til 2¼ alen høj. På vestre side var den i hele sin længde beskyttet mod søgang og vandskyl. På østre side var 162 alen beskyttet med egepæle. Det inderste stykke var beskyttet af store kampesten.

Fra broen til vandstanden ved lavvande var der 2½ alen. Ved yderste ende af broen var der 3 alen vand ved dagligt vande. Der var altså ikke anløbsmulighed for større skibe.«

At der ikke var anløbsmulighed for større skibe, er en konstatering, som jeg må medgive min gamle historielærer ved Hals Realskole, at han kan have al mulig ret i. Eftersom 1 alen svarer til 0,6277 m, svarer de 3 alen ved dagligt vande altså til beskedne ca. 1,9 m.

Gregersen tilføjer, at byggeriet af Hals skibsbro efter de foreliggende regnskaber varede ét år, og at pengene til opførelsen blev taget fra tolden samme steds.

Ved samme tid lod kongen opføre et magasinhus med told- og vejerbod. Denne bygning findes beskrevet af Bjørn Westerbeek Dahl i hans kompetente artikel om fæstningsanlæg ved Hals indtil 1687 i Fra Himmerland og Kjær Herred 1992. Hans maleriske beskrivelse har følgende ordlyd: »Den væsentligste bygning var det tre-fløjede to-etagers magasinhus i bindingsværk på kampestensfundament. Det bestod af en hovedfløj på 31 fag med plads til korn. Her fandtes en vinde til ophejsning af korn til andet stokværk og en indvendig trappe.

I den vestlige sidefløj på otte fag fandtes rum til Toldboden med skriverstue og visitererens rum, som man kom til ad en vindeltrappe fra et af de værelser, der fandtes i stueetagen. I denne fløj fandtes husets eneste skorsten med to piber, der havde aftræk fra nederste etage og fra Toldboden på første sal.

I den anden fløj fandtes nederst en vejerbod med portgennemkørsel og på første sal et pakhus med 12 store træluger. Huset var teglhængt og over Toldboden forsynet med en vindfløj med stafferinger i guld og "andre farver".

Bygningskomplekset var tydeligvis en mindre udgave af den treetagers proviantgård, der opførtes på samme tid i Fredericia.«

Planerne om en handelsstad i det sydøstlige Vendsyssel må som tidligere nævnt allerede have være definitivt opgivet i 1661, og få år efter – i 1664 – afhændede kronen Hals skibsbro til proviantskriver Hans Hansen Osten, for hvem købet af skibsbroen selvsagt alene var en pengeanbringelse. Om de mange skiftende ejere af skibsbroen i tiden op til 1841 beretter Gregersen fornøjeligt i sin artikel »Ved Limfjordens munding«. I en periode i anden halvdel af 1700-tallet var Hals skibsbro således i storgodsejeren, generalmajor Caspar greve Moltkes besiddelse. Om Hals bys udseende på den tid berettes der i det i 1769 udkomne bind af det topografiske storværk Danske Atlas: "Byen bestaaer af 96 Gaarde og Vaaninger, og er bygt som en god

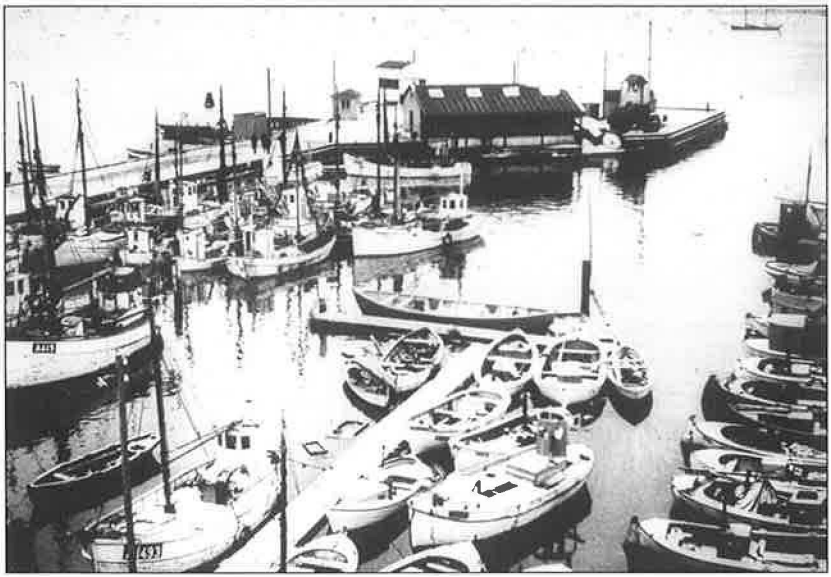

Hals gamle havn, der var beliggende lige vest for den nuværende havn. Fra Frederik Als' samling af fotografier med motiver fra Hals.

Bondebye. Bygningerne ere med Leer-Vegge og Straa-Tag undtagen Contraleurens Huus, som er af Muur- og Bindingsverk og teglhængt. Mange beklæde deres Huse med Bredder, efterdi Leeret, som her falder, er løst og lader sig let af Luften opløse. Beboerne ere 32 Bieringsmænd [arbejdsmænd, daglejere], foruden Presten og Degnen, Controleuren, Kromanden, nogle Skippere, endeel Lotser og Fiskere.« Toldkontrollørens teglhængte hus lå naturligvis tæt på skibsbroen, mellem den nuværende Havnegade og Hals Skanse.

De private ejeres æra udrandt, da Aalborg bys havneudvalg i 1841 gik ind for, at Aalborg købstad skulle overtage skibsbroen. I årene indtil 1847 udviklede skibsbroen sig nu til en egentlig havn. Den gamle skibsbro kom efter en forsvarlig reparation til at udgøre østmolen i havnen. Mod vest blev der bygget en dobbelt barriere af store kampesten. Derimellem blev der anlagt en tværmole. Denne havn blev siden afløst af en ny havn, som stod færdig i 1899. »Det viste sig imidlertid snart, at den ikke var fyldestgørende«, skriver Gregersen. »Fiskerbådene blev større. Man begyndte at anskaffe motorbåde. Fremmede fiskere søgte til havnen. Den blev derfor snart for lille. Bassinet blev fyldt med mudder og forurenet med olie. Tusindvis af fisk døde i hyt-

tefadene i det uhumske vand. Redningsbåden havde sin plads inderst i havnen. Når havnen i stormfuldt vejr var pakket med skibe, kunne det tage timer at få den frem på tider, hvor hvert minut var kostbart. Bådene led havari ved i stormvejr at hugge mod hverandre.«

Det er min barndoms havn, der er skildret i de oven for citerede linjer. Og den var lille, lugtende og overfyldt. Men for datidens drenge frembød den et spændende tilholdssted. Om sommeren elskede de halvstore drenge at bade fra den vestre mole; men blev de opdagede, blev de skarpt irettesat af den myndige havnefoged I.P. Jensen, der belærte dem om, at havnen var en arbejdsplads, ikke en legeplads. Da den nuværende havn blev indviet den 30/8 1952, var jeg for længst blevet student og havde lagt ulovlig badning bag mig. Hertil kom, at Kattegats friske bølger langt var at foretrække frem for fjordens til tider lumre vand.

Handel og håndværk

Under enevælden var al handel og de fleste håndværk forbeholdt borgerne i købstæderne. I tidens løb kom man dog ind på at give kongelige bevillinger til landhandel. En sådan bevilling var ingenlunde let at opnå, i særdeleshed ikke til handel med egentlige købmandsvarer og mindst af alt til handel med luksusvarer. Derimod var det noget lettere at opnå bevilling til at have udsalg af såkaldte høkervarer. Dog forudsatte opnåelse af en sådan bevilling, at det drejede sig om steder, hvor der fandtes en betydelig mængde af fabriksarbejdere, fiskere eller andre familier, som ikke selv kunne frembringe de fornødenheder, som skulle anvendes i den daglige husholdning.

Derimod var enkelte håndværk tilladte i landsbyerne. Således var grovsmede og bygningshåndværkere (murere og tømrere) ikke omfattet af hovedreglen, hvorefter håndværkere skulle bosætte sig i købstæderne og udøve deres håndværk dér. Det samme gjaldt bødkere og hjulmænd. Endvidere måtte teglbrændere og pottemagere slå sig ned på landet, de sidstnævnte dog kun, hvis de indskrænkede sig til at fremstille »sorte potter«. Endelig var det tilladt vævere og skræddere samt garvere og skomagere at udøvere deres håndtering i landsbyerne. Dog måtte væverne alene væve vadmel samt fremstille blårlærred og hampelærred, ligesom skrædderne kun måtte sy »bøndersko«.

I 1801 var der 643 indvånere i Hals. Dengang var Hals ingenlunde en ubetydelig bebyggelse. Der boede således flere i byen end i en fjerdedel af kongerigets købstæder. Den første bevilling til at drive høkerhandel i Hals blev udstedt i 1816 til Peder Bech (1777-1839),

der fik lov til at sælge rugbrød, smør, ost, gryn, ærter og flæsk, hvortil kom mel, salt, lys og sæbe. De tre sidstnævnte varer skulle Bech – under trussel om bevillingens fortabelse – forpligte sig til udelukkende at hjemtage fra Aalborg. Året efter blev hans bevilling til handel udvidet til også at omfatte hør, hamp, jern, tjære og tømmer på vilkår, at disse varer ligeledes kun måtte hjemtages fra Aalborg.
Under krigen mod England 1807-14 havde Peder Bech gjort tjeneste i marinen som månedsløjtnant, hvilket dengang var betegnelsen for de reserveløjtnanter, der rekrutteredes blandt koffardimarinens skippere og styrmænd. Som påskønnelse af sin indsats for fædrelandet var Bech blevet dannebrogsmand, og med de ovennævnte bevillinger undte kongen ham også et beskedent levebrød. Desværre besad Bech ikke evner som forretningsmand, og efter få års virksomhed som høker i Hals gik han fallit. Men Bech nød stadigvæk bevågenhed på allerhøjeste sted og opnåede i 1820 kancelliets samtykke til at bortforpagte sine handelsrettigheder. Herefter levede han og hustruen af forpagtningsafgiften (6 tønder rug, 3 tønder byg og 10 rigsdaler i rede penge), som han supplerede med lønnen fra en ydmyg bestilling som karantænebetjent.

Den mand, som kom til at videreføre den af Bech hidtil drevne handelsvirksomhed, hed Svend Clemmen Svendsen (1790-1870). Men

Gæstgivergården "Kattegat". Til højre ses den gamle toldbod. Mellem disse to markante bygninger ses Lodsernes Udkigstårn. Gl. postkort.

det var altså dannebrogsmanden og senere hans enke, der var indehaver af de privilegier i ly af hvilke den efterhånden blomstrende handel blev drevet. S.C. Svendsen var således i retlig forstand kun forpagter, men han var en driftig mand, der ved midten af 1800-tallet beskæftigede en søn som handelsbetjent, dvs. kommis, og han havde herudover ansat 2 karle og 3 piger. Svendsens butik havde til huse i hans egen gård, der var beliggende ved torvet i Hals. Gårdens trefløjede hovedbygning gik til grunde ved en brand i 1955; men i den ret ordinære rødstensbygning i to etager, der blev rejst i dens sted, fortsatte købmand Poul Lautrup sin forretning, indtil han i 1990 drejede nøglen om.

De to kroer

Der var én vare, som høkere i særdeleshed ikke måtte forhandle. Det var brændevin. Men brændevin kunne halsboerne få hos kromanden.

Fra gammel tid var der en kgl. privilegeret kro i Hals. I 1754 fik grev Moltke og efterfølgende ejere af Dronninglund bevilling til at drive kro i Hals mod at erlægge 6 rigsdaler i årlig afgift. Den grev Moltke, der her er tale om, er kong Frederik 5.s favorit Adam Gottlob Moltke (1710-1792), der ud over sit sjællandske grevskab Bregentved også besad Glorup og Rygård på Fyn, hvortil kom at han i Jylland var herre til Lindenborg, Dronninglund og Dronninggård samt som rosinen i pølseenden: Hals Ladegård.

Senere blev der to kroer i Hals. De lå begge i Havnegade på hver sin side af gaden, Nærmest havnen lå gæstgivergården »Kattegat« (nuværende nr. 5) og lidt højere op ad gaden på den modsatte side lå det prunkløse hotel »Dania«. På »Kattegat finder vi fra 1883 Knud Chr. Pedersen som gæstgiver, og da han døde i 1897 fortsatte hans enke, Laura Pedersen, driften af gæstgiveriet indtil 1918.

På »Dania« var der i den gavl af huset, der vendte mod Havnegade, indrettet en skænkestue, hvor man lidt før sekelskiftet kunne få et jævnt stort toddyglas med ½ pægl brændevin serveret for 8 øre. Fra 1902 var det N.P. Larsen, som stod for udskænkningen, og efter hans død i 1908 overtog hans enke, Else Marie Larsen, driften af hotellet. Hun drev hotellet frem til 1932, hvor hun solgte det til den driftige købmand og hotelejer Chr. E. Als, der efter en brand i 1933 rev de gamle bygninger ned, og på grunden lod han opføre et hotel i tre etager vendt mod Havnegade. I denne bygning rummede stueetagen et par skænkestuer, på førstesalen var der værelser til hotellets gæster,

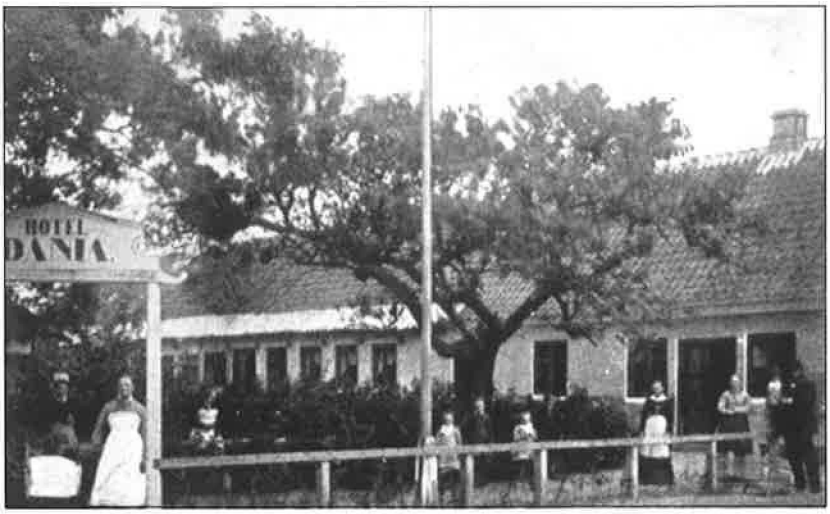

Hotel "Dania", der nedbrændte i 1933. Jes. Andreassen: Smaa Solglimt midt i en Mørketid Sæby u.år.

og på øverste etage fandtes – ikke at forglemme – den navnkundige spiserestaurant »Glassalen« med en storslået udsigt ud over Kattegat og Limfjorden. Bygningen, som udgjorde et fint eksempel på 30'ernes funkisstil, brændte desværre i 1983 og blev ikke genopført. »Als' Hotel« huskes af alle ældre halsboer, hvorimod der næppe er mange nulevende, der erindrer det gamle »Dania«.

Fra 1900 foreligger der en af den lokale sognepræst, pastor Leuning Nørgaard, affattet indberetning til provsten i Nørresundby, hvori det hedder: »... Befolkningen i Hals By, der antagelig tæller 800, er en Blanding af Købstads- og Landbefolkning. Der findes i Byen en Herregaard, talrigt Told- og Lodspersonale, Posthus, Real- og Folkeskole, Læge, Amtssygehus, Jordemoder, Fattiggaard, adskillige Købmænd, mange Haandværkere, nogen Fiskerbefolkning og iøvrigt Landboere og Arbejderfamilier. Livet ved Havnen og de to Kroer medfører forstaaeligt nok en Del usædelig Brøst. Dog spores Drik at være noget aftagende. ...«

Konstateringen af, at afholdenheden den gang var i fremgang, har i øvrigt gyldighed for hele Danmarks vedkommende. I begyndelsen af 1890'erne udgjorde forbruget af 50 pct. brændevin 14,4 l per indbygger, og et sådant forbrug var dengang det højeste i Europa. Hen imod århundredskiftet var dette forbrug dog faldet noget.

Men naturligvis måtte det friste svage sjæle, at der i 1800-tallet ligefrem havde været et brændevinsbrænderi på Hals Ladegaard. Det var dengang proprietær C.A. Færch (1795-1869) var ejer af gården. Bestyreren af dette brænderi hed Christen Sørensen Hyllested, og han boede i Midtergade (nuværende nr. 9) fra 1856 til 1867.

Præster og kirkelige rørelser

Den ovennævnte pastor Nørgaard (Carl Ludvig Leuning Nørgaard) var sognepræst i Hals fra 1895 til 1900. Han har fået det eftermæle, at han var en pertentlig embedsmand og en hyggelig præsteskikkelse. Han betegnes som *højkirkelig* og som en højt begavet mand, der vandt respekt.

Hans forgænger var Niels Christian Møller, der var sognepræst i Hals fra 1888 til 1895. Møller skal have været en fin og udmærket mand samt en ven af *Indre Mission*. I hans embedstid blev der afholdt møder forestået af indremissionærer, og der blev holdt missionsuger. Senere udgik initiativet til sådanne arrangementer fra læge Ingerslev, der fra 1901 til 1908 bestred stillingen som sygehuslæge i Hals. Han og hans hustru var stærkt religiøse, og de ydede en generøs støtte til opførelsen af Missionshuset »Bethania«, der blev indviet i 1906. I dag er bygningen overgået til andet brug. Nu huser bygningen Hals Lokalarkiv og administrationen af Hals Museum.

De ovenfor meddelte karakteristikker af præsterne Møller og Nørgaard får stå for pastor Poul Nedergaards regning, idet de er hentede fra hans bindstærke præste- og sognehistorie 1849-1949 (bind 5, 1959).

Da pastor Nørgaard i 1900 forlod Hals, fordi han havde opnået et andet embede, opstod der et vist røre om, hvem der skulle efterfølge ham. Indre Mission stod dengang ret stærkt i sognet, og i de kredse, der sluttede op om denne bevægelse, ønskede man selvsagt, at embedet skulle besættes med en præst tilhørende Indre Mission. Imidlertid vakte dette ønske i andre kredse så megen modstand, at 237 personer fra sognet, den 17/7 1900, indgav en adresse til kultusministeren, hvori de bad ministeren forskåne dem for at få »en fanatisk Indre Missionsmand« som sognepræst i Hals. (Ministeren for Kirke- og Undervisningsvæsenet hed dengang Jens Kokholm Bjerre, og han var i besiddelse af et fortrinligt førstehåndkendskab til forholdene på egnen, idet han var sognepræst til Vester- og Øster Hassing menigheder og tillige provst for Kjær Herred.) Hvorvidt det var denne henvendelse, der blev udslaggivende, vides naturligvis ikke; men udfaldet blev i hvert fald, at kong Christian 9. den 30/7 1900 lod

den 32-årige Hans Julius Alfred Christensen, der var af grundtvigsk observans, få embedet.

Siden reformationen har der været i hvert fald tredive evangelisk-lutherske sognepræster i Hals. I kirkens våbenhus hænger der en præstetavle, hvorefter den første ikke-katolske præst skal have været den hr. Peder Kjeldsen, som allerede er blevet nævnt i afsnittet »Fra krongods til fyrstelig privatejendom«. Om de efterfølgende sognepræster vides der naturligvis adskilligt. Således berettes det om Laurits Hansen, der var sognepræst i Hals fra 1742 til 1768, at han var en ivrig tilhænger af *pietismen*, og at han blev begravet i Hals Kirke lige ud for degnestolen. Hans efterfølger blev Peder Gottfried Johannes Priebst, der var sognepræst i Hals fra 1768 til 1772. Hals Præstegård brændte i 1769, og ved den lejlighed blev både altersølvet og kirkebøgerne luernes bytte. I marts 1888 brændte præstegården på ny, men til alt held for en senere tids lokal- og personalhistorikere gik det denne gang ikke ud over kirkebøgerne. Den nuværende embedsbolig for sognepræsten i Hals er opført i 1889.

Efter pastor Priebst fulgte Arild Hansen Lassen fra 1772 til 1792. Han var således sjælehyrde i Hals, da kammerråd Nicolai Duus i 1773 erhvervede Hals Ladegård, by og gods. De to sidstnævnte var begge stridbare naturer, hvilket resulterede i talrige skærmydsler, hvoraf enkelte måtte påkendes ved Hals birketing.

Ludvig Daniel Hass (1808-81). Sognepræst i Hals fra 1848 til 1858. Med pastor Hass vandt grundtvigianismen indpas i Hals. Billedet er en fotografisk gengivelse af et stik. Det kongelige Bibliotek

Den mest farverige skikkelse blandt præsterne i Hals har givetvis været Ludvig Daniel Hass (1808-81). Han

kom fra jævne kår, idet faderen ved hans fødsel var ansat i en underordnet stilling ved toldvæsenet i Ringsted. Under sønnens opvækst blev faderen forflyttet til København, og Ludvig Daniel blev sat i Metropolitanskolen, hvorfra han i 1828 blev student. I 1832 blev Hass teologisk kandidat, og derefter var han en tid huslærer på en sydfynsk proprietærgård, indtil han i 1835 opnåede at blive kaldet til sognepræst i Mjolden mellem Ribe og Tønder. Denne stilling opgav han i 1840 for efter behørig forberedelse at drage som missionær til Smyrna (i dag: Izmir), hvor han ville missionere blandt de derboende jøder og ortodokse grækere. Med sig fra Danmark bragte han en medhjælper, Kristen Kold, hvis navn den dag i dag er velkendt i hvert fald i højskolekredse. Missionsarbejdet i Smyrna bar imidlertid så godt som ingen frugt, hvorfor han besluttede sig for at rejse tilbage til Danmark.

Efter hjemkomsten blev L.D. Hass i 1848 sognepræst i Hals. Det var med Hass, at *grundtvigianismen* kom til Hals. Her gik det ham således – som tidligere i Mjolden – at han kom i konflikt med kvaksalverilovgivningen og blev flere gange dømt for overtrædelser af den. Således blev Hass i 1859 ved Højesteret anset med 2 måneders simpelt fængsel som ad nådevejen blev ændret til en bøde på 500 rigsdaler. 500 rigsdaler var vel et enormt beløb, men i virkeligheden var han sluppet billigt, idet han – hvis Højesterets dom var blevet stående – ville have fortabt kjole og krave. For at myndighederne kunne slippe for fremtidige sager af lignende art, blev Hass, medens sagen verserede, "sparket opad", idet han i 1858 blev forflyttet fra Hals til det bedre embede som sognepræst i Nibe. Her var der nemlig en praktiserende læge, som man håbede ville påse, at Hass opgav sin ulovlige bibeskæftigelse som udøver af den homøopatiske lægekunst.

Allerede i sin embedstid i Hals var Hass gået ind i politik. Således var han i flere perioder (1852-55 og 1858-61) medlem af Folketinget, og han sagde først farvel til Rigsdagen, efter at han fra 1863 til 1865 havde siddet i Landstinget som en af landstingsmændene for 7. kreds (Aalborg og Hjørring amter). Som landstingsmand vakte han stor opmærksomhed, da han i 1865 gjorde sig til fortaler for en afskaffelse af dødsstraffen. Her var han imidlertid langt forud for sin tid, idet dødsstraffen først blev afskaffet ved straffeloven af 1930.

Hass tog sin afsked som sognepræst i Nibe i 1869, og han opnåede at få et langt otium som bosiddende på Frederiksberg.

Hass' bog *Kort og fattelig Lægebog efter den med Lidelsen stemmende (homøopathiske) Lægemaade* (Kjøbenhavn 1860) er i dag en kuriositet, hvoraf jeg besidder et eksemplar, der har tilhørt en anden

markant Hals-præst Einar Nielsen (1900-65). Sidstnævnte var sognepræst i Hals fra 1936 og indtil sin død.

Efterskrift

Om følgerne af de to stedfundne kommunesammenlægninger skriver den tidligere redaktør og programmedarbejder ved P1 Egon Clausen i sin indtagende erindringsbog *Min far så engang en engel* (2007): »Alle i Hemmet har tabt i den forstand, at de har mistet bestemmelsesretten over det sted, de bor. Sognet [den gamle sognekommune] er for længst nedlagt, så den tid, da sognerådet hentede sine medlemmer fra det lokale samfund, hører fortiden til. En tid var der noget, der hed Egvad Kommune. Den er også blevet opslugt i en endnu større kommune [Ringkøbing-Skjern kommune], og ganske vist sidder der nogle få folkevalgte på det fjernt beliggende rådhus, men det er jurister og økonomer, der bestemmer i det daglige.« Forfatteren er født og opvokset i Hemmet, der er beliggende i Vestjylland, lidt syd for udløbet af Skjern Å i Ringkøbing Fjord.

For Hals bys vedkommende kunne man fristes til at anstille tilsvarende betragtninger. Den gamle Hals sognekommune forsvandt i 1970, da den blev sammenlagt med Ulsted kommune og Vester Hassing-Øster Hassing kommune til én kommune, der ganske vist bar byens navn, men hvor den kommunale forvaltning placeredes i en til formålet opført bygning i Gandrup, der lå mere centralt for beboerne i den nyoprettede kommune. Og ved den seneste kommunesammenlægning i 2007 blev Hals kommune opslugt af Aalborg, efter at der forinden – på god demokratisk vis – havde været afholdt en folkeafstemning, der gav flertal for denne sammenlægning frem for alternativet: en sammenlægning med en eller flere kommuner, alle beliggende i Vendsyssel.

Alt er gået redeligt til, og der er ikke noget at komme efter. Alligevel kan en gammel halsdreng på 77 år godt fundere over, om den tid, da Hals var den største by i kommunen, og hvor Det gamle Tøjhus i Hals Skanse var stort nok til at rumme sognekommunens beskedne administration og mere til, ikke bød på fordele frem for den nuværende tingenes tilstand. Den tid, hvor der i Hals ikke engang var ansat en kæmner, kunne det ikke betvivles, at det lille samfund besad det, som på nudansk benævnes 'sammenhængskraft'. (I ældre dansk brugtes denne betegnelse kun om fænomenet kohæsion, dvs. den molekylære tiltrækningskraft, som er størst for faste stoffer, mindre for væsker, og mindst for gasser.) I dag, hvor hverdagen i Hals præges af pendlere

og om sommeren tillige af turister, kan man – i mismodige stunder – nok nære en stille tvivl om, hvorvidt sammenholdet vil formå at gøre sig gældende i en kommune, hvor Hals by er blevet reduceret til at udgøre en fjern forstad til storbyen Aalborg.

Svend Gram Jensen, ph.d.
Fhv. docent i retsvidenskab
ved Københavns Universitet

Noter

1 Jeg ser her bort fra, at Harald Gråfelds banemand ifølge traditionen skal have været Guld-Harald, hvis eksistens imidlertid betvivles af historikerne. Om sidstnævnte hedder det i Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg., bind 5 (1980) s. 245: »Ifølge Saxo og norrøne sagaer havde Gorm en søn Knud der blev dræbt på viking i England. Alene Olav Trygvesons saga har navnet Knud Danaast (den danerne elsker). Dennes søn igen, Harald, er kun afhjemlet i sagaerne der kalder ham Guld-Harald på grund af det bytte han havde med fra England.«
Det kan godt være, at Guld-Harald – i modsætning til Harald Gråfeld – ikke er en historisk person. Det kan meget vel vel tænkes, at Harald Gråfelds banemand i virkeligheden var Håkon jarl Sigurdsson.
Adam Oehlenschläger omtaler i sit sørgespil Hakon Jarl hin Rige såvel Harald Gråfeld som Guld-Harald. I dette drama lægges disse ord i munden på Hakon Jarl om de to Harald'er: »Ved Limfiord faldt de begge; Halse blev / Den fælles Grav for sløv Begiærlighed.« Citeret efter Nordiske Digte (1807) s. 259.

2 M. Mackeprang: Vore Landsbykirker. En Oversigt (2. udg., 1944) s. 116 f. I citatet har jeg foretaget en kursivering af visse ord for at tydeliggøre min mening med at bringe citatet.

Forslag til videre læsning

De ældste efterretninger
Norges Konge-Sagaer fra de ældste Tider indtil Aar efter Christi Fødsel 1177, forfattede af Snorre Sturlassøn og oversatte af P.A. Munch (Christiania 1881).
Knytlinge Saga. Oversat af Jens Peter Ægidius med indledning og noter ved Hans Bekker-Nielsen og Ole Widding (1977).
Sv. Gram Jensen: »Nogle bidrag til Hals sogns historie indtil 1536« i Fra Himmerland og Kjær Herred XVII (1951-1952) s. 82-87.

Hals i middelalderen
Sv. Gram Jensen: »Om Hals Kirkes alder og bygherre« i Vendsysselske Aarbøger XXII (1957-58) s. 284-288.
Svend Gram Jensen: »Har Hals på noget tidspunkt før reformationen været krongods?« i Ting og Tider. Nyt fra Hals Museum 6 (oktober 2000) s. 2-5.

Hals Kirke og Hals Ladegård
Sv. Gram Jensen: »Hals Kirke« i Vendsysselske Aarbøger XXI (1955-56) s. 121-129.
Sv. Gram Jensen: »Kirke og Fogedgård. Bidrag til Hals bys historie« i Fra Himmerland og Kjær Herred 1987 s. 85-97.
Charlotte Kallesøe Nielsen: »Guds Legemes Lav – En merkantil, selskabelig eller religiøs sammenslutning?« i Fra Himmerland og Kjær Herred 2003 s. 43-55.
Svend Gram Jensen: Hals Kirke. Vejledning for besøgende (2004).

Fra krongods til fyrstelig privatejendom
Chr. Petresch Christensen: »Abbed Anders Andersen og Vitskøl Klosters Jordebog af 1552« i Fra Himmerland og Kjær Herred IV (1921-1923) s. 191-222.

Hals bys købstadsprivilegier
Chr. Christensen: »Fra "Kejserens Tid", især Forholdene i og omkring Aalborg og Nørresundby« i Fra Himmerland og Kjær Herred I (1912-1914) s. 55-140.
C. Klitgaard: »Vendsyssel under Svenskekrigen 1657-60« i Vendsysselske Aarbøger XXI (1955-56) s. 65-114.
Jens Gregersen: »Hals Skanses Historie« i Fra Himmerland og Kjær Herred XIX (1955-1956) s. 224-279.
Sv. Gram Jensen: »Den ny stad og fæstning Hals« i Historie 19,1 (1991) s. 154-159.
Bjørn Westerbeek Dahl: »Myterne om 1600-tallets fæstnings- og handelsby ved Hals« i Historie 1994,1 s. 114-122.
Henrik Gjøde Nielsen: Blot Brudstykker II. Flere historiske strejftog i Hals kommune (1997).
Henrik Gjøde Nielsen: »Hals Skanse. Stykker af historien 1625-2001« i Fra Himmerland og Kjær Herred 2001 s. 7-66.
Svend Gram Jensen: »Hvornår var det nu det var – 1658 eller 1659?« i Ting og Tider. Nyt fra Hals Museum 8 (juli 2001) s. 2-7.

Hals skibsbro
J. Gregersen: »Ved Limfjordens munding« i Fra Himmerland og Kjær Herred XXVI (1965) s. 90-120.
Bjørn Westerbeek Dahl: »Fæstningsanlæg ved Hals indtil 1687« i Fra Himmerland og Kjær Herred 1992 s. 3-34.
Henrik Gjøde Nielsen: »Hals Havn« i Fra Himmerland og Kjær Herred 2005 s. 129-158.

Handel og håndværk
Sv. Gram Jensen: »Fra bondeby til flække. Bidrag til Hals bys historie« i Fra Himmerland og Kjær Herred 1988 s. 55-72.

De to kroer
Henning Kirkeby: Den gammelkære Brændevin. Træk af en Aalborg-nærings historie. Aalborg-bogen 1971.

Præster og kirkelige rørelser
K. Carøe: »Homøopatpræsten i Hals« i Fra Himmerland og Kjær Herred III (1918-1920) s. 259-275.
Kr. Værnfelt: »En Landsby hærget af Sandflugt (Skovshoved i Hals Sogn)« i Fra Himmerland og Kjær Herred XIII (1943-1944) s. 104-131.
F. Elle Jensen: »Ludvig Daniel Hass, Præst i Hals og Nibe« Fra Himmerland og Kjær Herred XXII (1961) s. 40-58.
Paul Nedergaard: Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste- og sognehistorie 1849-1949 V (1959) s. 157-160.
Poul Ingerslev: »*Når* du kommer i fængsel...« i Barn af Vendsyssel IX (1993) s. 93-106.
C. Rise Hansen: »Oprør i menigheden. Folkelig påvirkning ved besættelse af præsteembedet i Hals (Kjær Herred)« i Kirkehistoriske Samlinger 1994 s. 141-149.
Svend Gram Jensen: »Et fejlslagent forsøg på dødstraffens afskaffelse« i Kriminalistisk Årbog 2000 s. 85-93.

Middelalderens og renæssancens Hobro - samt lidt om nyere tid

Af Stig Bergmann Møller og Bente Springborg

Vor viden om Hobros historie i vikingetid, middelalder og renæssance – hvilket vil sige i tidsrummet mellem cirka 800 og 1660 e. Kr. – er beskeden. De skriftlige kilder fra disse tider er kun få, og af arkæologiske undersøgelser er der ligeledes kun et fåtal. Inden for de seneste år er arbejdet med Hobros fortid dog blevet intensiveret. Lokalhistorikerne Andy Rye og Gerhard Schoob har arbejdet intenst med kilderne til byens historie, og Aalborg Historiske Museum har gennemført flere arkæologiske undersøgelser i den historiske bymidte - undersøgelser, der vil bidrage væsentligt til vor opfattelse af Hobros ældste tider. Samtidig har museets øgede fokus på Hobro bragt næsten glemte udgravninger langs hovedgaden Adelgade og på Store Torv for dagens lys. Alt i alt er der således nu grundlag for at berette nyt fra Hobro, men først må det være på sin plads at ridse hovedtrækkene i den ældste byhistorie op[1].

Beliggenheden

Hobro opstod i bunden af den dybe Mariager Fjord, der udgør hovedparten af en smal is-erosionsdal mellem Kattegat i øst og Skals ådal i vest. Fra sydsiden af dalen skyder en lav, cirka 500 meter bred landtange sig ud i fjorden, hvorved den inderste del af denne skilles fra i Vesterfjord. Onsild Å løber fra sydvest ud i Vesterfjord, og de to fjorde er forbundet ved et smalt fjordvand. Landhævninger siden stenalderen og senere tiders opfyldninger ud i fjordene har medført, at der i dag blot er en smal å eller kanal mellem Vesterfjord og Mariager Fjord, kaldet Onsild Å (fig. 1).

Den lave landtange, hvorpå Hobro opstod, er formentlig aflejret i stenalderhavet omkring en mindre holm. I det nutidige bybillede genfinder man holmen som Kirkebakken (cirka 14 meter over havet). Bakken, hvorpå Hobro kirke er bygget, ligger på vestsiden af Adelgade i den sydlige del af den historiske bymidte[2]. Vest for landtangen, ude i Vesterfjord, lå der i stenalderen en lav banke (fig. 1). Oprindeligt må den have været omgivet af lavt vand, men med tiden er området omkring banken blevet til sumpede enge, og i middelalderen var banken givetvis landfast med landtangen. Banken genfindes på flere

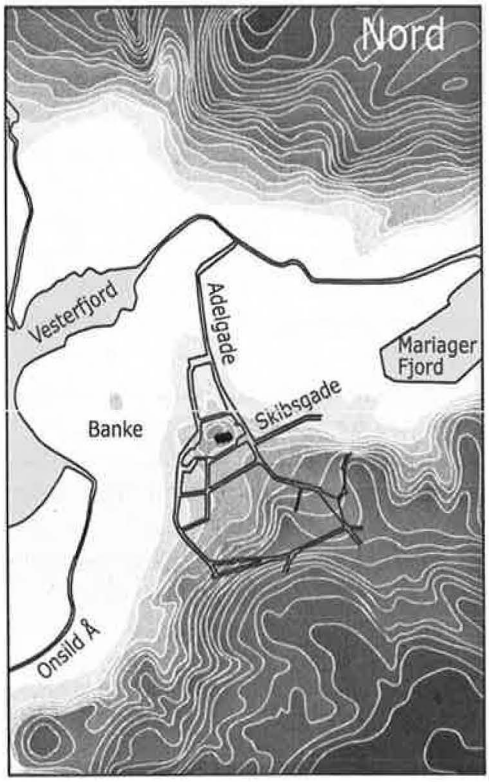

Figur 1. Hobros byterræn med den nuværende kystlinje. Gadenettet er gengivet efter Trap 1859. På Kirkebakken ses Hobro kirke.

Grafik: Efter Elsøe Jensen 1995 med tilføjelser af Jan Slot-Carlsen, Aalborg Historiske Museum.

historiske kort, men den blev udjævnet og jorden brugt til opfyld, da man i 1896 anlagde den nuværende Rørholmsgade. Syd for nævnte gade fandt man i øvrigt i 1924 flere redskaber i flint fra Ertebøllekulturen (cirka 5400 – 3900 f. Kr.)[3], og fundstedet må nogenlunde svare til sydenden af den da udjævnede banke. Banken har også været anvendt i middelalderen, hvilket vi skal vende tilbage til.

Hobro lå godt set fra et trafikalt synspunkt. Som mange andre østjyske dalsidebyer havde den adgang til havet via fjorden. Placeringen i bunden af Mariager Fjord betød, at Hobro var godt beskyttet mod overfald fra søsiden. En fjende, der sejlede forbi ude på Kattegat, skulle rent faktisk vide, at der lå en by for enden af fjorden, og faren for tilfældige overfald var næppe stor. Den nord-syd orienterede landfærdsel gennem Østjylland kunne dertil uden for stort besvær passere Mariager Fjord, hvor Hobro opstod, og endelig var stedet adgangsporten til agerlandet vest for fjorden. Omkring 980 valgte den danske konge Harald Blåtand at anlægge ringborgen Fyrkat på et egnet terræn lidt sydvest for den senere by. Herfra kunne den danske konges repræsentanter varetage kongens militære, økonomiske og politiske interesser i området[4].

Navnet Hobro

Traditionen vil vide, at en mand ved navn Ho, som boede nord for Mariager Fjord, byggede en bro over fjorden, og at byen tog navn efter manden og broen: Ho's bro – Hobro[5]. Hvor meget sandhed, der er i det gamle sagn, er vanskeligt at sige, men siden hen er der fremkommet andre forklaringer, der tager afsæt i landskabelige elementer. Blandt andet i "Den Store Danske Encyklopædi" fra 1997 står der, at *ho* er det oprindelige navn for den inderste del af Mariager Fjord, og at det kommer af det gammeldanske ord *ho* med betydningen *trug*[6]. "Truget" skulle i så fald være identisk med Vesterfjord, og broen skulle dermed føre over dette vand. Senest har lokalhistorikeren Andy Rye ment, at ordet *ho* stammer fra angelsaksisk *hob*, *ho* eller *hoo*, hvor det oprindeligt betød en landodde formet som en hæl eller en støvle og ofte stikkende ud i havet. I dette tilfælde skulle "hælen" være identisk med den lave landtange og Hobro betyde "broen ved hælen"[7]. Der er således flere tolkninger af bynavnet til rådighed, men hvilken opfattelse, der er den rigtige, er vel ikke afgjort.

Byens alder og udvikling

Tidspunktet for Hobros opståen er heller ikke fastslået endnu. Byforskeren Jørgen Elsøe Jensen har i 1995 givet udtryk for, at byens beliggenhed i landskabet, bykirkens alder og dens fulde integration i byplanen peger på en opståen i slutningen af 1100-tallet[8]. Hobros romanske kvaderstenskirke, der var opført på Kirkebakken, blev nedrevet i 1850 og erstattet af den nuværende kirke på samme sted. Den romanske kirke er sandsynligvis opført i 11- eller 1200-tallet[9], og den vidner om, at der må have været en bebyggelse på landtangen i samme tidsrum. Karakteren og omfanget af denne bebyggelse er stadig ukendt, og faktisk så savner vi fuldstændigt historiske eller arkæologiske kilder, der kan belyse dette spørgsmål. Kirkens placering peger imidlertid på, at den ældste, middelalderlige bykerne skal søges i området ved Kirkebakken, langs den sydligste del af Adelgade og ved den inderste del af Skibsgade (fig. 1).

Navnet Hobro optræder første gang på en seglstampe, der i 1927 blev fisket op af Vesterfjords dynd (fig. 2). Stampen, der stilistisk er dateret til 1300-tallet, bærer omskriften "SIGILLUM : GILDE : SANCTI : KANUTI : HOBRO", hvilket vil sige, at seglet har tilhørt et Skt. Knuds købmandsgilde i Hobro. Motivet er to kjortelklædte mænd, der siddende på en bænk holder en stor lilje imellem sig. Liljen er et symbol for Odense og afslører, at gildet var indviet til Knud den Hellige, der

var skrinlagt i samme by[10]. Hermed har vi fået vidnesbyrd om, at der i 1300-tallet fandtes købmænd i Hobro. I et skøde fra 1421 omtales for første gang en borger i Hobro, og brugen af ordet borger – på latin "villanus" – tyder på, at Hobro var en købstad med tilhørende privilegier. De ældst kendte byprivilegier stammer fra 1560, og i disse bekræfter kong Frederik II ældre, nu forsvundne rettigheder[11].

Figur 2. Seglstampe for Skt. Knuds gildet i Hobro, dateret til 1300-tallet. Diameter: 6,3 cm. Efter Grandjean 1948.

Omskriften på seglstampen giver med sin brug af ordet "Hobro" tillige vidnesbyrd om, at der så tidligt som i 1300-tallet fandtes en bro over fjordvandet mellem Vesterfjord og Mariager Fjord. Broen optræder også på Hobros ældste bysegl, der vides anvendt i perioden 1584 til 1610 (fig. 3). På dette ser man en træbro, hvorunder løber to vandstrømme. For enden af broen ses en stiliseret gengivelse af Hobro kirke. Træbroen går igen på det byvåben, som Hobro brugte fra 1648[12].

Figur 3. På Hobro bysegl fra 1584 – 1610 lyder omskriften: "SIGILLUM : SENIORUM : OPIDI : DE : OBRU" - "Hobro bys rådmænds segl". Diameter: 5,9 cm. På seglet fra 1648 står der: "SIGILLUM : CIVITATIS : HOPONTI" – "Hobro bys segl". Diameter: 3,5 cm. Efter Trap 1963.

På prospektet af Hobro i Peder Hansen Resens "Atlas Danicus" fra 1677 er broen (fig. 4, 12) angivet for nordenden af Adelgade, og skønt det er i dette område, broen skal søges, afventer brokonstruktionerne stadig at blive fundet. En nærmere fastlæggelse af kystlinjen i de enkelte århundreder er en forudsætning for at kunne lokalisere disse konstruktioner.

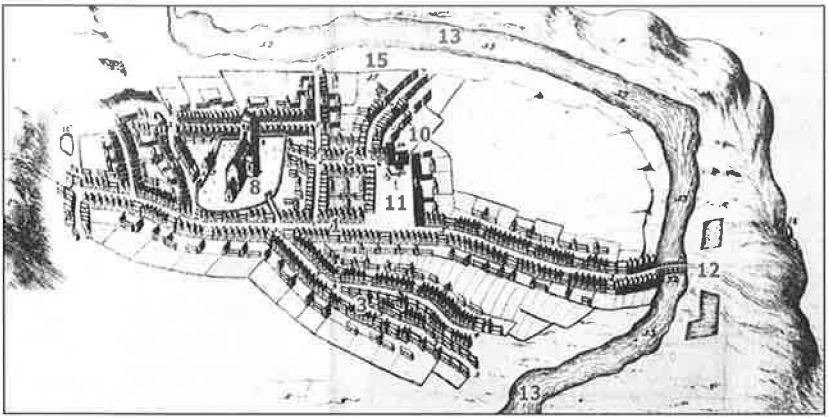

Figur 4. Prospekt af Hobro 1677. Fra Resens Atlas. Udvalgte numre: 1: Adelgade. 3: Skibsgade. 6: Vestergade. 8: Kirken. 10: Rådhuset. 11: Torvet og tinget. 12: Mariager Fjords bro. 13: Mariager Fjord. 15: Ræber-høj. Nord er til højre.
Grafik: Jan Slot-Carlsen, Aalborg Historiske Museum.

Hobros videre udvikling i middelalder og renæssance må have foregået dels i det gamle bykvarter omkring kirken (fig. 4, 8) og dels langs Adelgade (fig. 4, 1), hvor man inddrog landtangens lavere liggende områder mod nord, op mod broen, til bebyggelse. Formentlig i renæssancen anlagdes torvet (fig. 4, 11) givetvis på inddragede grundstykker, og hertil henlagdes sandsynligvis hovedparten af handlen. Pladsen optog oprindeligt kun den vestre del af vore dages Store Torv, hvilket fremgår af Resens prospekt[13]. På prospektet finder man tillige byens rådhus (fig. 4, 10) beliggende i vestenden af samme plads. Afbildningerne af større bygninger som kirken og måske rådhuset kan være forholdsvis korrekte, men Resens prospekter er ikke troværdige i detaljen. Ønsker man et troværdigt indtryk af for eksempel antallet af huse, bebyggelsens tæthed, grundudnyttelsen og de

enkelte huses udseende, bør man inddrage såvel andre historiske som arkæologiske kilder. Trods disse forbehold så giver prospektet en god idé om de større bygningers beliggenhed og om Hobros udstrækning i 1670'erne.

Næsten glemte udgravninger

Den første sag, der skal omtales her, drejer sig egentlig blot om fundet af en malmpande med stjærtformet håndtag (fig. 5). Men sagen illustrerer meget godt, at selv fund af løsfundne genstande kan bidrage med kulturhistoriske oplysninger. Panden blev tidligt indleveret til Kulturhistorisk Museum i Randers, og om fundomstændighederne vides kun, at panden blev "funden ved Nedbrydning af en gammel Bygning i Hobro staaende i Fundamentet". Pandetypen kan bredt dateres til 1500-tallet, men på ydersiden af panden finder man et støbermærke, der med en enkelt lille variation kan genfindes på ikke mindre end syv kirkeklokker i Nordjylland. Støbermærket afslører, at panden sandsynligvis er støbt af den nordjyske klokke- og grydestøber Sven Anderssen. På fire af kirkeklokkerne fortæller indskrifter, at de er støbt mellem 1505 og 1516, og formentlig er malmpanden fra Hobro også fra det tidlige 1500-tal[14].

Figur 5. Malmpanden fra Hobro med et nærbillede af støbermærket. Pandens diameter og højde er henholdsvis 26,5 og 15,5 cm. Foto: Hans Grundsøe, Kulturhistorisk Museum Randers.

I perioden 1975-78 udførte Hobro Museum, fra 1976 Sydhimmerlands Museum, flere udgravninger langs Adelgade og på Store Torv. I forbindelse med denne artikel er det lykkedes at finde en del af

sagsmaterialet fra disse undersøgelser, og her skal hovedresultaterne fremlægges[15]. I 1975 udgravede man en grøft på ca. 37 m² ved "Sprittorvet" på matrikel 122, hvilket i vore dage svarer til det sted, hvor H.I. Biesgade munder ud i Adelgade (fig. 6, 1)[16]. Ved undersøgelsen fandtes en længere, nogenlunde nord-syd orienteret, mere end 1 meter tyk og godt 2 meter bred stenpakning af små til meget store kampesten. Stenpakningens ydersider var holdt på plads af et fletværk af primært birkegrene, og med jævne mellemrum var fletværket støttet af nedrammede pæle. Anlægget, der var ældre end slutningen af 1600-tallet, blev ikke funktionsbestemt, men muligvis er der tale om en stenvase anlagt i forbindelse med en vej over det lave, fugtige terræn eller i forbindelse med en bro over fjordvandet. I feltet fandtes også en rund, stensat brønd med en underliggende brøndramme af fire svære egeplanker (fig. 7). Brønden, der ikke kunne dateres i sig selv, var blevet opfyldt i perioden mellem 1550 og 1675.

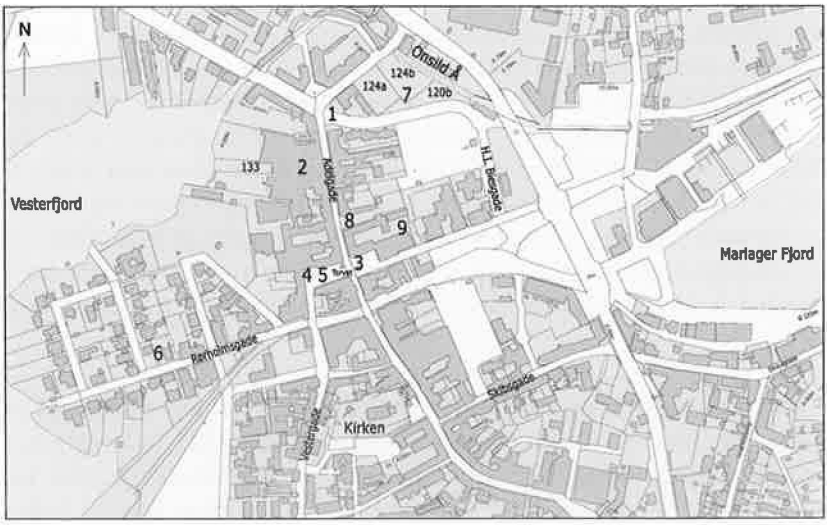

Figur 6. Udgravninger i Hobro.
1: matrikel 122, 1975. 2: matrikel 133, 1975.
3: Store Torv, øst, 1977. 4: Store Torv, vest, 1978.
5: Store Torv, nord, 1978. 6: Rørholmsgade 12, 2001 og 2007.
7: Adelgade 3a-3b, 2006. 8: Adelgade 23, 2006-07.
9: Bag ved Adelgade 25-27, 2007.
Grafik: Jan Slot-Carlsen, Aalborg Historiske Museum.

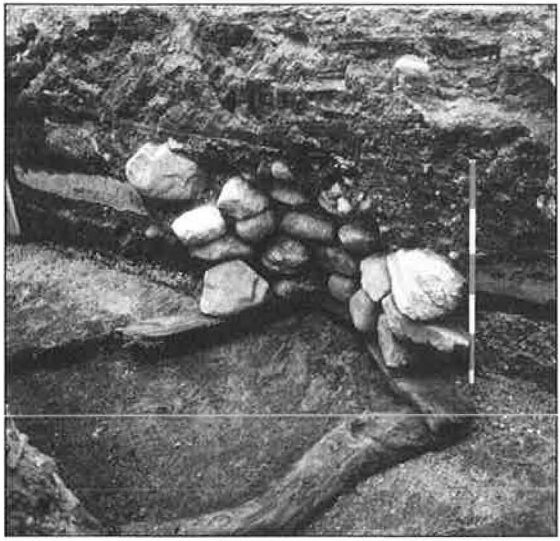

Figur 7. Stensat brønd på matrikel 122, opfyldt mellem 1550 - 1675. Foto: Helle Reinholdt.

Samme år udgravede man på Hobro Apoteks grund, matrikel 133, en affaldskasse (fig. 6, 2), som bedømt ud fra keramikken i kassen må være gået ud af brug i anden halvdel af 1500-tallet eller den første del af 1600-tallet. I jordlag over affaldskassen fandtes et stort antal fragmenter af blyglaserede pottekakler samt flere gesims-, frise- og billedkakler fra kakkelovne. Disse ovne må have stået i en bolig af høj standard. Èn af billedkaklerne, der viste Jesu nedtagelse fra korset, bar årstallet 1586, og samlet set må kaklerne dateres til 1550-1600. De er naturligvis blevet kasseret efter keramikken i affaldskassen, men sandsynligvis er der ikke den store tidsforskel på de to begivenheder[17].

I 1977 undersøgtes et mindre felt på godt 20 m² på den østlige del af Store Torv (fig. 6, 3), som først blev udlagt til torv efter, at borgerskolen her var brændt i 1880[18]. Mulighederne for at finde bebyggelse fra middelalderen blev vurderet til at være gode, og dette slog da heller ikke fejl. Den ældste konstruktion på stedet var en øst-vest orienteret træbeklædt rende, som formodentlig har fungeret som drænledning i det fugtige terræn. Et senere opført hus, der må have ligget langs med Adelgade, viste sig som en cirka 60 cm bred syldstensrække bestående af flere lag sten. Stenene, der dannede husets sydvestlige hjørne, var alle kraftigt sodsværtede, hvilket tyder på, at huset var nedbrændt. Hverken trærenden eller huset kunne tidsfæstes i sig selv, men i det

overliggende jordlag er der fundet mange skår af keramik, som peger på, at de to anlæg er ældre end slutningen af 1400-tallet. Huset med syldsten afløstes formentlig i 1500-tallet af en anden bygning, hvoraf der blev fundet stolpehuller og gulve lagt af ler[19].

Endelig i 1978 anlagdes 2 mindre felter på Store Torvs vestlige del (fig. 6, 4 - 5). Torvets udstrækning mod vest har tidligere været en smule mindre, da det sidste rådhus, som stod på stedet mellem 1869 og 1924[20], var bygget lidt ud på pladsen. Ældre rådhuse har også haft en fremskudt placering, hvilket blandt andet fremgår af Pontoppidans kort over Hobro fra 1767 (fig. 8, C)[21]. Denne situation passer tilsyneladende godt med rådhusets placering på Resens prospekt fra 1677 (fig. 4, 10), og det vestlige felt på Store Torv (fig. 6, 4) blev udlagt for om muligt at finde forgængere til det sidste rådhus[22]. Ved udgravningen fandtes to syldstensrækker fra henholdsvis nord- og sydsiden af et knap 5,5 meter bredt bindingsværkshus, men husets øst- og vestside blev ikke påtruffet på grund af udgravningsfeltets beskedne størrelse (fig. 9). Inde i huset fandt man et gulv, der var blevet udbedret måske flere gange, bestående af gult ler med lommer af sand, aske og trækul. Fund af keramik og uglaserede pottekakler gjort blandt andet på lergulvet i huset daterer dette til 15-1600-tallet. Hvorvidt, der var tale om et ældre rådhus, blev ikke afklaret. Under og syd for denne bygning lå resterne af en middelalderlig hustomt repræsenteret ved blandt andet syldsten, lergulve og to lerbunde til kuppelovne. Huset var gået til grunde ved en brand, og fund af keramik i tomten viser, at huset har eksisteret i 13-1400-tallet[23].

Det nordlige felt på Store Torv (fig. 6, 5) blev placeret cirka 9 meter øst for det første felt med det formål at lede efter andre bygninger (fig. 9)[24]. I feltet udgravede man sydsiden samt det sydøstlige og sydvestlige hjørne af en bygning med et svært kampestensfundament. Fundamentet, som oprindeligt var cirka 1 meter dybt, var anbragt i en 1 meter bred grøft, og bedømt ud fra fundamentet var bygningens bredde øst – vest cirka 7 meter. Fundamentet har tilhørt et solidt bygget hus, muligvis som foreslået af udgravningslederen grundmuret i tegl og med kælder. Alternativt kan man forestille sig et bindingsværkshus i to etager med en halvkælder. Huset har formentlig ligget med gavlen ud mod torvet. Op mod vestsiden af dette hus fandt man en let tilbygning opført på syldsten. Den sydlige syldstensrække blev afdækket, og tilbygningen viste sig at være cirka 3,5 meter bred øst – vest.

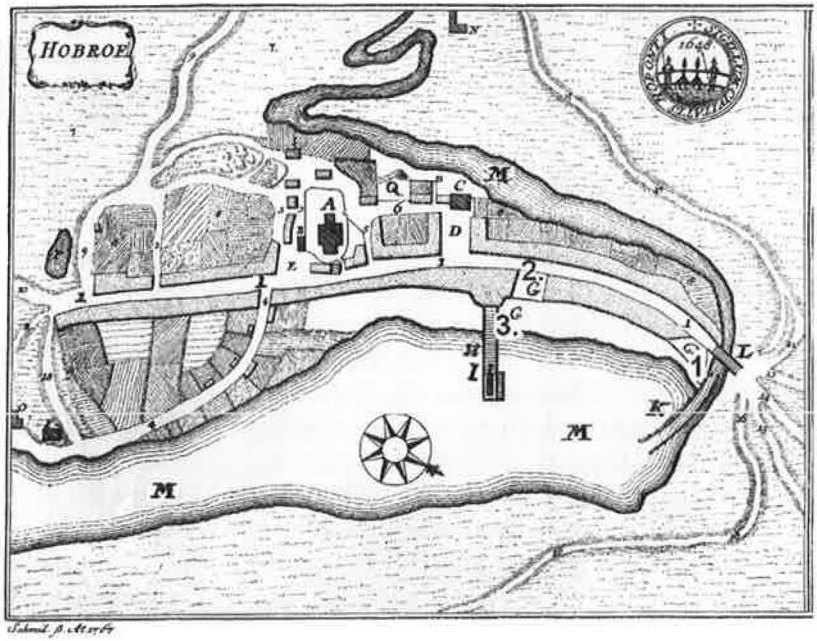

Figur 8. Pontoppidans kort over Hobro 1767. Udvalgte numre: A: Kirken. C: Rådhuset. D: Det Store Torv. G: Tømmerpladser. H: Wassards nye anlagte pæleværk. I: Søbod. K: Kirketerps pæleværk. L: Broen. M: Vester og Øster Fjord. Q: Reeb-høj. 1: Adelgade. 4: Skibsgade. 6: Vestergade. Den omtrentlige placering af de 3 nye udgravninger 2006-07 er angivet med rødt: 1: Adelgade 3a-3b. 2: Adelgade 23. 3: Bag ved Adelgade 25-27.
Efter Pontoppidan 1768 med tilføjelser af Christian V. Jensen, Aalborg Historiske Museum.

Syd og vest for tilbygningen fandtes rester af en stenbrolægning udlagt på et sættelag af grus. Brolægningen har efter al sandsynlighed fungeret samtidig med tilbygningen og det solidt byggede hus. Måske er der her tale om en brolægning på selve torvet? Det ældste anlæg, der blev udgravet, var en øst – vest vendt, smal afvandingsgrøft, der både blev set i det vestlige og det nordlige felt. Fund af keramik og uglaserede pottekakler i jordlagene daterer formodentlig det solidt byggede hus med tilbygningen samt brolægningen og afvandingsgrøften til 15-1600-tallet. Sandsynligvis blev huset med tilbygningen nedbrudt omkring 1700, hvorefter torvet udvidedes hen over tomten.

Såfremt brolægningen virkelig stammer fra en torvebelægning, kan vi fastslå, at torvet er anlagt i 15-1600-tallet og i hvert fald før 1677, hvor det optræder på Resens prospekt af Hobro. Desværre er det for nuværende ikke muligt at komme anlæggelsen af torvet nærmere i tid. Afvandingsgrøften virkede givetvis kun i en kort periode, men med hensyn til funktion kan den sidestilles med den ældre, træbeklædte rende, der blev undersøgt ved udgravningen i 1977 på den østlige del af Store Torv. Det lavtliggende område har åbenbart igennem flere århundreder krævet afvanding for at kunne bebygges.

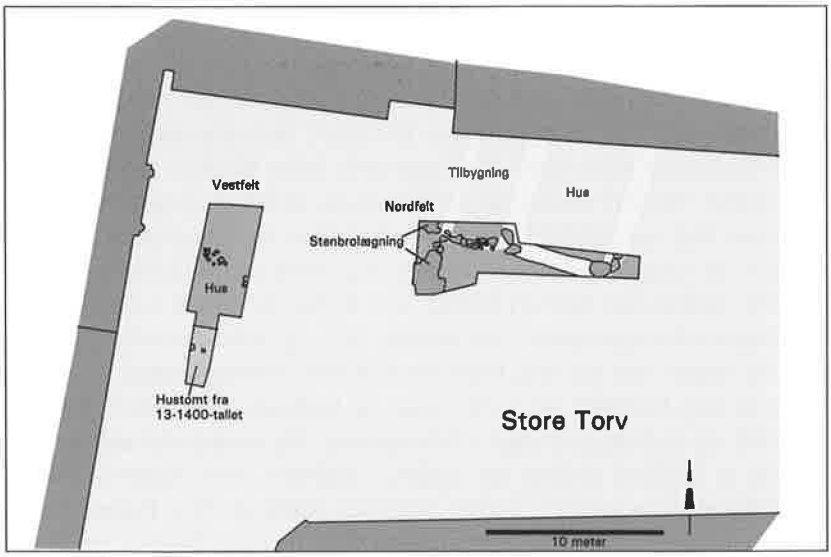

Figur 9. Udgravningerne på Store Torv, vest og nord, 1978. Oversigtsplan med de undersøgte bygninger og stenbrolægningen.
Tegning: Palle Birk Hansen/Annette Lerche Trolle. Grafik: Jan Slot-Carlsen, Aalborg Historiske Museum.

Udgravningslederen mente i 1978, at huset med tilbygningen for så vidt kunne være resterne af et teglstensbygget rådhus. Beliggenheden af bygningen passer dog ikke særligt godt med rådhusets placering på såvel Resens prospekt (fig. 4, 10) som på yngre kort (for eksempel fig. 8, C). Endvidere blev hus og tilbygning som ovenfor nævnt nedrevet omkring 1700 og efterfulgt af en torveflade. Bygningen blev altså ikke erstattet af et nyt hus, og da der har stået et rådhus i den vestlige ende af Store Torv indtil 1924, gør disse forhold det usandsynligt, at

15-1600-tals huset med tilbygning skulle være byens rådhus. I stedet skal man muligvis forestille sig, at bygningen er opført af en bedrestillet borger, måske af en købmand?

Til gengæld kan det ikke helt udelukkes, at den udgravede rest af bindingsværksbygningen i det vestlige felt på Store Torv er en del af Hobros rådhus fra 15-1600-tallet (fig. 6, 4 og fig. 9). Som ovenfor bemærket er Resens prospekter ikke troværdige i detaljen, og rådhusets optræden på prospektet fortæller først og fremmest, at det er bygget før 1677. Prospektet viser os en anselig, toetagers bygning med sadeltag. Huset vender langsiden ud mod torvet, og midt på facaden er der opført en toetagers, mindre bygning også med sadeltag. Den mindre bygning skal sikkert opfattes som en forhal til rådhuset. En sådan forhal kan have rummet en trappe, hvorfra der var adgang til den øvre etage i hovedbygningen. Hvorvidt, det viste rådhus i Hobro var grundmuret eller rejst i bindingsværk, lader sig ikke afgøre ud fra prospektet. Det må imidlertid understreges, at det er meget tænkeligt, at Resen blot har afbildet tidens ideal-rådhus og ikke byens faktiske rådhus. Så megen sandhed kan der dog være i afbildningen, at det faktiske rådhus har haft en forhal. Den forhal kan være identisk med bindingsværksbygningen i det vestlige felt, og selve hovedbygningen skal da søges vest for den formodede forhal. Denne forhal skal man givetvis kun forestille sig i én etage de forholdsvis spinkle syldsten til nord- og sydvæggen taget i betragtning. Nu kunne det måske forventes, at Hobros rådhus var opført i teglsten, men sådan behøver det ikke at have været[25]. I 1767 betegnes rådhuset hos Pontoppidan som "lidet efter byen" (hvilket vil sige "lille ligesom byen"), og ifølge brandtaksationen fra 1781 bestod rådhuset af 10 fag bindingsværk med stråtag[26]. Rådhuset fra 15-1600-tallet har sandsynligvis også været i bindingsværk, men en afklaring af spørgsmålene om rådhusets form, størrelse, konstruktion og datering må afvente yderligere undersøgelser.

De seneste udgravninger

De nye undersøgelser i Hobro kom nærmest i gang ved lidt af et tilfælde, da lokalhistorikeren Andy Rye og hans nabo Claus Rene ved en opgravning i sidstnævntes indkørsel på Rørholmsgade 12 i 2001 stødte på dele af en trækonstruktion (fig. 6, 6)[27]. Konstruktionen, der lå knap 1,5 meter under terræn, bestod af en egestolpe og 3 vandret liggende træstammer, der dannede et simpelt pæleværk. Andy Rye fik foretaget en årringsdatering af egestolpen, som med nogen usikkerhed pegede

på, at stolpen var fældet i 1366[28]. En efterfølgende kulstof-14 datering har tidsfæstet stolpen til perioden mellem 1296 og 1390[29], så under alle omstændigheder er der tale om en middelalderlig konstruktion. Træets formål synes at være sikring af en kant, og Andy Rye har argumenteret for, at denne kantsikring angiver foden af et voldsted opført omkring 1366. Her må vi vende tilbage til den tidligere omtalte lave banke i Vesterfjord, som forsvandt i 1896 (fig. 1). Banken er blandt andet gengivet på et højkantskort over Hobro fra 1880'erne, og sammenholder man dette kort med fundstedet på et moderne bykort, vil man opdage, at stedet nogenlunde svarer til bankens nordvest-hjørne (fig. 10). Med den placering kan trækonstruktionen tænkes at sikre foden af banken, om end dette forhold ikke beviser, at konstruktionen er anlagt i forbindelse med et voldsted.

Placeringen af voldsteder i sumpede enge, i moser eller ved åer og søer var ganske almindelig i middelalderen. Således ligger for eksempel de to himmerlandske voldsteder Egholm og Nørre Kongerslev netop i vådområder[30], og da terrænet ved banken givetvis har bestået af fugtige og sumpede enge, vil en placering af et voldsted i disse omgivelser ikke være utænkelig. Den ældste betegnelse for banken kan muligvis støtte, at der kan være tale om et i dag ukendt voldsted. På Resens prospekt fra 1677 er banken vist, og herpå kaldes den for "Ræber-höy" (fig. 4, 15)[31]. Det kan betyde skelet- eller ribbenhøjen, og navnet kan lede tanken hen på en borg[32]. For at opnå en større klarhed over pæleværkets konstruktion og formål foretog Aalborg Historiske Museum i september 2007 en mindre udgravning lige nord for det sted, hvor Andy Rye og hans nabo fandt trækonstruktionen. Desværre fremkom der ikke mere af pæleværket ved den lejlighed, og måske er den i 2001 fundne konstruktion blot udtryk for et lille, lokalt anlæg. Hvis banken i middelalderen stadig kunne besejles fra vestsiden, kan man forestille sig en bådeplads for fiskerbåde og pramme[33]. Endeligt afgjort er det ikke, om der har ligget et voldsted på Ræberhøj, men muligheden er til stede, og museet vil fremover udføre mindre udgravninger for at komme en afklaring af sagen nærmere.

Den næste udgravning tog sin begyndelse i januar 2006, da museet forud for opførelsen af 60 ældreboliger mellem Adelgade, H. I. Biesgade og Onsild Å udførte en forundersøgelse hovedsageligt på grundene Adelgade 3a og 3b (fig. 6, 7). Udgravningen iværksattes med det formål at undersøge, om Hobro by strakte sig hertil i middelalder og

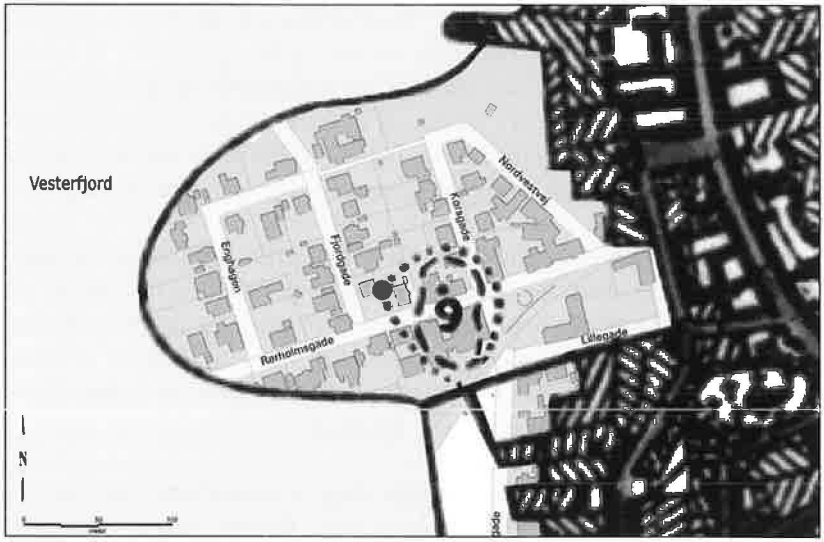

Figur 10. Fundstedet for trækonstruktionen i Rørholmsgade 12 er markeret med en rød cirkel. Det svarer nogenlunde til den 9 meter høje bankes nordvest-hjørne.
Grafik: Jan Slot-Carlsen, Aalborg Historiske Museum.

renæssance. På Pontoppidans kort over Hobro fra 1767 findes tillige et pæleværk kaldet "Kirketerps Pæleværk", og da dele af det burde ligge inden for udgravningsarealet, ønskede vi om muligt at identificere dette pæleværk (fig. 8, K og rød 1). Flere lokalhistorisk interesserede mente dertil, at et vadested over fjordvandet havde ligget i området i århundreder, og dette forlydende skulle da også efterprøves.

Ved forundersøgelsen fremkom rester af anlæg fra 17-1900-tallet bestående blandt andet af to parallelt liggende trævandrør langs Adelgades sydøstlige side (fig. 11), bunden af et stort jernombundet trækar, et plankegulv og et smalt vejanlæg. Mest spændende var fundet af en kystlinje bestående af små sandrevler og en bræmme af indskyllede strandskaller samt fundet af en kystsikring bestående af en vidjeflettet faskine og parallelt hermed en række af kraftige pæle, der blev årringsdateret til at være fældet i vinterhalvåret 1618-19. Af et vadested fandtes der ingen spor, ligesom der ikke var bebyggelse fra middelalder eller renæssance i området[3,4].

Forundersøgelsens resultater gav anledning til at foretage en egentlig arkæologisk udgravning på arealet i november 2006. Den fortsatte

Figur 11. Langs Adelgades sydøstlige side afdækkedes to parallelt liggende vandrør anlagt i tiden omkring 1780. I baggrunden ses rækværket til den nuværende bro over Onsild Å.
Foto: Aalborg Historiske Museum.

udgravning bragte yderligere faskiner, pælerækker og små sandrevler for dagens lys. Hertil kom større områder med en tæt belægning af af- og tilhuggede smågrene og kviste, et udbredt vækstlag bestående af mos, lyng og græs, en affaldsgrube med bygge- og husholdningsaffald samt diverse opfyldningslag. Såvel vækstlaget som affaldsgruben indeholdt keramik fra 1600-tallet, og i vækstlaget lå indlejret skeletdele fra et cirka 1½ år gammelt tamsvin og kraniet fra en hund af type og størrelse som en moderne foxterrier. Desuden fandtes resterne af to meget store jernkar fra 18-1900-tallet. Årringsdateringer af pæle fra de forskellige pælerækker viser, at pælene er blevet placeret i området i perioden efter cirka 1558 og indtil cirka 1637 (fig. 12)[35].

En stor del af de fundne pæle var ganske korte med omtrent plan standflade og med et ganske lavt eller intet stolpehul som støtte, hvilket kan have gjort dem uegnede til at indgå i bolværkskonstruktioner med en havnefunktion. En mere sandsynlig mulighed er, at pælerækkerne har været led i konstruktioner til inddæmning af fjorden. Inddæmningen er typisk foregået ved, at man har indrammet et område af den lavvandede fjord med pælerækker. Imellem de enkelte pæle

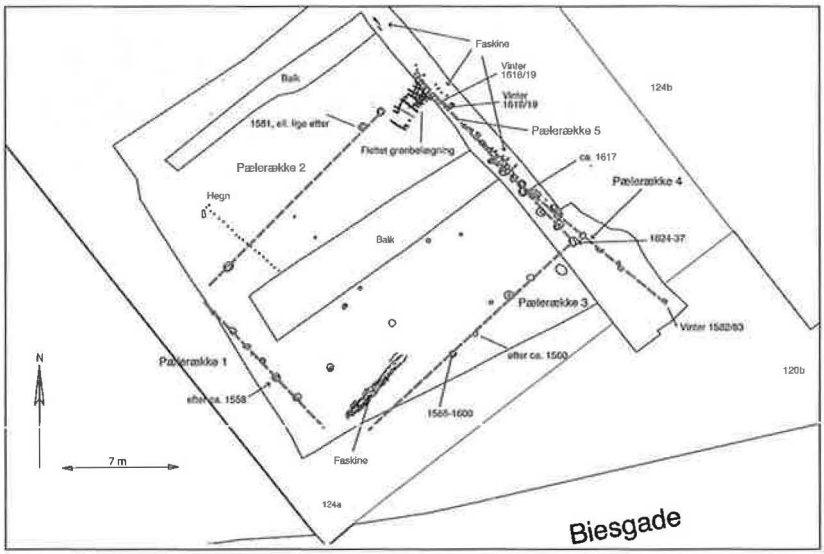

Figur 12. Plan over de udgravede anlæg på Adelgade 3a-3b. Stiplede linjer angiver sandsynlige forløb af pælerækkerne nr. 1 til 5. Fældningsår for pælene er påskrevet.
Grafik: Christian V. Jensen og Jan Slot-Carlsen, Aalborg Historiske Museum.

har man anbragt vandret liggende tømmer eller faskiner af grene, og tilsammen har disse pælerækker – eller pæleværker – omkranset et område af fjordbunden. I det aktuelle tilfælde muliggør årringsdateringerne forskellige fortolkninger af pælerækkerne, men den mest sandsynlige fortolkning er, at der er tale om to i tid adskilte anlæg til inddæmning. Det ældste anlæg udgøres af den nordvest-sydøst orienterede pælerække 1, der må opfattes som udtryk for en ældre inddæmning anlagt efter cirka 1558. I denne inddæmning udgør pælerække 1 så at sige forsiden af konstruktionen, og sydvest for pæleværket må der ved anlæggelsen af pælerække 2 til 4 have været land. Pælerække 1 angiver således en kystlinje i tiden efter ca. 1558. Det yngre anlæg består af pælerække 2, 3 og 4, der sandsynligvis er anlagt i vinterhalvåret 1582-83 eller i et af årene umiddelbart efter. Pælerække 4 strækker sig ikke helt op til pælerække 2, men afløses mod nordvest af en faskine, der er flettet omkring mindre pæle (fig. 12)[36]. I vinterhalvåret 1618-19 eller kort tid derefter var der åbenbart behov for en udbedring af pælerække 4, og pælerække 5 blev etableret. Imellem 1624 og 1637 eller kort derefter repareres denne linje med

i hvert fald en enkelt pæl mod sydøst. De nordvest-sydøst orienterede pælerække 4 med den tilhørende faskine og pælerække 5 markerer således en kystlinje, der var i funktion fra cirka 1582-83 og til cirka 1624-37. Faktisk har den måske fungeret i længere tid, da reparationen foretaget mellem cirka 1624 og 1637 vel har holdt i nogle år.

Undersøgelsens samlede resultater tegner således et billede af et oprindeligt lavvandet fjordområde, hvor der fra anden halvdel af 1500-tallet til ind i første halvdel af 1600-tallet blev foretaget en gradvis inddæmning ved etablering af pælerækker og faskiner. Området er fra tid til anden blevet overskyllet af fjordvand, som efterlod bræmmer af strandskaller og små revler af sand. I de mellemliggende tørre perioder bredte strandengslaget af mos, lyng og græs sig, og vinden aflejrede lag af fint sand. I samme tidsrum udlagdes laget af grene og kviste, der eventuelt var tænkt som en trædeflade i det fugtige og bløde terræn. Affaldsgruben blev gravet, og forskellige opfyldningslag blev efterhånden tilført for at gøre området mere anvendeligt. Det var ikke muligt at identificere nogen af de ved udgravningen fundne pæle med "Kirketerps Pæleværk". Det kan måske skyldes, at dette pæleværk har været forgænger for de pæle, som står langs den nuværende Onsild Å's nordlige og sydlige brink.

Landindvindingen var i anden halvdel af 1700-tallet så fremskredet, at arealet, der omtrent svarer til nutidens matrikel 120b, 124a og 124b, blev benyttet dels som have og dels som tømmerplads; sidstnævnte fremgår af Pontoppidans kort over Hobro fra 1767 (fig. 8, G og rød 1). "Kirketerps Pæleværk" blev muligvis anlagt for at inddæmme fjordområdet øst for tømmerpladsen på de tre nævnte matrikler samtidig med, at man opretholdt muligheden for sejlads mellem Vesterfjord og Mariager Fjord. Matriklerne 124a og 124b tilhørte oprindeligt den over for liggende købmandsgård, "Kirketerps Gård", på den nordvestlige side af Adelgade. De tidligere nævnte trævandrør menes at være en del af et rørsystem, der skal have transporteret vand fra et vandreservoir nordøst for Adelgadebroen til et stort springvand på Kirketerps gårdsplads[37]. I "Kirketerps Gård" oprettedes i 1782 et brændevinsbrænderi, der omkring 1843 blev udvidet med et dampbrænderi på matrikel 124a. "Spritten" fortsatte produktionen på denne matrikel indtil 1978, og de fleste af de fundne nyere tids anlæg såsom det jernombundne trækar, jernkarrene og plankegulvet stammer fra denne fabrik[38]. I 1839 oprettedes der ved kongelig resolution et toldsted i Hobro, og antagelig samme år blev der på matrikel 124b, tæt ved broen, bygget en toldbod[39]. Omkring 1868 erstattedes toldboden af det såkaldte "Dr.

Jensens Hus", hvis nordøstlige mur indtil 1920'rne stødte direkte op til Onsild Å. Huset blev nedrevet i 2005 for at give plads til de ovenfor nævnte ældreboliger.

I december 2006 og januar 2007 gennemførte museet endnu en forundersøgelse i Hobro, denne gang på grunden Adelgade 23, hvor et nyt butiks- og beboelseshus skulle opføres efter en omdiskuteret nedrivning af et af Hobros ældst bevarede huse (fig. 6, 8). Huset, der formodentlig var opført i 1801[40], havde ingen kældre eller dybe fundamenter, og på stedet syntes der dermed at være gode muligheder for at finde oplysninger om de ældste tider i denne del af byen. Dette viste sig også at holde stik, og forundersøgelsens gode resultater betød, at en større udgravning blev iværksat i juli 2007[41]. Denne udgravning berørte dog kun de områder på grunden, der blev direkte berørt af nybyggeriet, og der ligger således stadig intakte konstruktioner og kulturlag på arealet under den nyopførte bygning; anlæg, der afventer fremtidens arkæologer.

Resultaterne fra udgravningen præsenteres nedenfor, men inden da fortjener bygningskomplekset på Adelgade 23 lidt opmærksomhed. Indtil nedrivningen i 2006 bestod bygningerne på grunden af et forhus med langsiden mod gaden. Østligt i gården afgrænsedes gårdsrummet af en tværbygning af bindingsværk i 2 stokværk, og imellem disse to

Figur 13. Forhuset på Adelgade 23 kort inden nedrivningen i 2006. Foto: Hadsund Egns Museum.

bygninger lå i gårdens nordlige halvdel forskellige tilbygninger (fig. 13). I sin oprindelige skikkelse bestod gadehuset imidlertid af et 9 fags bindingsværkshus med murede tavl i ét stokværk og med teglhængt tag. Inden 1813 tilføjedes 2 fag med port, hvorefter gadehuset i det ydre stod uændret indtil 1874, hvor huset undergik store ændringer, blandt andet fik det grundmur mod gade og gård. I 1948 udvidedes huset med frontispicen, der på et tidspunkt fik påmalet bindingsværk og fejlagtigt årstallet 1791. De nuværende grunde Adelgade 21, 23 og 25 ejedes i anden halvdel af 1700-tallet af købmand Christen Wassard, der havde sin købmandsgård med skibsbro i nr. 25. Også nr. 21 var bebygget, mens nr. 23 i denne periode anvendtes som tømmer- og oplagsplads, hvilket ses angivet på Pontoppidans kort over Hobro fra 1767 (fig. 8, G og rød 2)[42].

Selve udgravningen på grunden har godtgjort, at Mariager Fjord oprindeligt har strakt sig langt ind mod den nuværende Adelgade. Spor af en fugtig strandeng fandtes indtil få meter øst for gaden, og selve gaden synes at ligge på en stenfyldt, sandet revle på kanten af fjord og land. I løbet af 13-1400-tallet påbegyndte man en indvinding af området ved tilførsel af kraftige opfyldningslag bestående af møddings- og køkkenaffald. I lagene blev der fundet flere keramikskår, især af grå, hårdtbrændte kuglepotter fra 1300-tallet. Formentlig fra samme århundrede stammer en ornamenteret hank til en gråbrændt, uglaseret kande, mens enkelte skår fra rødbrændte, glaserede kander må dateres til tiden mellem cirka 1200 og 1425. Herefter udlagdes der ler- og sandlag samt brolægninger, som gjorde det nemmere at færdes i området. Fra et af de yngre affaldslag kommer et sjældent fund i form af en klædeplombe af bly fra Hamborg med årstallet 1535. Plomben kan vidne om handelskontakter med samme by (fig. 14).

Figur 14. Klædeplombe af bly med årstallet 1535. Den modsatte side viser utydeligt en tretårnet bygning – Hamborgs byvåben. Diameter: ca. 3 cm.
Foto: Aalborg Historiske Museum.

Først i løbet af 1500-tallet eller begyndelsen af 1600-tallet bebyggedes den nordligste og den sydligste del af grunden ud mod Adelgade med hver sit hus. Sporene efter de to huse viser, at der sandsynligvis var tale om gavlhuse, som har ligget med den smalle gavlfacade mod Adelgade og derfra har strakt sig mod øst. Begge huse, der var opført i bindingsværk med lerklinede vægge, har været udsat for ødelæggende brande flere gange. Efter brandene er de brændte lervægge blevet brugt til planering af tomten, hvilket har efterladt syldstensrækker, lergulve, ovnrester og andre bestandige anlæg intakte under den næste husfase. Det nordlige hus har i en tidlig fase indeholdt en smedje, idet der fandtes velbevarede rester af en stor ovn, på hvis bund der lå et utal af smedeslagger (fig. 15). Senere faser i huset viser ikke spor efter værkstedsfunktioner, hvorfor det sandsynligvis har fungeret som beboelseshus. Det sydlige hus indeholdt to faser af en øst-vest orienteret syldstensrække og spor efter en ruminddeling. Syldstensrækkerne fortsatte ind under sidebygningen til den nuværende ejendom Adelgade 25 og flugtede med denne bygnings nordside. Det kan tyde på, at sidebygningen helt eller delvist står på det gamle fundament.

Figur 15. Smedens ovn i det nordlige hus på Adelgade 23. Ovnens runde form angives af stensylden, og inden for denne ses en sortbrændt bund i det for længst nedbrudte ovnkammer.
Foto: Aalborg Historiske Museum.

Husets ene brandlag indeholdt forkullede brædder mellem gulvet og den indvæltede væg, hvilket peger på, at væggen har været beklædt med paneler, og at rummet har haft en boligfunktion. Langs nordsiden af det sydlige hus lå en smal, brolagt slippe, der kunne følges fra Adelgade og et langt stykke ind på gårdsarealet mod fjorden. Slippen synes at være anlagt samtidig med husets anden fase. Arealet mellem de to bygninger indeholdt ingen bygningsspor, der var ældre end det nu nedrevne 1800-tals hus. Derimod indeholdt det ligesom gårdsarealet flere faser af brolægninger[43].

Hobro blev i 1600-tallet ramt af bybrande i 1614, 1616, 1618, 1619 og 1690[44]. Branden i 1690 hærgede byens sydlige del og nåede ikke Adelgade 21 til 25, hvorimod de gentagne brande i første fjerdedel af 1600-tallet kan være skyld i ødelæggelsen af såvel det nordlige som det sydlige hus på Adelgade 23. Smeden i det nordlige hus kan dog have forårsaget en af brandene på grunden. Ved en syns- og skønsforretning foretaget i 1682 over Hobros bygningsmæssige og økonomiske tilstand blev der tegnet et billede af en økonomisk udmagret by med mange faldefærdige huse, tomter og øde pladser[45]. Resultaterne af den arkæologiske udgravning på Adelgade 23 tyder på, at grunden kan have været en af disse tomter, som har ligget ubebygget hen siden 1600-tallet, men dog er blevet benyttet som oplags- og tømmerplads i en længere periode, inden huset fra 1801 udfyldte husrækken ud mod Adelgade.

Den hidtil seneste arkæologiske undersøgelse i Hobro foregik i januar og september-oktober 2007 på arealet bag Sparekassen Hobro, Adelgade 25-27 (fig. 6, 9). Anledningen var, at Sparekassen ville opføre en større tilbygning til de eksisterende ejendomme, og udgravningen skulle klarlægge, om området tidligere har været bebygget - eksempelvis i forbindelse med den oven for nævnte bebyggelse på Adelgade 23. Et andet formål var at afgøre, om arealet indeholdt anlæg, der kunne give oplysninger om byens tidligere udstrækning og afgrænsning mod Mariager Fjord. På kortmateriale fra slutningen af 1800-tallet ses det, at området da henlå som baghaver til bebyggelsen langs Adelgade. Haven bag ved Adelgade 25-27 endte ved noget, der må have været en strandeng ned til fjorden.

Overordnet set gav udgravningen et godt billede af områdets udvikling fra fjordområde til byområde ved hjælp af inddæmning og opfyldning. Nordligt og sydligt i udgravningsfeltet fandtes i det dybeste niveau strandsand og strandengslag bestående af mos, lyng og

græs; tilsvarende de lag, som fandtes i Adelgade 3a-3b. I den nordlige del af udgravningen lå der over strandengslaget et kraftigt slynglag af kviste, grene og træaffald samt en faskine, og over dette fulgte et kompakt møddingslag. I såvel slynglaget som møddingslaget blev der fundet keramik, blandt andet tysk stentøj, fra 1700-tallet. Syd for slynglaget stødte arkæologerne på en vinkelformet stensætning, der syntes orienteret ud mod fjorden (mod øst), og som lå på den oprindelige fjordbund. Det vides ikke, hvad stensætningen har været brugt til, men der kan muligvis være tale om rester af en lille skibsbro. I udgravningens sydlige del lå to nord-syd orienterede trækonstruktioner i forlængelse af hinanden (fig. 16). Den sydligste af disse bestod af genanvendte tømmerdele, heriblandt en stolpe gennemhullet af blyhagl. Under og omkring konstruktionen, der havde en bredde på cirka 0,70 meter og en længde på 2,75 meter, lå et affaldslag af ituhuggede træstykker. Den nordlige og lidt højere liggende konstruktion, der havde en bredde på cirka 0,80 meter og en længde på cirka 13 meter, bestod af afbarkede og

Figur 16. Centralt i billedet ses de to nord-syd orienterede trækonstruktioner i udgravningsfeltet bag ved Adelgade 25-27. Nærheden til Mariager Fjord fremgår med tydelighed af det meget våde terræn. Set fra syd.
Foto: Aalborg Historiske Museum.

pænt tildannede nåletræsstammer liggende i en pakning af leret sand. Omtrent midt for konstruktionen sås et lille stykke af en tilsvarende øst-vest orienteret konstruktion. I lagene omkring trækonstruktionerne fandtes lidt 1700-tals keramik. Ligeledes sydligt i udgravningsfeltet sås rester af brolægninger, der lå på niveau med nåletræsstammerne. Såvel konstruktionen af nåletræsstammer som brolægningerne tolkes som gangarealer i det fugtige fjordområde, mens den lavere liggende konstruktion af affaldstræ sandsynligvis er blevet udlagt som en form for faskine i forbindelse med opfyldning af terrænet[46].

En endelig datering af de undersøgte anlæg og dermed af tidspunktet for inddæmningen af fjordområdet bag ved Adelgade 25-27 kan først fastlægges, når de naturvidenskabelige resultater fra det indsendte materiale til årringsdatering og kulstof-14 datering foreligger, men ud fra det fundne keramik synes området at være blevet inddæmmet og opfyldt i 1700-tallet. Antagelig er dette sket allerede tidligt i århundredet, da arealet var i brug i anden halvdel af 1700-tallet. Således er området på Pontoppidans kort fra 1767 angivet som tømmerplads (fig. 8, G og rød 3). Desuden fungerede ejendommen Adelgade 25 som tidligere omtalt i 1700-tallets anden halvdel som købmandsgård for den rige købmand Christen Wassard, der lod opføre "et pæleværk og norske søboder" neden for sin gård; begge anlæg ses på Pontoppidans kort (fig. 8, H og I)[47]. Anlæg H må være en skibsbro, mens anlæg I nok er et mindre pakhus. De fundne trækonstruktioner og brolægninger hører sandsynligvis til denne købmands anlægsaktiviteter.

Afslutning

På grundlag af de hidtidige arkæologiske undersøgelser i Hobro og historiske kilder om samme by kan det konkluderes, at bebyggelsen i 13-1400-tallet var udstrakt til det område, hvor Store Torv inden 1677 kom til at ligge. Ydermere var der aktivitet lidt nordligere i området ved vore dages Adelgade 23, hvor byens borgere ved tilførsel af møddings- og køkkenaffald langsomt gjorde området egnet til beboelse. Det var dog først i 1500-tallet eller i begyndelsen af det følgende århundrede, at der i hvert fald for en tid blev opført huse på grunden. Undersøgelserne på Adelgade 23 og bag ved Adelgade 25-27 har endvidere godtgjort, at bebyggelsen langs Adelgades østside kun har rådet over et forholdsvist smalt bælte langs med gaden. Områderne tættere på Mariager Fjord har været for lavtliggende og fugtige, og arealet bag ved Adelgade 25-27 blev først i 1700-tallet inddraget i

byområdet. Påvisningen af det omtrentlige forløb af kystlinjen bag ved Adelgade 25-27 gør det muligt at følge byområdets udvidelse på bekostning af fjorden, og fastlæggelsen af kystlinjen ved Adelgade 3a-3b i anden halvdel af 1500-tallet til ind i første halvdel af 1600-tallet giver os et detaljeret indblik i byens udvidelse mod nord. Samtidig er den begyndende fastlæggelse af kystlinjen mod nord en forudsætning for at kunne lokalisere ældre brokonstruktioner over fjordvandet mellem Vesterfjord og Mariager Fjord. Om end den svære stenpakning fra udgravningen på matrikel 122 ikke lod sig funktionsbestemme, så modsiger dateringen af denne og af den stensatte brønd fra samme udgravning på ingen måde de mere præcise dateringer fra undersøgelsen på Adelgade 3a-3b. Tilsvarende gælder det, at dateringen af affaldskassen og kaklerne fra udgravningen på matrikel 133 stemmer fint med det billede af byens udbygning mod nord, som de nyere udgravninger har givet.

Der savnes imidlertid fortsat arkæologiske undersøgelser, der kan belyse den ældste byudvikling. Denne må efter al sandsynlighed have fundet sted i kvarteret ved Kirkebakken, langs den sydligste del af Adelgade og ved den inderste del af Skibsgade. Aalborg Historiske Museum vil derfor fortsat følge byudviklingen i Hobro nøje, og når muligheden byder sig gennemføre udgravninger, der forhåbentlig også kan belyse dette væsentlige spørgsmål.

Litteratur

Bitsch, B. Ringbøl: Malmgryder i Danmark – typologisk inddeling, datering og proveniens. Århus 1998.

Den Store Danske Encyklopædi (chefred. J. Lund). Bind 8. København 1997.

Elsøe Jensen, J.: Danmarks Middelalderlige Byplaner. Nordjylland. Århus 1995.

Grandjean, P.B.: Danske Købstæders Segl indtil 1660. København 1937.

Grandjean, P.B.: Danske Gilders Segl fra Middelalderen. København 1948.

Haue, N., A. Dobat og E. Schlosser Mouritsen: Kongens Borge – nye undersøgelser ved Fyrkat. Nordjyllands Historiske Museum. Årsberetning 2007, s. 5-8. Aalborg 2008.

Jantzen, C.: Det første Egholm. Forgængeren for Egholm Slot. Hikuin 19. 1992, s. 131-152.

Jensen, Chr. Vrængmose, S. Bergmann Møller og B. Springborg: Byarkæologi i Hobro. Nordjyllands Historiske Museum. Årsberetning 2006, s. 20-28. Aalborg 2007.

Jørgensen, H. Morell: Hobro Apotek gennem 175 år. Hobro 1978.

Nielsen, G. Øeby: Runesten og deres fundforhold. Magt og mentalitet, kontinui-

tet og brud i tiden for religions- og kulturskiftet ca. 950 – 1200. Århus 2007.
Olsen, O. og H. Schmidt: Fyrkat. En jysk vikingeborg. I. Borgen og bebyggelsen. Nordiske Fortidsminder Serie B – in quarto. Bind 3. København 1977.
Ordbog over det danske Sprog, udg. af det danske Sprog- og Litteraturselskab. 2. oplag. København 1966ff.
Pontoppidan, E.: Den Danske Atlas. Tomus IV. København 1768 (genoptrykt 1968).
Resen, P. Hansen: Atlas Danicus. Århus Stift. Tekst og oversættelse ved H. Søgaard. Aarhus 1967.
Riismøller, P.: Høgerede i Himmerland. Skalk 1966/1, s. 12-20.
Roesdahl, E.: Vikingernes verden. Vikingerne hjemme og ude. 7. udg. København 2001.
Schmidt, Hj.: Af Hobro Bys Historie til 1860-70. Hobro 1928.
Skov, H.: Udgravningerne i Århus Midtby 1994-97. Kuml 1997-98, s. 227-294.
Skov, H.: House Types in Århus, Denmark, c. 900-1600 AD. I: Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum III: Das Hausbau. Lübeck 2001, s. 819-832.
"Spritten" 1780-1978. Historien om Spritfabrikken i Hobro. Udarbejdet af en studiegruppe fra Hobro på et Folkeuniversitets kursus i samarbejde med Arbejdernes Oplysningsforbund. Hobro 1978.
Trap, J.P.: Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark. Speciel Deel. Andet Bind. Kjøbenhavn 1859.
Trap, J.P.: Danmark. Femte udgave. Randers Amt. Bind VII, 2. København 1963.
Uldall, F.: Danmarks middelalderlige Kirkeklokker. Kjøbenhavn 1906. Anden udgave ved forlaget Hikuin 1982.
Vedel-Smith, L. Ruby: Fire huse i Hobro. Fra Himmerland og Kjær Herred 1996, s. 105-134.

Andre kilder

Fund og Fortidsminder, Det Kulturhistoriske Centralregister:
www.dkconline.dk/
Nordjyske Stiftstidende 9/8 2006.
Sydhimmerlands Museum:
Beretning for undersøgelsen 25.8. – 12.9. 1975 på matrikel 122, Hobro ved Helle Reinholdt.
Beretning for undersøgelsen af affaldskasse på matrikel 133, Hobro Apoteks udvidelse, 5. – 7. september 1975 ved Helle Reinholdt.
Beretning for undersøgelserne på Store Torv (øst), Hobro, 4.10. – 22.10. 1977 ved Helle Reinholdt.
Beretning for undersøgelserne på Store Torv (vest og nord), Hobro, 26.6. – 4.8. 1978 ved Palle Birk Hansen.
Aalborg Historiske Museum, ÅHM:
j.nr. 5016: Besigtigelse i Rørholmsgade 12, Hobro, 2001, udgravning 2007.
j.nr. 5611: Udgravning på Adelgade 3a-3b, Hobro, 2006.
j.nr. 5620: Udgravning på Adelgade 23, Hobro, 2006-07.
j.nr. 5691: Udgravning bag ved Adelgade 25-27, Hobro, 2007.

Noter

1 I Jensen m.fl. 2007, s. 20-28 kan man læse en foreløbig redegørelse for byarkæologi i Hobro.
2 Elsøe Jensen 1995, s. 71-72.
3 Fund og Fortidsminder: Stednummer og sognebeskrivelsesnummer (sb. nr.): 140703-52.
4 Om Fyrkat kan der læses bl.a. i Olsen og Schmidt 1977, specielt om borgens beliggenhed og vejlinjer s. 32-43; Roesdahl 2001, s. 147-152; Nielsen 2004, s. 118-124 diskuterer muligheden af et kongeligt magtcenter i Hobro-området på baggrund af runesten, stednavne, jordejendom, sognestruktur og kommunikationslinjer. Nordjyllands Historiske Museum deltager i disse år i forskningsprojektet "Kongens Borge", der især skal belyse forholdet mellem borg og skibsfart ved blandt andet Fyrkat, se Haue m.fl. 2008, s. 5-8.
5 Trap 1963, s. 644-645.
6 Encyklopædien, bind 8: Opslag "Hobro Kommune", s. 520.
7 Personlige oplysninger fra Andy Rye og artikel i Nordjyske Stiftstidende 9/8 2006: "Hobro har fået sit navn efter en hæl".
8 Elsøe Jensen 1995, s. 71, 73-74.
9 Elsøe Jensen 1995, s. 73.
10 Grandjean 1948, s. 24, tavle 3c; Trap 1963, s. 645.
11 Trap 1963, s. 645.
12 Grandjean 1937, s. 24, tavle 4i og 4l; Elsøe Jensen 1995, s. 76.
13 Elsøe Jensen 1995, s. 72, 74-75. Vedr. anlæggelsen af torvet: se fremlæggelsen nedenfor af Store Torv udgravningerne i 1978.
14 Uldall 1906, s. 239-41; Bitsch 1998, s. 49, 62, kat.nr. 29.
15 Det har desværre endnu ikke været muligt at genfinde genstandsmaterialet fra 1975-78 undersøgelserne. Tak til Jette Lund og Jonna Svendgaard ved Sydhimmerlands Museum for stor hjælpsomhed.
16 Fremlæggelsen bygger på beretningen for undersøgelsen på matrikel 122 ved Helle Reinholdt og på egne fortolkninger af materialet.
17 Fremlæggelsen bygger på beretningen for undersøgelsen på matrikel 133 ved Helle Reinholdt. Jørgensen 1978, s. 59 omtaler kort og lidt upræcist fundet.
18 Elsøe Jensen 1995, s. 75.
19 Fremlæggelsen bygger på beretningen for undersøgelsen på Store Torv, øst ved Helle Reinholdt.
20 Elsøe Jensen 1995, s. 75.
21 Den fremskudte placering af rådhuset ses ligeledes på "Kort over Hobro Kjöbstad 1858" i Trap 1859, s. 432-433.
22 Fremlæggelsen bygger på beretningen for undersøgelsen på Store Torv, vest ved Palle Birk Hansen og på egne fortolkninger af materialet.
23 Udgravningslederen Palle Birk Hansen skriver s. 5-7 i beretningen, at der kan være tale om flere hustomter overlejrende hinanden.
24 Fremlæggelsen bygger på beretningen for undersøgelsen på Store Torv, nord ved Palle Birk Hansen og på egne fortolkninger af materialet.
25 Det ældste rådhus i Århus fra tidligt i 1300-tallet var således opført delvist i tegl og delvist i bindingsværk, og det efterfølgende rådhus fra senest

omkring 1550 var udelukkende bygget i bindingsværk, se Skov 1997-98, s. 258-267 og Skov 2001, s. 821-822.

26 Pontoppidan 1768/1968 s. 538; Elsøe Jensen 1995, s. 75.

27 ÅHM j.nr. 5016, R01. Tak til Andy Rye for materiale og oplysninger vedr. denne sag.

28 ÅHM j.nr. 5016, R03: Wormianum Trædateringslaboratoriet sag nr. AR1.

29 ÅHM j.nr. 5016, R04: Århus Universitet AAR-7863. Dateringen er kalibreret med ± 1 standardafvigelse. Andy Rye fik også foretaget denne datering.

30 Riismøller 1966, s. 12-20; Jantzen 1992, s. 131.

31 Banken ses blandt andet også på Pontoppidans kort fra 1767 under navnet "Reeb-höy", se fig. 8, Q.

32 Ordbog 1966ff, bd. 17, sp. 937 og bd. 18, sp. 82: Ræb – Reve: Skelet eller ribben, hos person eller dyr. Andre betydninger af ordet kendes dog også.

33 ÅHM j.nr. 5016, beretning under udarbejdelse.

34 ÅHM j.nr. 5611, R02: Dendrokronologisk rapport fra Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser; ÅHM j.nr. 5611, R03: Beretning for forundersøgelsen.

35 ÅHM j.nr. 5611, R07: Beretning for udgravningen; ÅHM j.nr. 5611, R10: Dendrokronologisk rapport fra Wormianum Trædateringslaboratoriet. Fældningsår for de enkelte pæle: Pælerække 1: pæl X20: efter ca. 1558. Pælerække 2: pæl X18: 1581 eller et af årene umiddelbart efter. Pælerække 3: pæl X13: 1586-1600, pæl X14: efter ca. 1560. Pælerække 4: pæl X25: vinterhalvåret 1582/83. Pælerække 5: pæl X01: vinterhalvåret 1618/19 (ÅHM j.nr. 5611, R02), pæl X02: ca. 1617 (ÅHM j.nr. 5611, R02), pæl X16: vinterhalvåret 1618/19. Reparation: pæl X26: 1624-37; ÅHM j.nr. 5611, R11: Rapport fra Zoologisk Museum, Århus.

36 ÅHM j.nr. 5611: Faskinen A09 er ikke dateret, men under udgravningen sås det, at den var ældre end pælerække 5, der er dateret til vinterhalvåret 1618/19.

37 Schmidt 1928, s. 56; ÅHM j.nr. 5611, R04: Avisartikel af Hjalmar Schmidt: "Handelshuset Kirketerp".

38 "Spritten" 1978, s. 25, 31. Tak til Gerhard Schoob for oplysninger om spritfabrikken.

39 Trap 1963, s. 647. ÅHM j.nr. 5611, R04: Toldboden ses på et stik af H. A. Grosch, tegnet af C. H. Wandall.

40 Vedel-Smith 1996, s. 123.

41 Vedr. forundersøgelsens resultater: se Jensen m.fl. 2007, s. 26.

42 Vedel-Smith 1996, s. 123.

43 ÅHM j.nr. 5620, beretning under udarbejdelse.

44 Schmidt 1928, s. 71-79. Byen brændte også i 1812 og 1813.

45 Schmidt 1928, s. 14-19.

46 ÅHM j.nr. 5691, beretning under udarbejdelse. Vedr. forundersøgelsen, se ÅHM j.nr. 5691, R02.

47 Vedel-Smith 1996, s. 123.

Overalt er det hele kun maadeligt

Johan Christian Stabells inspektion af kystbefæstningerne i Himmerland og Kjær Herred sommeren 1810

Af Henrik Gjøde Nielsen

Englandskrigene

Den første del af 1800-tallet betegnes i dansk kunst- og litteraturhistorie som Guldalderen. Det passer jo også meget godt, når man læser digte af periodens forfattere og ser på billeder af periodens malere: Romantik, kærlig poesi og dansk, landskabelig skønhed. Imidlertid var det så som så med kærlighed og poesi på en hel del andre fronter i perioden – de fleste, faktisk – og guldet skulle primært vise sig at optræde i form af rå vinding, for nogle få heldige. Til perioden hører nemlig også Slaget på Rheden 1801, Københavns bombardement 1807, statsbankerotten 1813 og fredsslutningen 1814, hvor Danmark måtte afstå Norge.*

Centralt i perioden er, at Danmark kom i strid med England som følge af den danske tilnærmelse til Kejser Napoleon af Frankrig. Allerede i december 1800 fremlagde den danske generalstab en plan for forsvaret af de danske kyster; et forsvar, der skulle ledes af Kronprins Frederik, den senere Frederik 6., der var konge 1808-1839. Hovedindholdet i planen var udbygning af eksisterende og opførelse af en lang række nye kystbatterier og skanser, strategisk rigtigt placeret over hele landet, ved Danmarks lange kystlinie.

I foråret 1801 udkæmpes slaget på Rheden, og i 1807 angriber engelske flådestyrker København, som bliver sønderbombet. Ved samme lejlighed mister vi flåden til englænderne, hvilket var angrebets egentlige formål. Den danske flåde hørte på det tidspunkt til blandt de største i Europa, og i England frygtede man, at Napoleon ville invadere Danmark for at få fat i flåden.

Med angrebet på København 1807 var Danmark i åben krig med England, men berøvet flåden måtte Danmark finde nye muligheder for at agere til søs, såvel offensivt som defensivt. Det skete i form af opbygning af en kanonbådsflotille eller robådsflotille, d.v.s. små i hast fremstillede og yderst manøvredygtige fartøjer, som netop takket være denne manøvredygtighed kunne tage kampen op mod selv britiske linieskibe, og det skete i form af en kaperflåde; d.v.s. privat udrustede, privat bekostede og privat bemandede fartøjer, der med et

kaperbrev ombord kunne drive en slags statsautoriseret sørøveri. En del af kaperskuderne blev tilsyneladende udrustet af ren fædrelandskærlighed, hvilket afspejlede sig i skudernes navne, som f.eks. "Tak for Sidst," "Giengældsretten" og "Hævneren af Harme." Andre blev udrustet med mindre ædle motiver, nemlig for at skaffe sig hurtig profit, hvilket – ganske ærligt – også kunne komme til udtryk i skudernes navne, som f.eks. "Speculation," "Den Lille Røver" og "Den Uvisse Gevinst." Det er selvsagt her, guldet og den rå vinding kommer ind i billedet: Lykkedes det en kaperskude at opbringe et engelsk fartøj, en prise, var skipperens og besætningens økonomiske lykke gjort. Blev omvendt kaperskuden opbragt af englænderne, kunne skipper og besætning se frem til at rådne op i "prisonen," d.v.s. de udrangerede britiske orlogsfartøjer, der på Themsen tjente som fængsler; mørke, fugtige, stinkende og uhumske.

Helt så galt behøvede det imidlertid ikke at gå. Ikke for alle, i det mindste. Både kanonbåde og kaperskuder fik god dækning af de kystbefæstninger på land, som allerede generalstabens plan af december 1800 havde taget initiativ til.

Kystbefæstningerne

Som Napoleons- eller Englandskrigene, alt efter gemyt, skred frem, udbyggedes det danske kystforsvar, således at der i 1813 fandtes mere end 200 faste batterier og skanser langs de danske kyster. De var ganske vist ikke alle moderne udrustet, men de var effektive. I nogle kilder anfører man, at én kanon på land var lige så effektiv som 20 kanoner på et skib, bl.a. fordi man jo ikke skulle tage hensyn til søgang på land. De mange anlæg på de danske kyster under Englandskrigene 1801-1814, var for en stor dels vedkommende nye, bygget til lejligheden, så at sige, mens andre, ældre anlæg i forbindelse med krigen blev moderniserede, udbyggede og forstærkede; for såvel gamle som nye anlæg gjaldt imidlertid, at skansernes og batteriernes bestykning, d.v.s. de våben de var udstyret med, langt fra i alle tilfælde var nye. Man måtte bruge, hvad man havde. Men der blev opkastet skanser og batterier ved fjordmundinger, overfartssteder, centrale punkter på kysten, havne og på små og store øer.

Fæstningsværkerne var primært bemandet med regulære soldater, men til bevogtning af strækningerne imellem dem oprettedes en kystmilits, bestående af alle våbenføre mænd, der boede ved hav eller fjord i en afstand af tre mil, næsten 23 km., fra strandkanten. De enkelte anlæg og vagtposterne imellem dem korresponderede ved

hjælp af små vippefyr, en slags bavner, hvormed man kunne alarmere naboanlægget og kystmilitsen.

Også civilbefolkningen ved kysterne over det ganske land fik krigen at mærke, og det ikke blot i form af eventuelle fjendtlige angreb. I 1808 blev der påbudt mørkelægning ved alle danske kyster; man måtte ikke have lys om aftenen og natten i vinduer, der vendte mod strandkanten. Havde man det alligevel, skulle man i hvert fald have skodder eller forhæng for vinduerne. Også landets fyr blev slukkede, ligesom mørkelægningen for at hindre britiske skibe i at tage landkending under sejlads i dansk-norske farvande.

Der var altså tale om en meget omfattende og meget bekostelig udbygning af det danske kystforsvar. Denne udbygning skete trinvis, og i 1810 fandt man, at det nu var nødvendigt at få et samlet og fuldstændigt overblik over situationen. Hvor mange batterier, skanser og forsvarsanlæg havde man egentlig ved kysterne i Danmark, i hvilken tilstand befandt de sig, hvordan var bevæbningen, mandskabets antal o.s.v. Og man fandt den rette mand til at tilvejebringe en sådan oversigt.

Johan Christian Stabell

Johan Christian Stabell (1774-1831) gjorde tjeneste på De Dansk Vestindiske Øer, hvor han faldt i engelsk krigsfangeskab, da øerne i 1807 blev besat af englænderne. I 1809 kom han tilbage til Danmark, sandsynligvis efter en udveksling af officersfanger, som i fangeskab blev behandlet betydeligt bedre end menige, for ikke at tale om behandlingen af tilfangetagne kaperbesætninger, og i 1810 gjorde han tjeneste som højstkommanderende artillerifficer i Nørrejylland. Det var i denne egenskab, han foretog en inspektionsrejse langs den jyske kyst, og afgav rapport om forholdene.

Stabells rapport giver en beskrivelse af de kystbatterier og bevægelige batterier, som lå på den jyske øst- og vestkyst, altså fra Fredericia til Skagen langs østkysten og derfra til Ribe langs vestkysten. Stabells rapport omfatter således hele Nørrejylland. For hvert anlæg angives hvor mange kanoner der var, vægten af kugler de kunne skyde med, deres lavetter eller affutager, mandskabet som besatte batteriet, hvor megen ammunition der fandtes, hvor og hvordan den blev opbevaret, og endelig en kort karakteristik af den tilstand, som skytset og lavetterne befandt sig i. Her af kan man se, at en del af materiellet var ubrugeligt og elendigt. Bestykningen bar som antydet præg af, at alt materiel måtte bringes i anvendelse; der var tale om en nødsituation.

En gennemgående bemærkning i Stabells rapport er da også ordene om, at "overalt er det hele kun Maadeligt," samt ikke mindst "Ovn til gloende kugler forefindes ikke." En sådan kunne ellers være nok så nyttig, når man skulle beskyde skibe. Ganske vist kunne kanoner på land hamle op med skibskanoner i forholdet 1:20, og ganske vist havde de typisk forekommende 12- og 18-pundige kanoner en skudlængde på omkring 2 km., men kunne alt andet lige gøre mere skade, hvis de ud over at slå hul også kunne stikke et skib i brand, sårbare som tidens træskibe jo var over for ild. Men sådanne herligheder forefandtes sjældent.

Stabells rapport afslørede sådanne mangler i samtidens forsvar, og rapporten er tillige uhyre vigtig som historisk kilde, fordi den giver et detaljeret øjebliksbillede af forholdene ved den nørrejyske kyst i 1810, efter at hele kystforsvaret var blevet revideret. Samtidig giver Stabells rapport et indtryk af de store anstrengelser man gjorde sig, for at imødegå engelske angreb fra søsiden. Som det er blevet bemærket: Der er ikke blevet gjort så store foranstaltninger i Nørrejylland for at imødegå et angreb fra søsiden, før den tyske besættelsesmagt 1940-1945 befæstede den jyske vestkyst. Begge gange skete det for at imødegå angreb fra engelsk side, men dog med mildest talt vidt forskellige forudsætninger.

Rapport over de forskiellige Kyst og bevægelige Batterier

Fra den 6. juli til den 27. august 1810 gennemførte Johan Christian Stabell sin kystdefensionsinspektionsrejse. Derefter udarbejdede han sin rapport, hvilket skete i Randers, og forsynede den med følgende kunstfærdigt opsatte fortale:

> "Rapport over de forskiellige Kyst og bevægelige Batterier fra Fridericia til Skagen og derfra til Ribe i den Orden de vare placerede fra den 6te Juli til 27de August, af hvilke Kalibre de bestaae, deres Affuitage, hvorledes de vare besatte, hvor megen Ammunition, dens Opbevarelse og endeligen korteligen anført i hvilken Tilstand Skydset selv med dets Affuitage mv.
>
> Randers den 17. September 1810.
>
> Allerunderdanigst
>
> Stabell."

I det følgende skal vi så besøge de anlæg, der ligger på Himmerland og Kjær Herreds østkyst. For hvert anlæg gengives de fine skitser eller "Croqui´er," som Stabell forsynede sin rapport med, samt Stabells beskrivelse, komprimeret og i hovedsagen omskrevet til nudansk,

men, ligeledes i hovedsagen, med nutidsformen bibeholdt, samt supplerende beskrivelser eller oplysninger om anlæggene, tilføjet efter 1810. Vi bevæger os fra syd mod nord, fra Mariager Fjord til Hou.

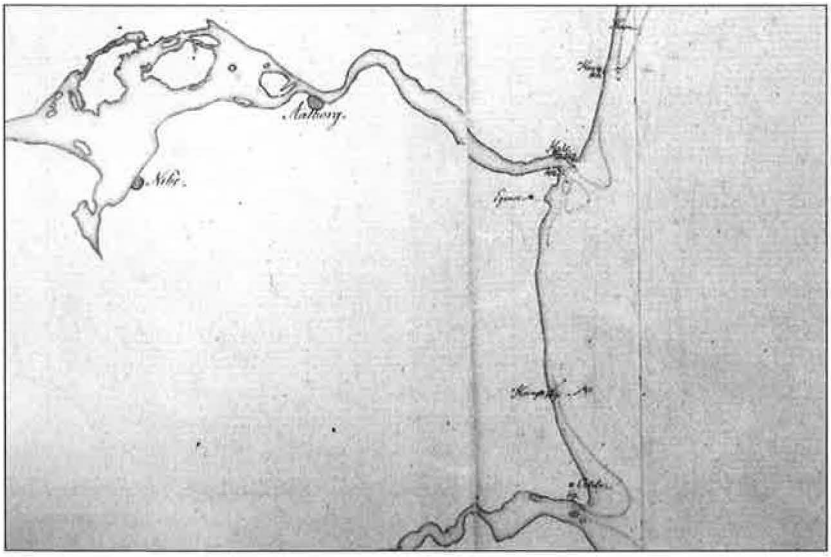

Fig. 1. Stabells håndkolorerede kort over kystbefæstningerne ved østkysten af Himmerland og Kjær Herred. *Foto: Magne Lund.*

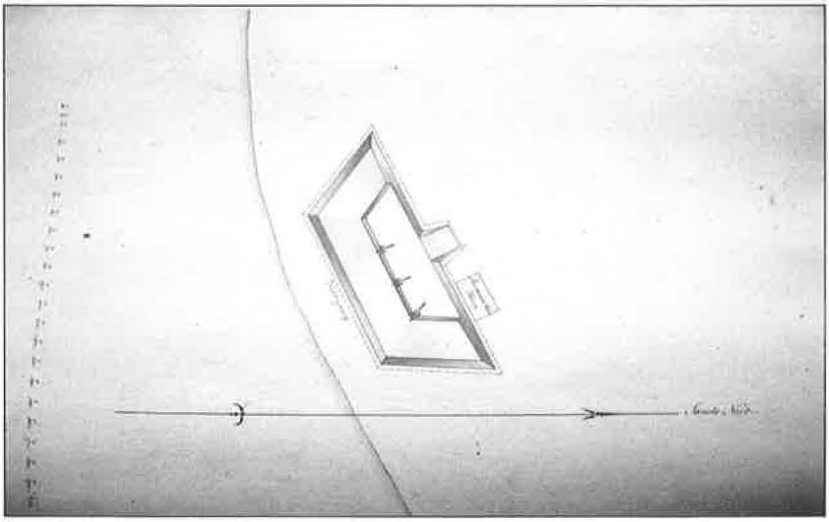

Fig. 2. Croqui af Batteriet ved Odde. Foto: Magne Lund.

Batteriet ved Odde er anlagt år 1801 efter anvisning af Oberst von Czernickow, for at forsvare indløbet til Mariager Fjord. Batteriet er åbent i ryggen og uden grav, men omgivet af en indhegning af pæle og brædder. Pallisader, stormpæle, barriereport og broer forefindes ikke. Batteriet er monteret med 1 stk. 10 pundig kanon på voldrappert og 2 stk. 8 pundige kanoner på voldlavetter. Ammunitionen gemmes i et bræddehus, belagt med tørv, tæt ved batteriet. Vagten holdes i lodshuset. Besætningen ligger i Odde by. Ovn til gloende kugler forefindes ikke. Batteriet står under kommando af løjtnant von Obel af 2. Jydske annekterede Batteri Bataillon, og batteriets kommandør er en konstabel af 22. Artilleri Compagni. Det samlede mandskab består af 1 konstabel og 4 underkonstabler af 22. Artilleri Compagni samt 11 infanterister af 3. Jydske Infanteri Regiments annekterede Bataillon. Endelig bemærker Stabell, at "Kanonerne saavel som Affutagerne ere ej synderlig gode, og om end skiøndt de vel ere brugelige er det hele kun maadeligt."

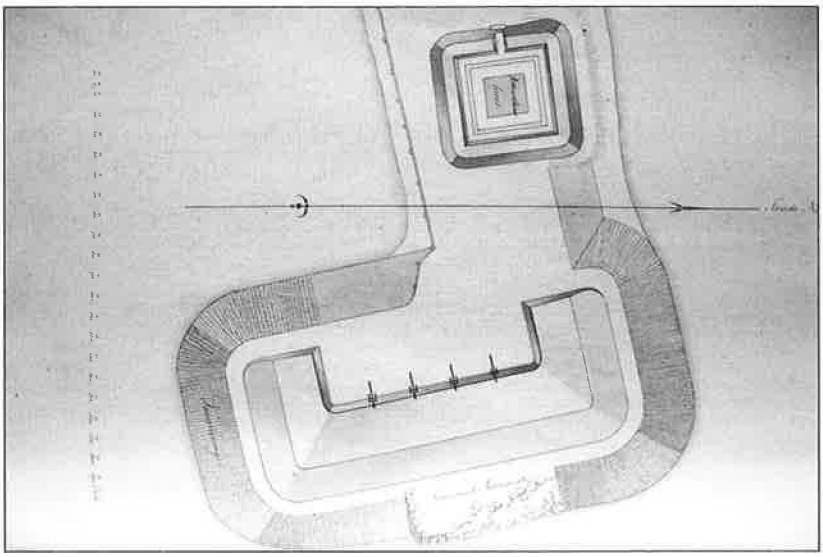

Fig. 3. Croqui af Batteriet ved Hurup, d.v.s. Øster Hurup, samt Redouten til dets beskyttelse. *Foto: Magne Lund.*

Anlagt år 1810 under opsyn af kaptajn von Caroc, til forsvar for den derværende ankerplads. Batteriet er åbent i ryggen og uden grav. Redoutens (d.v.s. et til alle sider lukket anlæg) indgang lukkes med

faskiner. Pallisader, stormpæle, barriereport og broer forefindes ikke. Batteriet er monteret med 4 stk. 18 pundige kanoner på høj affutage. Ammunitionen gemmes i redouten, samt i et teglhængt bindingsværkshus, Hr. krigskommissær Thestrup tilhørende. Vagten holdes i et hus i Hurup by. Besætningen ligger i Hurup. Ovn til gloende kugler forefindes ikke. Videre bemærker Stabell: "Kanonerne ere kun 18 Kaliber lange og af en saa liden Bagvægtighed, at én Mand, naar Kanonen staaer i Vater, kan naar han fatter om Hovedet dynge Kanonen ned. Dette giør de ligge meget urolige ved Affyringen og Rekülen er saa stærk mod Knasten af Slæden saa her burde være Stoppetouge. For resten er alt i god og brugbar stand." Og endelig oplyser Stabell, at: "Ikke langt herfra, i Hedegaardene, ere 2 stk. Bevægelige 3 pundige Kanoner stationerede. – De ere bespændte med Heste som tilhører Kongen."

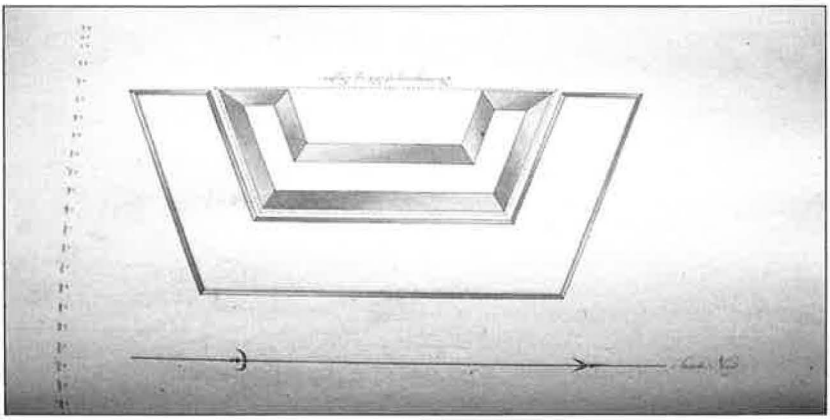

Fig. 4. Croqui af et Epaulement (brystværn opkastet af jord) for kavalleri, 300 alen sønden for Egense Batteri, anlagt 1801 efter anvisning af oberst von Czernikow. *Foto: Magne Lund.*

Det bevægelige batteri, også angivet som Hedegaard, står under kommando af løjtnant von Sax. Mandskabet består af 1 konstabel og 9 underkonstabler af 22. Artilleri Compagni, 6 infanterister af 3. Jydske Infanteri Regiments 4. Bataillon, 3 kuske, 6 heste og 1 karre, en vogn. Batteriet råder over 2 stk. 3 pundige kanoner, med lavet og forstilling. Som ved de øvrige anlæg opremses også her beholdningen af kugler, fyldte karduser, fængrør, lunter, brænder, brændrør m.v. Af øvrige bemærkninger anføres følgende: "I Karren er 4re Ammunitions Kas-

ser hvori er Ammunitionen. Den maae som oftest staae under aaben Himmel. Lavetterne ere meget korte og svære ved Af- og Paaprotsning. Retningen skeer ved en Kiil der er fæstet til Stødrigelen. Overalt er det hele kun maadeligt."

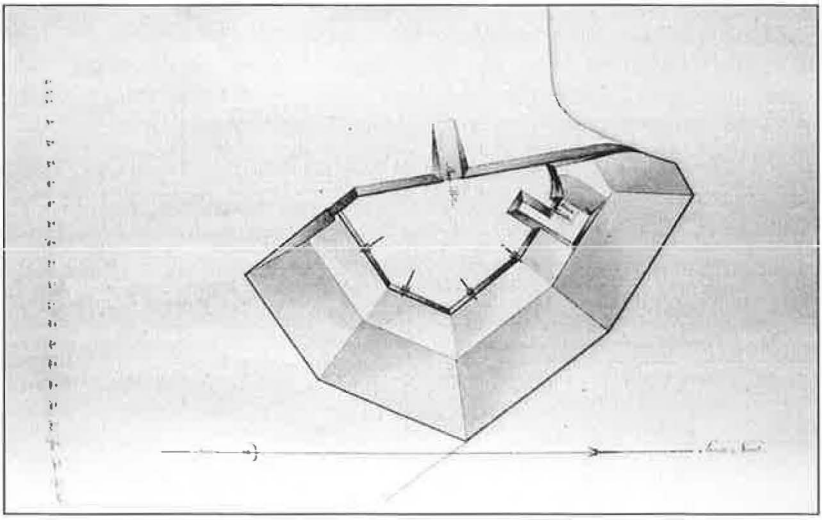

Fig. 5. Croqui af Egense Batteri. *Foto: Magne Lund.*

Anlagt år 1801 efter anvisning af oberst von Czernikow, for at forsvare Limfjordens indløb. Batteriet er palladiseret i gorgen og langs foden af glaciet, med 1.000 pallisader. Indgangen lukket med en barriereport. Broer findes ikke. Batteriet er monteret med 4 stk. 16 pundige kanoner paa høj affutage. Ammunitionen gemmes på batteriet i et hus af tømmer og brædder, dækket med jord. Vagten holdes i en noget sønden for batteriet opført bygning af mur og bindingsværk, med stråtag. Besætningen ligger i Egense by. Ovn til gloende kugler forefindes ikke. Batteriet står under kommando af løjtnant von Schmidt af Artilleri Bataillonen, og mandskabet består af 4 underkonstabler af 22. Artilleri Compagni, 1 sergeant, 1 underofficer og 23 infanterister af 3. Jydske Infanteri Regiments 4. Bataillon. Og videre bemærkes: "2de store Ammunitionskasser til Karduser staar paa Batteriet. Krudtet i Tønderne staar i et Sønden liggende demonteret Batterie, hvor der er et Slags Ammunitions Huus, dog er det noget fugtigt. Hoved Forraaden opbevares i Hals Skandse. Kanonerne med Affutagerne kan ansees at være i tjenstdygtig stand."

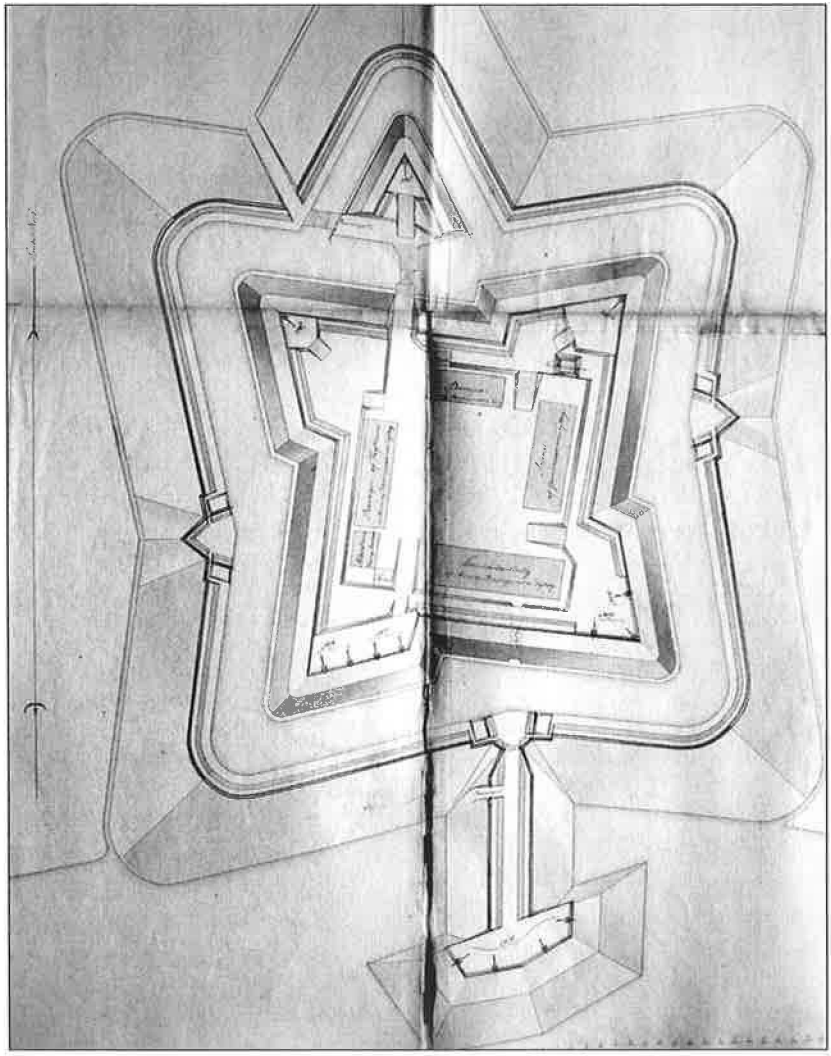

Fig. 6. Croqui af Hals Skanse, anlagt for at forsvare indløbet af Limfjorden. *Foto: Magne Lund.*

I Stabells rapporter over de foregående anlæg, har flere elementer været udeladt af den simple grund, at denne eller hin genstand eller foreteelse ikke har været at finde ved de pågældende anlæg. Hertil kommer, at rapporterne i herværende artikel af hensyn til læsevenligheden er sammenskrevne. Hals Skanse har, og havde, imidlertid

så stort et omfang, at strukturen i Stabells rapporter kommer til fuld udfoldelse i beskrivelsen af Hals Skanse. Derfor vil beskrivelsen af Hals Skanse blive gengivet i sin fulde ordlyd nedenfor:

"Hals Skandsen. A. Sydøstlige Bastion. B. Sydvestlige Bastion. C. Søebatteriet. D. i Skandsen selv.

Skansens Commandant: Capitain von Munck.

Batteriets Commandeur: Lieutenant von Schmidt af Artillerie Bataillonen.

Mandskab: 1 Sergeant. 1 Overkonstabel. 2 Konstabler. 14 Underkonstabler af 22de Artilleri Compagni. 15 Underkonstabler af 10 Compagni af Artilleri Bataillonen. 2 Underofficerer og 15 Infanterister af 3. Jydske Infanteri Regiments 4. Bataillon.

Bestykning: Kanoner: a. Sydøstlige Bastion: 2 stk. 24 pundig Jern Kanoner. 1 stk. 18 pundig Jern Kanon. Affutage: Rapert og Slæde. B. Sydvestlige Bastion: 2 stk. 12 pundig Jern Kanoner. 1 stk. 8 pundig Metal Kanon. 1 stk. 6 pundig Metal Kanon. Affutage: Lavetter. C. Søebatteriet: 4 stk. 18 pundig Jern Kanoner. Affutage: Rapert og Slæde. D. i Skandsen selv: 3 stk. 3 pundig Jern Kanoner. Affutage: Lavet og Forstilling.

Ammunition: 24 pundig 480 stk. 18 pundig 449 stk. 12 pundig 337 stk. 8 pundig 179 stk. 6 pundig 211 stk. 3 pundig 306 stk. Haandgranater: 3 pundig 96 stk. Kardæsker: 18 pundig 18 stk. 12 pundig 20 stk. Druer: 8 pundig 15 stk. 6 pundig 45 stk. Fyldte Karduser: 24 pundig 89 stk. 18 pundig 113 stk. 12 pundig 75 stk. 8 pundig 61 stk. 6 pundig 52 stk. 3 pundig 35 stk. Fyldte Karduser pr. pjece: 12 stk. ved 3 pundige. 22 og derover ved de øvrige Kalibre. Efter det hele Qvantum Krudt er Skud pr. piece: over 60. Om de fornødne Fængrør, Lunter, Brænder og Brændrør ere der: er der.

Hvor Ammunitionen bevares og øvrige anmærkninger: Den færdige Ammunition og Krudtet i Tønderne opbevares i Skandsens Krudtmagasin. Her er ogsaa et Slags Arsenal inden i Skandsen der ogsaa kan rumme en heel Deel. – Det i Skandsen værende Skyts tilligemed Affutagerne kan vel ansees for Tiden at være i tjenstdygtig Tilstand. – De 3 stk. 3 pundig Jern Kanoner kan vel ej ansees at være bevægelige paa anden Maade end at bringe dem fra en Bastion til den anden. Skulde de bruges uden for Skandsen maatte Heste Reqvireres. Mellem Lavetvæggene er indrettet en Kasse der kan rumme 30 skarpe Skud."

Uddybende oplyses det om Hals Skanse:

1. Ved Indgangen til Ravelinet befindes en Barriereport, og 2 andre

ved de 2 Indgange til Søebatteriet, den hele bedækte Vei ved dens Traverser, og ved Bermen af Ravelinet, er pallisaderet med 2080 Pallisader. Over Hovedgraven en Vindebroe, og ligeledes en over Ravelinsgraven.
2. Hovedværket er monteret med: 2 stk. 24 pundige Kanoner paa høi Affutage. 1 stk. 18 pundig Kanon paa høi Affutage. 2 stk. 12 pundige Kanoner paa Voldlavetter. 2 stk. 8 pundige Kanoner paa Voldlavetter. 2 stk. 3 pundige bevægelige Kanoner paa Felt Lavetter. Ravelinet er monteret med: 1 stk. bevægelig Kanon paa Felt Lavet. Søe Batteriet er monteret med: 4 stk. 18 pundige Kanoner paa Slæderapperter.
3. Ammunitionen gemmes i et hvælvet, skiønt ikke bombefrit Magazin i Skandsens Vold, 10 Fod lang og bredt, 9 Fod højt.
4. Vagten holdes i en af Skandsens Bygninger.
5. Besætningen ligger deels i Byen, deels i Skandsens Bygninger.
6. Ovn til gloende Kugler forefindes ikke.

Nedenfor Skandsen paa sammes Grund er opført en Bindingsværks Bygning med Tegltag, 160 Fod lang, 28 Fod bred, 10 Fod høj under loftet. Den er bygt for Kongelig Regning, og bruges til Magazin for Norges Proviantering."

Det var altså en kampklar skanse, Stabell besøgte i sommeren 1810. Og i modsætning til de mindre forsvarsanlæg langs kysten, der fra tid til anden måtte affyre varselsskud mod danske fartøjer, der nægtede at vise kendingsflag og som også fra tid til anden beskød forbipasserende, britiske fartøjer, så udmærkede Hals Skanse sig som fæstning på den måde, som fæstninger i reglen gør: De tiltrækker sig fjendens opmærksomhed, og dermed kamp og krig. Hals Skanse var da også i ilden adskillige gange under Englandskrigen, både når britiske flådestyrker gik direkte til angreb på skansen, og når skansen støttede danske flådeenheder i kamp mod britiske skibe, hyppigt når briterne forsøgte at erobre fartøjer inde under land. I de tilfælde kom også Hou Batteri i kamp, når det beskød fjendtlige fartøjer som søgte mod nord, op langs Kattegatkysten.

Hou Batteri blev anlagt 1807, til beskyttelse af skibe som sejlede mellem Fladstrand, d.v.s. Frederikshavn, og Hals. Om batteriet hedder det, at det er åbent og uden grav, pallisader, stormpæle, barriereport og broer. Batteriet er monteret med 2 stk. 6 pundige kanoner på raperter. Ammunitionen opbevares i en dertil indrettet ammunitionskasse, som står på batteriet. Vagten holdes i et hus i byen. Besætningen ligger i byen. Og det evige omkvæd: Ovn til gloende kugler forefindes ikke. Batteriet er under kommando af løjtnant von

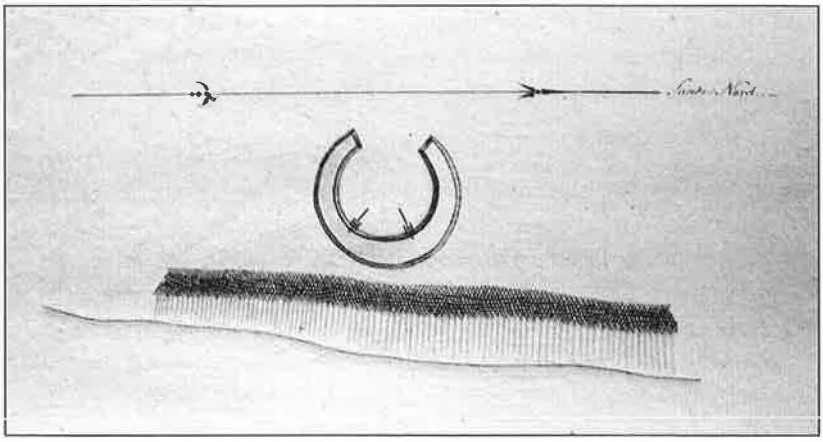

Fig. 7. Croqui af Batteriet ved Hou. Foto: Magne Lund.

Schmidt af Artilleriet, og mandskabet består af 3 underkonstabler af 22. Artilleri Compagni, 1 underofficer og 9 infaterister af 3. Jydske Infanteri Regiments 4. Bataillon. Til de to kanoner fandtes 112 kugler, 16 kardæsker og 105 fyldte karduser. "Kanonerne og Affutagerne ere at ansee i brugbar Stand," bemærkes det fortrøstningsfuldt.

Overalt er det hele kun maadeligt

I Hou slutter Stabells rejse, for så vidt angår nærværende artikel. I sommeren 1810 fortsatte han nordpå til Skagen, og derfra ned langs vestkysten. Som det er fremgået, var det ikke fæstninger i optimal stand, Stabell besøgte. Manglerne var mangfoldige, men fæstningerne var dog i det mindste kampklare til et vist niveau, hvilket var ganske imponerende, den kritiske situation taget i betragtning.

Var situationen i kystbefæstninger i 1810 ikke just i top, så er der selvsagt endnu mindre tilbage i dag. På det generelle niveau i bedste fald spredte og ofte vanskeligt genkendelige rester i kulturlandskabet, og ofte ingen spor efter fortidens anstrengelser overhovedet. Små spor eller levn kan findes i vej- eller gårdnavne: Batterivej, Skansevej, Skansegården, sidstnævnte i Egense. Ellers findes der i dag ingen spor efter anlæggene i Himmerland. Hou Batteri blev retableret i sommeren 2008, men altså som en rekonstruktion. Kun Hals Skanse, renæssanceanlægget, står tilbage, med den gennemskårne sydvold som et synligt minde fra Englandskrigene, idet man lavede gennembruddet i forbindelse med etableringen af søbatteriet i 1801.

144

Andre steder i landet, hvor der findes rester, kan anlæggene fra Englandskrigen være vanskelige at identificere som sådanne, idet disse kan være inddraget i forbindelse med etableringen af nyere anlæg, f.eks. i forbindelse med Tre Års Krigen eller Den første slesvigske Krig 1848-1851. Atter andre ligger under byhuse, er blevet overpløjet eller er blevet skyllet bort af havet.

Af de mange anlæg er altså i dag i langt de fleste tilfælde kun ruiner tilbage, med Hals Skanse som en fremtrædende undtagelse. Det gælder også de steder, hvor anlæggene først har fået lov at stå upåagtede, for derpå at blive genopdaget og taget hånd om, så man i dag kan søge anlæggene i landskabet, fra lave pukler i terrænet til genkendelige strukturer, grave og voldanlæg.

Skønt Stabells rapport i mangt og meget afslørede en kystbefæstning, som lod meget tilbage at ønske, så var der dog tale om et uhyre omfattende forsvarssystem, hvis opbygning blev gjort efter bedste evne, og hvis etablering kostede store anstrengelser i en tid, endnu en, hvor landet standede i våde. I adskillige tilfælde, ved adskillige træfninger, landgangsforsøg primært i form af "raids" og ved artilleridueller med fjendtlige flådefartøjer, viste anlæggene fra Englandskrigenes tid sig effektive, selv de mest beskedne af disse. Set i det perspektiv levede de forsvarsanlæg, som Johan Christian Stabell inspicerede i sommeren 1810, til fulde op til deres formål. Også selv om ovn til gloende kugler ikke forefandtes, og selv om det hele over alt kun var mådeligt.

Henrik Gjøde Nielsen
Museumsinspektør, Hals

* 2007 var således et jubilæumsår, og da Englandskrigen varede frem til 1814 er det rimeligt sikkert at forudse, at der også i de kommende år vil fremkomme både bøger og begivenheder, som markerer de forskellige kernepunkter i perioden. I København tog man fat med konferencer og events i 2007, og bl.a. med udgivelse af pragtværket om Københavns bombardement (Henningsen 2007). I Region Nordjylland har man taget initiativ til et stort fællesprojekt, med deltagelse af Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold ved Aalborg Universitet, museer og arkiver i regionen, samt de amtshistoriske selskaber i denne; d.v.s. Historisk Samfund for Thy og Vester Han Herred, Historisk Samfund for Vendsyssel og Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred. Tanken med projektet er en omfattende formidling af regionens centrale position i tiden og begivenhederne 1801-1814, formidlet i bogform, og efter planen også i udstillinger. Hertil kommer, i forbindelse med bogudgivelsen, såvel forberedende som opfølgende symposier, seminarer og foredrag.

Som det vil fremgå, er det centrale kildemateriale i herværende artikel Stabells rapport af 1810. Denne rapport har ikke tidligere påkaldt sig særlig

opmærksomhed, når bortses fra enkelte tilfælde (f.eks. Martensen-Larsen 1987), der anvender elementer af rapporten. Der er således tale om et i vid udstrækning overset, men centralt dokument, som giver en glimrende, kritisk og – må man tro – objektiv øjenvidne- og øjebliksskildring af situationen i og ved befæstningerne på den jyske kyst i sommeren 1810. I herværende artikel er blot medtaget omtale af befæstningerne på den del af den jyske østkyst, som indgår i samfundets område, altså Himmerland og Kjær Herred, fra Odde ved Mariager Fjords udmunding i syd, til Hou nord for Hals, på nordsiden af Limfjorden. Det skal understreges, at der til hvert enkelt anlæg knytter sig et væld af yderligere oplysninger og en meget stor mængde dokumenter, i form af ind- og udgående skrivelser, forholdsordrer, opgørelser, redegørelser for træfninger med fjendtlige flådefartøjer m.m. Disse kilder er kun i meget sporadisk omfang inddraget i herværende arbejde; pladsen tillader det ikke. Herværende artikel tager primært sigte på at klarlægge, hvad det var, Stabell fandt på sin rejse langs østkysten i Himmerland og Kjær Herred i sommeren 1810.

Det er mig magtpåliggende her på det hjerteligste at takke Magne Lund, Smørum, for det kolossale arbejde han har udført i Rigsarkivet i København, med at fremdrage og bearbejde materialet ikke blot fra Stabells rapport, men også de øvrige, store kildegrupper i.f.m. de enkelte befæstninger. Desuden skal Magne Lund takkes for den gennemgribende fotografering, som han har optaget af en stor del af materialet, og som bl.a. viderebringes i herværende artikel.

Upubliceret kildemateriale

Rigsarkivet, København

Arkiv nr. 230-104. Forsvarets Arkiv, Artilleriets Chefarkiver, General H. W. von Huth. Pakke nr. 27 a., Stabells Rapport, med tilstødende dokumenter.

Litteratur

Bjørn, Claus: Fra reaktion til grundlov – 1800-1850. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie bd. 10, 1990.

Bloksgaard, Anders: Statsautoriseret sørøveri i Vendsyssel. I: Vendsyssel Årbog 2000, s. 7-18.

Eriksen, Egon, Ole L. Frantzen: Dansk artilleri i Napoleonstiden, 1988.

Feldbæk, Ole: Tiden 1730-1814. Gyldendals Danmarkshistorie bd. 4, 1982.

Frantzen, Ole L.: Dansk landartilleri 1400-2000, 1997.

Frantzen, Ole L., Michael H. Mortensen, Niels M. Probst, Sven E. Thiede: Dansk søartilleri 1400-2000, 1999.

Henningsen, Peter (red.): København 1807, 2007.

Martensen-Larsen, Florian: Brød til Norge, 1987.

Nielsen, Henrik Gjøde: Hals Skanse, 2001.

Nielsen, Henrik Gjøde: Krigens kyster. I: Havets Nordjylland, 2002, s. 44-57.

Nielsen, Henrik Gjøde: Ovn til gloende kugler forefindes ikke. I: Østjysk Hjemstavn 2007, s. 154-165.

Olsen, Peter Ussing: Nordjylland under Englandskrigen 1807-1814 – et fællesprojekt. I: Journalen, nr. 3, 2005, s. 24-29.

Wolter, Hans Christian, Helge Scheunchen, Ole L. Frantzen, Christian Würgler Hansen: Den danske hær i Napoleonstiden 1801-1814, 1991.

Til marked norden og sønden for Limfjorden

Af Niels Riisgaard (1883-1966)

Niels Riisgaard (1883-1966) var Hans Ulrik Riisgaards bedstefar. Niels Riisgaard blev født den 31. januar 1883 på gården Bjørumslet i Vindblæs sogn. Faren var født i samme gård, moren kom fra Vust sogn i Hanherred. I 1909 giftede Niels Riisgaard sig med Marie, og samme år byggede han en ny udflyttergård og kastede sig over opdyrkningen af de 55 tønder land jord, der bestod af hede, tueeng og mose. Det blev hårde, slidsomme år, men han blev med tiden en holden gårdejer. Niels Riisgaard var en god fortæller og fortalte med glæde, og folk lyttede gerne til ham. Han talte et uforfalsket himmerlandsk: "A ka' howe" (jeg kan huske) var en stående indledning til hans utallige historier, oplevelser og sære tildragelser. Efter hans død fandt man i hans skrivebordsskuffe en 200 sider tyk, linieret bog fyldt med håndskrevne optegnelser. På forsiden stod kort og godt: "Hvad jeg kan huske". På sine sidste dage havde han med let rystende gammelmandsskrift skrevet i denne bog om sit liv.

Hans Ulrik Riisgaard blev grebet af disse skildringer, "som er skrevet i en ligefrem og levende stil, præget af gammel folkelig fortællekunst". Han har renskrevet bedstefarens erindringer, hvor den personlige livshistorie samtidig er et stykke Himmerlands-historie i bred forstand. Vi bringer her et lille uddrag af erindringsbogen, hvor Niels Riisgaard fortæller om nogle af de mange markeder, som blev holdt ved Limfjordsegnen omkring 1900.

Når jeg skal skrive om markeder, må jeg vist helst begynde lidt tilbage i tiden med Navnsø marked, som jeg ikke selv har set. Oplysningerne om Navnsø og Kloster marked stammer fra min far; men ellers bliver mine noteringer, hvad jeg selv har oplevet på de markeder, jeg har besøgt.

Navnsø marked holdtes ved en lille sø ude i Gundersted Hede, et fuldstændigt ubeboet sted, og endnu i 1961 ligger Navnsø meget ensom ude i heden. Navnsø marked varede i 3 dage, og det var Himmerlands største marked og holdtes om sommeren. Navnsø marked skulle alle mennesker til, der kunne komme af sted, de ældre den første dag, og da var det særlig heste og kreaturer, og anden dag

var der alt mellem himmel og jord, der kunne købes. Der kom alle slags håndværkere fra hele Jylland med deres varer, og der kan, efter hvad min fader har fortalt, vist ikke nævnes den ting, der ikke kunne købes. Tredje dag var vistnok ungdommens dag, og der har selvfølgelig været en mængde forlystelser og al muligt gøgl. De fleste kom frem med apostlenes heste, men der var ingen unge, der regnede for at gå 2 mil dengang. Når biskoppen i Viborg holdt visitats i Himmerland og spurgte børnene, om de kunne nævne de tre store højtider, blev der altid svaret: jul, påske og Navnsø marked.

Den stærke mand i Skarpsalling skulle ligesom alle andre købe hampereb på Navnsø marked. Når han så stod og så på en rulle reb, sagde han: "A tror hareme it det er stærk"; hareme var et udtryk, han brugte meget. Når så rebslageren protesterede mht. rebets styrke, sagde den stærke mand: "A tror hareme, at a kan rykke det i stykker mellem mine hænder." Så gik det jo, som han håbede, at rebslageren sagde, at hvis han kunne det, måtte han få hele rullen. "A vil prøve det", sagde han og tog fat i rebet med begge hænder et stykke fra hinanden, gav et ryk, og rebet sprang i stykker. "A tent hareme nok, at det ikke var stærk", sagde han så, "men a vil alligevel have det med mig hjem", og han tog rullen og gik sin vej. Han skulle jo passe, at han ikke kom til den samme næste år. - Nu jeg er i gang, må jeg hellere fortælle et par historier mere om den stærke mand fra Skarpsalling. Engang var han i heden efter et læs lyng kørende med en hingst og en følhoppe. Da han var kommet halvvejs op ad den lange, stejle, sandede bakke til Skarpsalling, kunne følhoppen ikke trække læsset. Han spændte så følhoppen fra og bandt den efter læsset, tog et stykke reb og bandt svingelen op over sin skulder og trak så sammen med hingsten læsset op ad bakken. Da de holdt, klappede han hingsten og sagde: "A var vel ikke for hurd ved dig?" Engang, han pløjede i marken, kom nogle mænd kørende. De holdt så og spurgte ham, hvor den stærke mand boede. Så løftede han hammelkrogen af ploven og tog ploven i den ene hånd og pegede hen på sin gård, så kunne de da se, hvem de havde for sig. Hvor han havde fået disse hestekræfter fra, må jeg vel hellere fortælle om. Et forår i april kom en taterfamilie en aften til en gård i Skarpsalling og bad om at få lov til at ligge i laden om natten. Så skete der det, at taterkonen barslede og fødte en dreng, og der skete også samme nat, at gårdmanden havde en følhoppe, som fødte et hingstføl. Taterkonen bad gårdmanden, om hendes dreng ikke måtte få lov at blive puttet gennem følhammen (den efterbør som føllet havde ligget i inde i moderen) og få det første

mælk af følhoppen. Så ville drengen få hestens kræfter, og det fik hun lov til. Gårdmanden og hans kone var halvgamle folk og havde ingen børn, og så bad de om, de ikke måtte beholde drengen som deres egen. Det fik de da lov til, og drengen voksede op i gården, og da de gamle døde, arvede han gården. Det viste sig med tiden, at han havde fået de kræfter, som føllet skulle have haft; men føllet blev en svækling, som aldrig ville trives.

Navnsø er ikke en ret stor sø, men den skal være meget dyb, og jeg har hørt fortælle, at når der er klart og stille vejr, kan man skimte ruiner af murværk i bunden? Sagnet fortæller, at der her har ligget en kirke, og da boede der en meget ugudelig og fordrukken herremand på Gunderstedgård. Engang de holdt et stort drikkegilde med ligesindede, blev de enige om, at de skulle have løjer med deres præst. De bestemte så at lave en begravelse otte dage senere og bestilte præsten til at forrette begravelsen af en gammel kone. Da de så var samlede på gården, havde drukket gravøl, og alle var godt berusede, puttede de en død gammel so i ligkisten og kørte til kirken. Præsten, der ikke anede, hvad der foregik, forrettede jo, hvad han skulle, kastede første skovlfuld og sagde: af jord er du kommet, og anden: til jord skal du blive, men da han smed den tredje skovlfuld, sank hele kirken og kirkegården og alle menneskene ned i dybet, og det fyldtes med vand; men præsten svømmede i land, og således opstod Navnsø.

Kloster marked holdtes også ude i heden mellem Vitskøl Kloster (Bjørnsholm) og Trend et par kilometer nord for kongens nuværende jagtgård. Jeg mener, det blev flyttet til Løgstør, men min fader har flere gange været til Kloster marked. Det varede to dage. Det blev aldrig så stort som Navnsø marked, da det lå opad fjorden og kun havde opland til den ene side. Første dag var det mest heste og kreaturer, der handledes med, men anden dag var det alt, og så var det også ungdommens forlystelsesdag. Min svigerfader fortalte, at der var dans både i Trend Kro og i en købmandsgård, og på markedspladsen var der kyraseller og alt mulig gøgl. Ligesom på Navnsø marked var der alle mulige håndværkere - smede, sadelmagere, rebslagere, træhandlere, pottemagere, manufakturhandlere, urmagere. Der blev købt ind af mange slags varer, som skulle dække behovet indtil næste års Kloster marked. Mange langvejs fra overnattede i de nærmeste byer, særlig Overlade og Sønderlade, Borregård og Strandby.

Så var der Skræm marked i Hanherred. Det holdtes også ude i en hedeegn, men da Ålborg-Thistedbanen blev åbnet, ophørte markedet i Skræm. Det var også et to dages marked. Der har jeg oplevet

at være med min fader til marked, og den markedsdag har jeg ikke glemt endnu. Vi kørte fra mit hjem kl. 7 morgen. Vi havde 1 mil til Aggersund og 1½ mil derfra til Skræm. Min fader købte 8 kreaturer på markedet, og kl. 3 eftermiddag blev jeg sendt afsted med dem. Da der var flere af kreaturerne, der aldrig havde været reb på, var det meget besværlig at få dem til at gå. Efter mange besværligheder nåede jeg Aggersund kl. 6, men så begyndte de kørende at komme, og skikken var, at kreaturer ikke måtte komme over, så længe der kom vogne, og færgen kunne kun tage 2 hestekøretøjer ad gangen. Færgen var en flad båd, der blev roet over af 4 færgekarle. Det må have været i 1897, så jeg var 14 år. Da klokken blev halv tolv om natten, fik jeg 4 kreaturer med færgen, og lidt over kl. 12 de næste 4. Da var det så mørkt, at jeg ikke kunne se vejen og næsten heller ikke kreaturerne, og kreaturerne ville ikke gå. Der var ikke andet at gøre end at holde stille, til der kom flere kreaturer over, der skulle samme vej. De kom med næste færge, og jeg nåede først hjem da klokken var 2 nat. Jeg var godt sulten og træt. På hele turen havde jeg kun fået kaffe på markedet. Jeg tror, det var året efter, at vi fik dampfærge ved Aggersund, og nu kunne alt komme over, så hurtig det kom. Den kunne tage 5 køretøjer ad gangen, og så var der ikke noget med, at kreaturer skulle vente til sidst.

Så var der Fjerritslev marked i Hanherred, 10 kilometer nord for Aggersund. Der har jeg været til marked flere gange. Det første, jeg hørte om Fjerritslev marked, var af min moder, som var fra Hanherred. Hun fortalte, at hvis det blæste så stærkt, når der var marked, at folk fra Himmerland ikke kunne komme over Aggersund, hvad der ofte hændte, så blev der intet marked, for så tog himmerboerne ikke af sted. Og så var der ingen til at købe hverken heste eller kreaturer. Når der var Fjerritslev marked i september, før vi fik dampfærgen ved Aggersund, var der et ordentligt leben ved Aggersund om aftenen. Der var gennem årene flyttet mange mennesker til Himmerland fra Hanherred, og de skulle, så vidt det var muligt, til efterårsmarked i Fjerritslev, for der kunne de træffe mange venner og bekendte og familie. Sådan en aften kunne der godt holde 50 vogne ved Aggersund, nogle i flere timer. Det gik aldrig helt stille af, da der altid var nogle, som havde drukket rigeligt. Der kom rigtig mange kreaturer og heste fra Fjerritslev marked til Himmerland, og mange af dem fortsatte sydpå efter Hobro og Randers. Det var mest gamle mænd. De har mange gange overnattet i mit hjem. Det var mest 8-10-12 stykker, for så kunne de bedst få plads til dem i gårdene, de søgte til om nat-

ten. De gik cirka 3 mil pr. dag. Folk havde jo god tid dengang. Hestene, som blev købt på Fjerritslev marked, tror jeg, gik mest over Oddesund. Der kom også mange får og lam til Fjerritslev marked, da der var mange får i klitterne langs Vesterhavet. Jeg tror ikke, at Fjerritslev marked nogen sinde har været mere end en dag, men der var også meget gøgl og dans på kroen om aftenen. Derimod tror jeg ikke, der har været så meget med de mange forskellige håndværkere. Fjerritslev var ved at være en lille forretningsby, hvor man kunne købe, hvad der skulle bruges i et hjem på landet.

Modebevidst og lidt lapset med stok og cigar poserer Niels Riisgaard for købstadsfotografen. Billedet stammer fra den tid, da han var hos provsten i Ulbjerg.

Så var der Bjerget marked mellem Hanherred og Hannes. Det ophørte vist efter at banen kom fra Fjerritslev til Thisted. Det var også et 2 dages marked. Min mormor, der var gårdkone i Vust, fortalte, at der her engang kom en gammel kone, som gik omkring og tiggede. Hun skulle jo beklage sin fattigdom for at ynkes og få medlidenhed. Hun fortalte min mormor: "Jeg gik såmænd på Bjerget marked den hele nat for at tjene en skilling. Den skilling er jo lige så god at bruge som en anden skilling." Og det var nok heller ikke andet, end hvad der foregik om natten på alle to dages markeder.

Og så lidt om gæs. Rigtig mange små ejendomme i Hanherred havde 2 eller 3 gæs og en gase, og var de heldige med dem, kunne de have ca. 30 unge gæs til salg om efteråret. Så snart høsten var endt, kom de sædvanlige opkøbere og købte gæs. En bestemt dag skulle alle gæssene leveres på et bestemt sted. Det var altid cirka 800 gæs, og så kom en mand og 3-4 drenge af sted med dem de godt 100 km til Randers. Når de kom til Aggersund, skulle gæssene svømme over, mens nogle mænd i både drev på dem. Det skulle gå småt, for gæssene skulle tage føden, eftersom de gik frem, og de skulle ikke anstrenges. Når de kom ud efter Hobroegnen, begyndte de at sælge dem, 10 til 20 stykker, til gårdene, som så fedede dem på stubmarken.

De kunne næsten altid sælge dem alle, når de nåede Randers. Sådan en tur tog gerne 14 dage, men tiden var jo ikke kostbar dengang.

Så kommer jeg til Himmerland igen. De markeder, vi besøgte i Hanherred, var altid efterårsmarkeder. Løgstør marked 6-7 km fra mit hjem holdtes i april, juli, september, oktober og november. Til Løgstør marked kom der ikke ret mange heste, derimod mange kreaturer. Løgstør marked i september var altid det største. Det var også ungdommens marked. Der var altid masser af gøgl, cirkus, karruseller, masser af kageboder og spilleborde og selvfølgelig Professor Labri (han var fast gæst på alle markeder med tryllekunster), menneskeædere (lokale mænd, som var sværtet sorte og i lænker, og en udråber med lang pisk, som han skulle passe på ikke at bruge for meget), slangetæmmere, kvinder uden underkrop og kraftprøver. Til Løgstør marked lå der altid et skib i havnen med æbler og pærer fra Fyn. Der var også beværtningstelte med kaffe, øl og sodavand, og en mand med et lille telt, hvor han solgte en røget ål, et stort stykke franskbrød med smør og et glas øl, alt sammen for 1 kr. Det var altid en festdag, Løgstør septembermarked. Så havde skolerne fri, og alle, der kunne undværes i hjemmet, drog til marked. Men der skulle jo være én hjemme og passe kreaturerne, og én hjemme, hvor der var små børn. Vi børn var ikke mere end 5-6 år, før vi fik lov at komme til Løgstør efterårsmarked. Så var mor med til at passe på os, og mormor var hjemme hos de små børn. Når vi var til marked, fik vi en 25 øre at more os for. Der skulle passes på for at få den til af forslå: en karruseltur kostede 10 øre, og Professor Labris tryllekunster også 10 øre; så var der kagehjerter til 2 og 5 øre, og Christiansfelder honningkager, også til 2 og 5 øre. Der var også æbler og pærer og blommer og mange andre ting, der fristede, så det var ikke let at få 25 øren til at forslå. Der skulle jo også helst en lille markedsgave med til dem hjemme, måske en honningkage, men det måtte mor mest sørge for. Når vi skulle til Løgstør marked, kørte vi i charebangvogn, og alle, som var kørende, spændte hestene fra i de forskellige købmandsgårde, hvor de foretog deres forskellige indkøb. Om aftenen var der dans, vist flere steder på beværtninger. De unge, som absolut skulle blive og danse, når de ældre kørte hjem, måtte så spadsere hjem engang om natten. Og så fulgte der mange gange brodne pander og blå øjne med hjem. Når de dansede, blev de jo tørstige, og når de blev berusede, blev der mange gange slagsmål.

Jeg husker engang, jeg var med min far til Løgstør marked i november, jeg var vist 10 år. I november var dengang alt efterårsarbejdet fær-

dig, og så skulle alle arbejdsstude skiftes. Husmændene solgte dem, de havde kørt med et år, og købte små 2 års stude igen, og de små gårde købte af husmændene dem, de havde kørt med et år, og solgte deres større stude til de større gårde. De større gårde ville have stude, der var mindst 4-5 år, og alle ejendomme havde stude at arbejde med i forrige århundrede. Jeg tog mig for at tælle, hvor mange kreaturer der var på markedet, og jeg kom til 122 stude og kun 7 køer. Der var en fin herre fra Løgstør, der var kommet ind på markedspladsen for at se alle de stude. Så var der en gårdmand, der spurgte ham, om han vidste, hvor mange stude, der blev født i Danmark om året. Det vidste han ikke. "Ved De da det?" spurgte han. "Ja", siger gårdmanden, "for der bliver ikke født en eneste". Det kunne den fine herre ikke forstå. "Hvor får I dem da fra?", spurgte han. "Dem laver vi selv", sagde gårdmanden; men det kunne den fine herre ikke forstå.

Jeg husker engang fra Løgstør marked, mens vi havde Estrups lyseblå gendarmer, der var meget forhadte, at de var meget provokerende, hvilket affødte en del spektakel. Engang gav de ordre til, at alle kreaturerne skulle stå i række som i en stald. Det ville bønderne ikke finde sig i. De skulle have de kreaturer sammen, der skulle byttes eller handles om - og så trak de kreaturerne ud af rækkerne. Gendarmerne brølede, at de skulle blive i rækkerne, men bønderne skulle hele tiden hen og skifte. Det endte med, at de fleste trak ud af rækkerne, og til sidst måtte gendarmerne opgive. Her er så en lille tildragelse om en gendarm: En gendarm kom ridende på en vej og traf en gammel kone med en kurv på armen: "Hvad har De i kurven?", brølede han. Det var fødevarer, som hun måske havde tigget og måske ikke, men Estrup havde lavet en lov, at ingen måtte tigge. Han anholdt hende og ordrede hende med til sognefogden. Da de kom dertil, var sognefogden i marken og arbejde. Så spurgte gendarmen sognefogdens kone, om han måtte sætte sin hest i stalden, og om han ikke måtte tage lidt hakkelse og havre til at give hesten. Jo, det måtte han da gerne. Den gamle kone græd, men sognefogdens kone trøstede hende og sagde, at det skulle hun nok ordne. Da nu sognefogden kom hjem, begyndte gendarmen at forklare, at det var en kone, som gik omkring og tiggede. "Nej holdt!" sagde sognefogdens kone, "det hun har i sin kurv, har jeg betalt hende for at stå i mit bryggers og vaske siden i morges kl. 5. Det har hun ærlig tjent, men gendarmen har tigget". "Hvad har jeg?", sagde han. "Ja, du har tigget hakkelse og havre til din hest, det vil du vel ikke fragå?" sagde hun. "Det er en meget beklagelig sag", sagde sognefogden og kløede sig i nakken, "det kommer vi til at indberette

Fortælleren og hans hustru med deres børn samlet i "den pæne stue" til fotografering i 1917. Benovede og i deres bedste klæder sidder børnene stille og artige; fotografen var en sjælden gæst, og det var en højtidelig handling at blive foreviget. Børnene er fra venstre: Karl, Grete, Jens og Peter.

til herredsfogden". Nu blev gendarmen den lille og bad for sig, og efter længere forhandling lovede sognefogden ikke at indberette det passerede til herredsfogden Til gengæld måtte gendarmen love, at han aldrig mere ville anholde en fattig kone, der tiggede.

Nu kommer jeg så til det store Ulstrup marked, som havde afløst Navnsø marked. Det var vel et af de største markeder her i landet efter det store, berømte hestemarked hvert år i maj i Hjallerup. Ulstrup markeder i april og juli og september kunne samle mellem et og to tusinde heste, og der kom heste fra mange miles omkreds, og der kom hestehandlere fra hele Danmark og Tyskland og flere andre lande. Det var interessant at se, når markedet var ved at være forbi, alle de store kobler heste, der drog sydpå, i 16-18 stykker bundet i halen af hinanden. Mange heste blev sendt med jernbane sydpå. Det har passeret, at der er sendt over 40 jernbanevogne med heste og kreaturer fra Ulstrup marked, foruden alt hvad der gik landevejs og ud rundt på egnen. Der kom også sjællændere, som købte kalvekøer, særlig til Københavns omegn. Men der var også herregårdene, som om foråret købte stude til græsning og om efteråret købte stude til fedning. Der kunne dog også blive for mange heste. Efter kriseårene i 90'erne havde Danmark alt for mange heste, og ingen ville købe. Jeg husker engang, det var sidst 90'erne, vi kørte hjem fra Ulstrup marked. Da kom 2 mand fra Skarpsalling kørende med 2 heste for vognen og 3 bagefter. De havde travlt, nu skulle de hjem. De havde været til 5 markeder med 5 heste og ikke solgt en eneste; der var ingen, der ville købe. Det var ved den tid, at boerne i Sydafrika fandt de store guldminer og diamantminer. Så skulle englænderne jo ned og slå boerne ihjel for at få minerne. De kunne ikke dengang føre krig uden heste, og så hentede

englænderne alle vore overflødige heste, men jeg gad vide, hvor mange af dem, der kom levende til Afrika efter en sådan sejltur.

Ulstrup marked var også en forlystelsesfest. Alle voksne, unge og børn kunne komme af sted i 2-3 miles omkreds til Ulstrup marked. De gamle kunne så blive hjemme og passe bedriften og de små børn. Jeg husker endnu engang, jeg var til Ulstrup marked sidst i 90'erne. Jeg var 15-16 år, da jeg tog mig for at tælle alle teltene. Det lyder utroligt, men der var 62 beværtningstelte. Hver eneste by var repræsenteret, lige fra Frederikshavn til Kolding, og dertil mange landsbykroer. Dem fra byerne havde store egetræstønder med øl, som blev tappet lige i glassene. Det var sikkert også mere koldt end i flasker i varmt vejr. Der var 2 mægtige, store telte fra Ålborg, som havde kvinder til at varte op, og så havde de et lille rum i det ene hjørne af teltet, hvor et par kunne forsvinde, men det tror jeg ikke gentog sig mere end 2-3 år, enten så det var bleven forbudt, eller søgningen havde været for lille.

Når Cirkus Miehe skulle begynde første forestilling, red 6 af Miehes smukke døtre i pragtfulde klæder på pragtfulde heste en tur rundt på markedspladsen med to klovner i spidsen, som råbte, at nu begyndte den første forestilling. Folk strømmede til, og det varede ikke længe inden der var fuld telt. Der var også et andet cirkus, 3 karruseller, og over 20 andre telte med forskelligt: menneskeædere, slanger, rovdyr, kvinde uden underkrop, tryllekunstnere og meget andet gøgl, over 20 telte med kager og slik, 2 eller 3, der bagte vafler, og over 100 småborde eller små telte med rouletter, spilleborde, skydetelte og 4 lirekasser. Så når alle gøglerne råbte om, hvad de havde at vise frem, og 3 karruseller gik foruden 4 lirekasser, er det let at forstå, at der var et infernalsk spektakel. Når vi kom hen på eftermiddagen, var der altid mange, der var bleven berusede, og så var der altid flere slagsmål. Til Ulstrup sommer- og efterårsmarked var der altid flere læs med tørrede torsk og tørrede rødspætter fra Vesterhavet, og mange læs med forskellig frugt. Nu er disse markeders tid forbi. De findes i dag endnu i almanakken, men der kommer næsten intet, hverken mennesker eller dyr. Ungdommens markedsbesøg er nu forlagt fra markederne til dyrskuerne. Tiderne forandrer sig.

De markeder, vi besøgte fra mit hjem, var Løgstør og Ulstrup og om efteråret Skræm og Fjerritslev. Disse markeder varede kun én dag og besøgtes kun, når der skulle købes eller sælges heste eller kreaturer, og måske for at kunne følge med i priserne. Til Løgstør marked kom der ikke ret tit folk langvejs fra, men særlig Ulstrup marked kom folk fra 5-6 miles omkreds og handelsfolk fra hele landet og fra Tyskland.

Formålet med at besøge markedet kunne være forskelligt, nogle for at købe, andre for at sælge, nogle for tidsfordriv andre af nysgerrighed, nogle for at træffe andre mennesker og andre for at få en fridag og adspredelse. Til sommermarkedet skulle tjenestefolk have fri, ellers gik det på skift, hvor der var flere. Det var nu ikke andet end sommermarkedet, der var en slags fest. Det var ikke altid sjov at skulle til marked. Jeg har mange gange trukket med kreaturer til Ulstrup marked hjemmefra kl. 7 morgen og så stå og holde ved dyrene på markedet, kun med en lille tid til at gå hen og få en kop kaffe. Og ikke få kreaturerne solgt, og drage hjemefter kl. 5 og først nå hjem igen kl. 19-20 om vinteren. Det var 2 mil hen og 2 mil tilbage i slud og regn. Det hørte også med til at skulle til marked.

Når det var Ulstrup sommermarked, havde vi mange gange gæster fra Hanherred. Ulstrup marked var altid en mandag, så kom gæsterne om søndagen. Det kunne være familie eller bekendte, og de blev om natten. De havde 4 mil til os og 2 mil til Ulstrup. Når de kom tilbage fra marked, fik de noget at spise, og hestene noget havre, og så kørte de igen de 4 mil hjem. De, der skulle handle på marked, skulle helst være der kl. 10, men forlystningerne begyndte ikke før efter middag. Skulle tjenestefolk med til marked, var de altid med vognen. Vi havde aldrig mad eller drikke med; man måtte for en dag kunne klare sig med en kop kaffe og et par kager. Heste eller kreaturer, der skulle til marked til salg, havde ikke andre befordringsmidler end deres egne ben, og det kunne passere, at en hest måtte trave fra Ulstrup marked til Viborg eller Randers samme dag.

Nu skal jeg fortælle om et uforglemmeligt marked, jeg var til. Fastelavns søndag 1910 blev jeg forlovet. Vi var kørende til Maries hjem i slæde 2 mil borte og kom hjem kl. 2 om natten. Men klokken 5 blev der kaldt på mig. Jeg måtte op og kl. 6 trække med en hest til Års marked 3 mil borte. Når en hest skulle fremstilles til salg, måtte man ikke gerne ride på den. De 3 mil til Års var mest over Gatten og Søttrup hede, hvor vejene ikke var kastet fri for sne. Når sneen lå højere end mine lange støvler, steg jeg op på hesten. Jeg nåede Års kl. 10½, og da hesten ikke var solgt kl. 3, begyndte jeg hjemturen og nåede hjem omkring ved 8-tiden. Det var ikke altid fest at komme til marked, og jeg kunne gerne skrive om flere lignende markedsture, men dette må vist være nok for at forstå, hvordan en markedsdag kunne være.

ved Hans Ulrik Riisgaard
Professor, ph.d. & dr. scient. Syddansk Universitet

Barndom i eventyrbyen Aalborg

Af Karin Bang

Som førende journalist ved Politiken, radikal, frisindet forfatter og magtfuld forlægger var Peter Nansen (1861-1918) centralt placeret i datidens politiske og kulturelle offentlighed og er en af Danmarks største kulturformidlere overhovedet.

Han kæmpede for større åndelig, politisk og erotisk frihed og havde stor indflydelse på dannelsen af den offentlige mening. Han blev født i København, men knap et år gammel flyttede han med familien til Aalborg, der blev hans barndomsby.

Den yndigste by i verden

"Jeg kom som lillebitte Dreng til den morsomste af alle danske Provinsbyer, Aalborg, hvor jeg tilbragte 11 lykkelige Aar i Forkælelse," skriver Peter Nansen.[1] Hans far blev den 14. april 1862 residerende kapellan ved Budolfi Kirke og præst ved hospitalet. I Budolfi Kirkes midterskib på væggen mod tårnrummet hænger en tavle med navne på kirkens residerende kapellaner, og her findes naturligvis også navnet F.P.N. Nansen.

For Peter Nansen var Aalborg både morsom og dejlig, ja "den yndigste By i Verden,"[2] fordi byen, inden man begyndte at lave om på den og gøre den moderne, var en rigtig eventyrby – en by for børn med fantasi. Den var delt af de to åer Østerå og Vesterå, som begge løb ud i Limfjorden, og på begge sider af de to åer lå der fine gamle bindingsværkshuse. Hvert hus og hver gård i byen var indrettet, så de egnede sig glimrende til både gemme- og røverleg, fordi der var så mange gemmesteder, hvor man kunne lægge sig i baghold og overraske fjenden.

"Og saa var der endnu en Mængde gamle Haver, hvor man, naar Frugten var halvmoden, kunde gøre Indbrud og æde sig en dejlig Mavepine til. De fleste af Byens Borgere tog det ikke alt for højtideligt. Men naturligvis maatte man jo være paa sin Post. For det kunde jo hænde, at en eller anden havde lagt sig paa Lur med en lang Kæp. Saa gjaldt det om ikke at være for tung i Agterdelen, men hurtigt at kunde slippe over Plankeværket."[3]

Peter Nansen skriver i *Slægten*,[4] at alle hans virkelige barndomsminder knytter sig til Aalborg, og at han altid har følt, det var i den by, han hørte hjemme.

Omfattende godgørenhed

Faderen hørte i hele sin Aalborgtid under biskop P. Chr. Kierkegaard,[5] Søren Kierkegaards bror, og knyttede hurtigt et nært venskab med kollegaen Hans Egede Glahn,[6] der var blevet sognepræst ved Budolfi Kirke i 1859. Til faderens embede hørte der en gammel have, som lå langt fra præsteboligen og er beskrevet som en rigtig vildnishave, hvor børnene ubevogtede kunne boltre sig.

I Aalborg fik Peters far mange venner, især blandt byens fattige, der altid kunne få hjælp og trøst hos ham, når de henvendte sig. "Den Godgjørenhed, Pastor Nansen udøvede i Stilhed, var meget omfattende og vist større end det lille fattige Embede egentlig godt kunde taale."[7] Det var nok en af grundene til, at der blev ved med at være beskedent i hjemmet, selv da faderen som enkemand efterhånden slap af med sin ungdomsgæld og senere fik et forholdsvis godt embede i Vallø Stift.[8]

Storkeknebren og raslen af sabler

Ifølge kirkebøgerne boede familien Nansen de første år i Gravensgade og flyttede senere i en lejlighed på Gammel Torv,[9] der i Peter Nansens barndom så sådan ud:

"For Enden af Torvet løber Østeraa. Den er ikke overdækket – som nu – , den flyder aaben gennem Byen, med Broer over og med knudrede løvrige Træer paa begge Sider. Og den er fuld af Baade og smaa Skuder, hvor der sælges Fisk og Jydepotter og Træsko og, om Efteraaret, Frugt. Saa dufter hele Torvet, ja Gaderne udenom med, af krydrede Bergamotter og Gravensteners Rosen-Em."[10]

Det gjorde stort indtryk på den lille Peter, at byens storke om aftenen holdt til på torvet på den takkede gavl af Kong Hans' Gård – et pragtfuldt gotisk stenhus. For ham var storkene naturligvis mærkelige eventyrfugle, der i hans fantasi for eksempel holdt kaffeslabberas, knebrede løs, skændtes og fortalte sladderhistorier.[11] Eller de kunne være mere alvorlige og samles til et vigtigt møde:

"Den anden Ende af Torvet beherskes af det gulstrøgne Kongehus med den takkede Gavl. Her er det, at Byens gamle Storkefædre holder Forsamling Sommereftermiddage. De staar én paa hver af Gavlens Afsatser, øverst oppe Præsidenten, der aabner Mødet med en høj Knebren. Derefter knebrer de paa Rad, alle de ærværdige Storke, og de, der lytter til, staar undertiden paa ét Ben af lutter Iver. Men det hænder, at Raadsforsamlingen opløses i almindeligt Klammeri, mens alle Storkene basker med Vingerne og knebrer forbitret i Munden paa

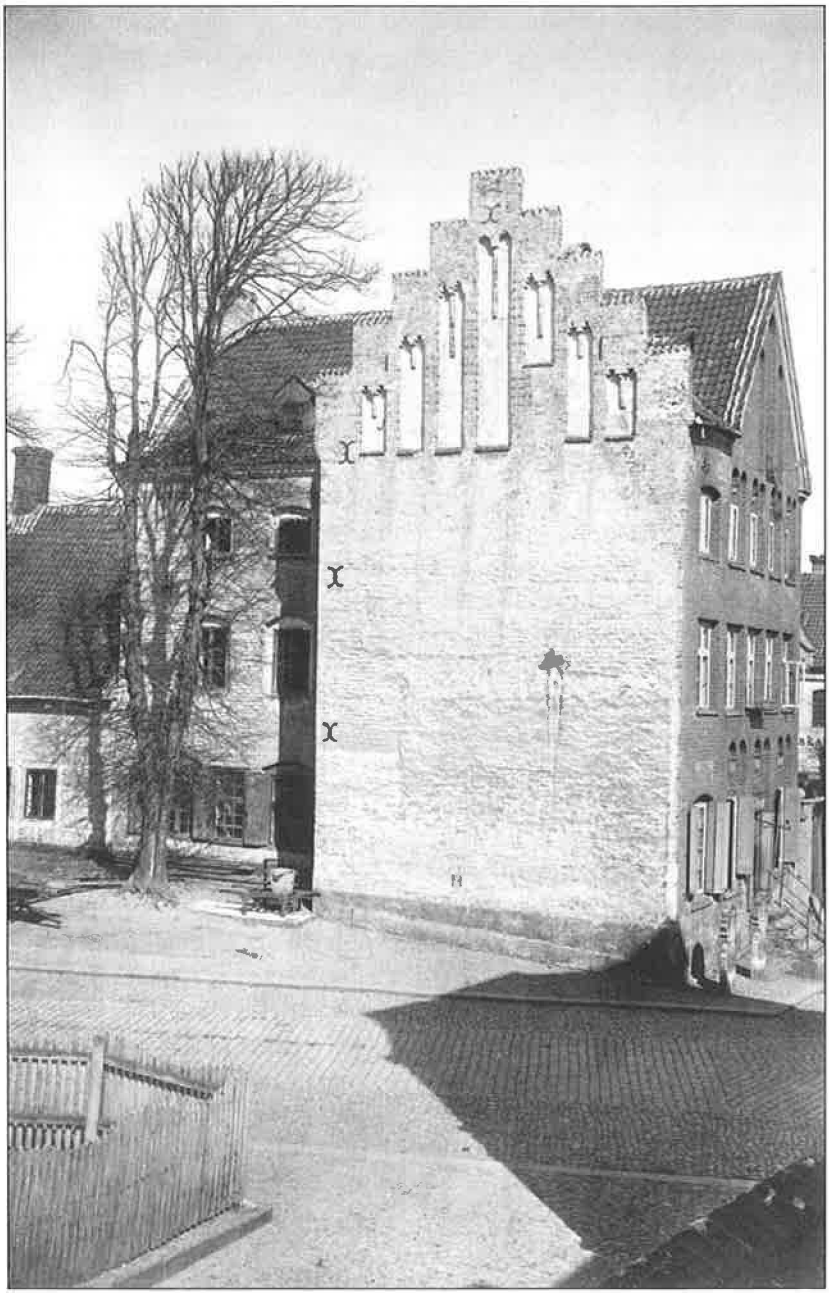

Kong Hans' Gård. På gavltakkerne sad byens storke. Fotograf H. Tønnies. Datering: 11-05-1873. Foto: Aalborg Stadsarkiv.

hinanden. Ogsaa hænder det, at en nidkær Storkemadam eller en næsvis Storkepode forsøger at trænge sig ind i Forsamlingen og bliver sat paa Porten under drøje Knubs, saa Fjerene ryger om den."[12]

Selv om Peter kun var et par år gammel, da tyskerne i 1864 også kom til Aalborg, gjorde krigsbegivenhederne et uudsletteligt indtryk på ham. Han huskede som voksen den tyske indkvartering, tyske soldater, der skændtes med hans mor om maden, en gemytlig hvidskægget major, der forelskede sig i børnene, og fordi han var tysker, ikke fik lov til at kysse Peter, og endelig sårede danske soldater, der blev kørt gennem gaderne. Men tydeligst i erindringen stod disse billeder:

"Min Moder og mine halvvoksne Søstre samt et Par andre af Byens Smaapiger sidder og piller Charpi.[13] Pludselig lyder der Hestetramp i Gaden, jeg skynder mig til Vinduet, men i det samme gaar Døren til Faders Studereværelse op, og med et kraftigt Ryk rives jeg bort fra Vinduet. 'Rul Gardinerne ned, Ingen maa se ud,' – siger Fader bleg og bevæget. 'Tyskerne kommer!' En uhyggelig Stilhed hersker i den mørke Stue, og bange kryber jeg sammen i Moders Skørter, mens den klaprende Larm af mange Heste kommer nærmere. Saa standser Støjen lige nedenfor vore Vinduer, vi hører kun nogle hastige Ord, der lyder som Skældsord, en Klynken, nye Eder, Forbandelser, Raslen af Sabler, urolig Stampen af Heste og, til sidst, et angstfuldt Skrig paa Dansk. Sit eget Forbud til Trods iler Fader til Vinduet, Moder og vi andre Børn bag ham, og fra en Stol ser jeg en Mand, i hvem jeg kender vor Skomager, blive slæbt af en Officer i skinnende hvid Kappe henad Stenbroen, langs den stejlende Hest. Og jeg ser Gaden fuld af fint uniformerede Ryttere, der nu alle igen sætter sig i Bevægelse, efter Officeren, der, med Skomageren som tvungen Vejviser, fører an ned mod Fjorden, over hvilken de danske Soldater er flygtede."[14]

Danskerne havde regnet med, at de kunne besejre tyskerne, fordi de for en gangs skyld var de fleste. Den danske oberst lod optimistisk sine tropper løbe i stormløb ned ad bakkerne ved Lundby vest for Aalborg. Men for foden af bakkerne ventede tyskerne. De havde gemt sig bag nogle grøftehegn og kunne derfra med deres geværkugler meje de fremstormende danskere ned. Det fik Peter og hans søskende fortalt. Den danske oberst var indkvarteret hos en embedsfamilie, som Peters far kendte, så derfor vidste faderen også, at obersten på kampdagen om morgenen var redet sejrssikkert ud for at finde tyskerne, men var vendt fortvivlet tilbage sent om aftenen og havde lukket sig inde i sine værelser. Han ville intet spise og ville heller ikke tale med nogen. Næste morgen blev vogne fulde af sårede soldater

med hvide ansigter rullet gennem gaderne, nogle med blodplettede bind om hovedet eller om arme og ben, og Peter Nansen har senere tænkt, at de sårede danske soldater ikke så meget vakte medlidenhed på grund af deres smerter som på grund af den fortvivlelse og skamfølelse over nederlaget, man kunne se i deres forpinte ansigter.

Krigsscenerne blev i årene efter krigen gennemspillet gang på gang af byens drenge, der altid legede, de var i krig med tyskerne.

Sorg og forventning

I juli 1865 fik Peter en lillebror, der blev døbt Viggo Anthon Jacob. Et halvt års tid efter, i januar 1866, mistede han sin 7-årige storebror Johannes Ferdinand, og også Viggo døde som ganske lille. Især Johannes' død var en stor sorg for familien, sandsynligvis fordi han var den første søn og trods alt var nået at blive syv år.

En erindring fra tiden lige efter Johannes' død har Peter Nansen brugt i en af sine fortællinger:

"Der var Sorg i Huset; thi den ældste af dets to Smaadrenge var død. Inde i Fruens Kabinet holdtes der Mørkning. Den unge Kone sad i Sofaen, i det røde Skær fra Kakkelovnsilden, sammen med en af sine Veninder, der var paa Trøste-Besøg. Ved hendes Fødder paa en Skammel sad Sønnen, den eneste nu, en lille 7 Aars Purk. (...)

Men pludselig kom der i Samtalen et Ord, som gav ham Nyt at tænke paa og fik Graaden til at standse. Det var Veninden, der sagde: 'Ja – den velsignede Dreng. Han var for god til denne Verden.' (...)

Og pludselig laa han oppe paa Moderens Skød og idet han kastede sig ind til hende, med Armene fast om hendes Hals og Hovedet ved hendes Bryst, sagde han rystende af Angst:

"Mo'r – Mo'r – *Jeg* er da ikke for god for denne Verden?"[15]

Allerede i februar 1867, altså kun tretten måneder efter Johannes' død kom der som erstatning for ham en lillebror, som fik navnet Immanuel Johannes.

I Peter Nansens barndom var der ikke mange måder, man kunne blive transporteret til Aalborg på:

"Da jeg var 6-8 Aar, havde Aalborg endnu ikke Jernbane. Fra Aarhus og nordpaa maatte man køre i Diligence.

Men en Gang om Ugen kom der et Dampskib – "Dania", tror jeg det hed – fra Kjøbenhavn. Det kom tidligt om Morgenen. Men ikke videre præcist. For der var ofte Taage i Limfjorden, og saa turde Kaptajnen ikke sætte Fart paa.

De Voksne har næppe fundet det saa morsomt. Men for os Børn var det noget af det mest spændende, naar der ventedes Besøg af kjøbenhavnske Onkler og Tanter. Fra Kl. 5-6 var hele Huset paa Benene. Og saa fór vi Børn frem og tilbage mellem vort Hjem og Havnepladsen for at faa at vide, om Kuglerne var hejst paa Signalstængerne – hvilket betød, at nu var Skibet i Sigte, og at nu kunde det ventes i Løbet af en halv eller hel time".[16]

Peter Nansen fortæller i *Slægten*, at hans farfar[17] kun var på besøg i Aalborg en enkelt gang, og han mener ikke, han nogensinde har besøgt ham i København; men som 7-årig var han med til hans begravelse:

"Ifølge gammel jødisk Skik skulde alle mandlige Slægtninge kaste 3 Skovlfulde Jord paa Kisten. Som en af de yngste var jeg selvfølgelig blandt de sidste. Men til min store Skuffelse gik jeg glip af denne med saa megen Forventning imødesete Akt, idet nemlig en lidt ældre klodset Fætter, der kom lige før mig, bar sig saa ubehændigt ad, at han var lige ved at gaa paa Hovedet ned i Graven. Graveren blev herover saa perpleks, at han standsede Ceremonien, og med Krænkelsens Taarer i Øjnene stod jeg ved Graven med den tomme Skovl."[18]

Eventyrferie i det mærkelige apotek

Selv om Peter var meget glad for Aalborg, var det morsomste, han vidste, at komme på ferie hos sin farbror Anton, apotekeren i Saltum. Han havde det mærkeligste apotek, Peter havde set, for han handlede ikke kun med medicin, men også med alt muligt andet, som smør og æg, manufakturvarer og isenkram. Og så hørte der jo også landbrug til apoteket.

Her var alle muligheder for udfoldelse og fornøjelser sammen med de tre fætre og kusinen. De første år var der ganske vist kun fætter Ferdinand og kusine Marie. Ferdinand og Peter var lige gamle, og Marie var to år yngre; men senere kom tvillingbrødrene Jacob og Laurits til, og sandsynligvis har også nogle af Peters søskende været med på ferie.

"Jeg tror ikke, at min Onkel tjente mange Penge paa sin 'blandede' Forretning. Men for mig stod han i et Skær af eventyrlig Rigdom. Vi Børn kunde temmeligt ubegrænset plyndre de forskellige Skuffer med Chokolade og Sukat og andre søde Herligheder."[19]

Peter Nansen fortæller, at bønderne i de gamle idylliske tider ikke betalte på apoteket med rede penge, men kom med deres smør og æg. Så måtte onkelen et par gange om måneden køre ind til Aalborg

for at sælge de varer, bønderne havde afleveret, til markedspris. Det var en lang tur frem og tilbage, for der var 30-35 kilometer, og da der også skulle bedes undervejs, tog turen fem til seks timer. Han kom altså med vognen fuld af smør og æg ind til købmandsgården Kong Hans' Gård og kunne til gengæld drage hjem "med et Udvalg af alle Aalborgs Storstads-Herligheder."

Med sig havde han jævnligt sit feriebarn, og da der ikke var nogen synderlig trafik eller andet at være bange for på vejen, risikerede han ikke noget ved at give tømmerne til den lille dreng:

"Hvor følte man sig ikke, naar man vel indpakket sad paa Kuske-Sædet ved Siden af ham og saa den tungt lastede Vogn langsomt sætte sig i Bevægelse. Og naar man, mens den tykke Onkel sad og nikkede i Halvsøvne, fik Tømmerne betroet og bragte den dyrebare Ladning hjem til Apoteket.

(...)

Vi rullede trygt af sted – fra Eventyrbyen Aalborg til Eventyr-Ferien i det gamle Apotek."[20]

Et vidunderligt herreliv

Som 6-7-årig ville Peter være droskekusk, fordi Aalborgs dengang eneste droskekusk var hans hjerteven og efter Peters opfattelse førte

Skolebillede med Peter Nansen som nummer to fra venstre i midterste række. Datering: Cirka 1868. *Foto: Aalborg Stadsarkiv.*

et vidunderligt herreliv. Han havde både stald og privatbolig i den gård, hvor Nansenfamilien boede. Boligen bestod af et rum, hvor der lige akkurat kunne være en smal bræddeseng, en gammel stol og et lille træbord med en skuffe, som var kuskens spisekammer. Rummet havde ikke noget vindue, men en dør ud til stalden. Den lille Peter besøgte ham flittigt og indtog mange herlige måltider sammen med ham, for han førte i Peters øjne den lykkeligste ungkarlehusholdning, man kunne tænke sig "i en altid frisk Atmosfære af Hestegødning, med et Spritkogeapparat, en Rugbrødshumpel, en Krukke Svinefedt og en billig Kommensost."[21] Mens de spiste, fortalte kusken historier fra krigen. "Og kom der saa – det gik nu ikke alt for tidt paa, for det var en stor Luksus at køre i Droske – Bud efter Vognen, fik jeg Lov at sidde med paa Bukken til Afhentningsstedet og, i heldige Tilfælde, længer, hvis de, der havde bestilt Drosken, ikke selv havde Brug for Bukken."[22]

Om lørdagen sad Peter ofte bag disken i en værtshuskælder på torvet og skænkede øl og dramme op til bønderne og sin ven droskekusken. Når stemningen blev høj i den lave kælder, morede man sig med at dyppe brød i brændevin og give det til droskekuskens aldrende hest, og "som en vild Araber farer Øget rundt om Torvet, bredende Skræk og Forfærdelse mellem Bønderkonerne, der sidder med udbredte Skørter foran Raadhustrappen og i landlig Ugenérthed besørger deres Privatanliggender."[23]

Skribenten spirer

Allerede da Peter blev 8 år, begyndte han at skrive og udgav sit første blad, som hed *Grisen*. Der udkom ganske vist kun et enkelt nummer, men det gik til gengæld på omgang i mange af Aalborgs bedste familier, der gerne betalte udgiveren to skilling for at være med i læsekredsen.

I juli 1869 fødte Peters mor sit sidste barn, sønnen Poul Ferdinand, der heller ikke fik lov at leve længe. Ud af de fem Nansen-brødre døde de tre som børn, og kun Peter og Immanuel fik en ungdom og et voksenliv.

Da Peter var 9 år, begyndte han i første klasse på Aalborg Latinskole, hvor historie var hans yndlingsfag. Byens biskop P. Chr. Kierkegaard blev vældig imponeret over at se Peter fordybet i *Snorre Sturlason* en dag, han besøgte familien.[24] Peter bestemte sig for at skrive en Danmarkshistorie på vers, men det blev kun til en beskrivelse på tre strofer af Valdemarernes storhedstid:

Kong Valdemar var en Konge stor,
hans Navn saa vide om Lande fo'r.
Han tugted hver en vendisk Mand,
at de kan blive fra vores Land.

Efter ham kom Kong Knud hans Søn,
han blev tagen af Dage i Løn.
Absalon var hans Ven saa tro,
han døde først af Vennerne to.

Saa kom Valdemar Sejrsæl,
han saa saa tit sin Fjendes Hæl.
Tilsidst han fanget dog blev ved List,
det mærked Land og Folk forvist.[25]

Peters far blev både glad og stolt over sin poetiske søn, og han er sikkert blevet endnu mere stolt, da sønnen i Latinskolens anden klasse først blev klassens duks og rektors yndling og derefter fik den Moltkeske præmie for "Flid og Sædelighed". Rektor mente tilmed, at Peter, der var så god til latin, ville blive en ny Madvig.[26]

Men det med sædeligheden varede ikke ved, for der gik ikke lang tid, før Peter skrev en usædelig vise om rektors 8-årige datter, som en af hans klassekammerater var blevet dødelig forelsket i. Til børneballerne var de to små kærester uadskillelige, og i frikvartererne opholdt klassekammeraten sig hele tiden henne ved vandposten, der stod uden for rektors dagligstue, for inde i stuen sad den udkårne og vekslede ømme blikke med sin riddersmand. Klassens øvrige drenge syntes, det var noget tøsepjank at være forelsket, og derfor digtede Peter en nidvise om kæresterne, men huskede senere kun dette ene vers:

Hver Dag, naar han paa Skolen kom,
han følte straks saa tør sin Vom.
Han iled da til Posten hen,
og hilste dér sin kære Ven.[27]

Visen blev populær og gik fra den ene familie til den anden. Også rektor fik nys om den, og en morgen trådte han "stor og olympisk" ind i det klasseværelse, hvor Peters klasse netop blev undervist i latin, og skældte både hele klassen og især Peter voldsomt ud: "Særlig har det

smertet mig, at Klassens Duks, hvem Skolen nys har udmærket med et Stipendium, har ført an i denne Utilbørlighed. Oven i Købet har man vovet at drage *min* Datters Navn ind i Skandalen."[28] Han erklærede til sidst, at han havde bedt forældrene straffe dem alvorligt; men Peter Nansens far var en fornuftig mand, og Peter fik ingen straf.

Moderens død

Samme år, som han var begyndt i Latinskolen, mistede han sin mor. Hun døde af underlivsbetændelse den 18. november 1870 efter at have været syg et stykke tid. Hendes to søstre var kommet for at pleje hende og holdt trofast ud, til hun døde. Moderens sygdomsperiode gav selvfølgelig grund til ængstelse både hos faderen og børnene, hvad Peter Nansen har givet et erindringsglimt af i en novelle:

"Han mindedes en Dreng, saa blød og saa god. Han saa ham staa i det halvmørke Kabinet med Panden trykket imod Ruden, stirrende ud i den snavsede Efteraarsaften paa Regnen, der skyllede ned paa de toppede Brosten. Og Barnet bad: 'Kære Gud, lad Moder leve; tag mig i Stedet – hvorfor kan Du ikke lige saa godt tage mig, som ingen bryder sig om? Du skal, Gud. Hører Du, Du *skal!*"[29]

Han har ikke skrevet meget om sin mor, men der er ingen tvivl om, at han har holdt utrolig meget af hende. Det tydeligste erindringsbillede af hende er fra tiden før, hun blev syg, hvor hun stadig virkede ung og smuk:

"Jeg ser hende midt paa en Plæne i en Have en dejlig Sommerdag. Hun stod mellem os Børn, der legede om hende, med et let Sjal yndefuldt draperet om Skuldrene. Jeg mindes aldrig at have set en Kvinde, der kunde bære et Sjal saa smukt. En stor Havehat indrammede hendes Ansigts fine Oval, og det mørke Haar laa glat ned over hendes Pande, en Pande saa klar og hvid. Med straalende Øjne stod hun i sin legende Børneflok. Da pludselig sad der en Kanariefugl paa hendes Skulder. En flygtende Fugl, der søgte Hvile hos hende. Tyssende løftede hun Haanden. En Stund blev Fuglen siddende, strøg kælent sit Næb mod hendes Kind og fløj."[30]

At hun har været elskelig og afholdt kommer tydeligt til udtryk i den tale, som Nansenfamiliens nære ven Hans Egede Glahn holdt ved hendes begravelse.[31] Han havde da kendt hende i otte år og betegnede hende som både ædel, kærlig, sjælfuld, sand, ærlig, højsindet og mild, og fremhævede, hvordan hendes øjne kunne lyse af kærlighed og glæde, når hun så på sine børn. Glahn var også fuld af forståelse for, at hendes mand, hans gode kollega, trængte til trøst, fordi han

Latinskolen i Jomfru Anegade. Her begyndte Peter som 9-årig. Datering: Cirka 1910. *Foto: Aalborg Stadsarkiv.*

havde mistet den, han havde delt sine lyseste ungdomsminder med, og som gennem årene trofast havde delt både glæder, bekymringer og sorger med ham.

Også Peters farbror Jacob, der var præst i Taps, mellem Kolding og Cristiansfeld, kom i sin begravelsestale ind på den store kærlighed, der var mellem Peter Nansens forældre: "Der har været hos dem en Kjærlighed, som ikke er taget af med Aarene, men der er givet Væxt og Styrke og Fylde."[32]

Peters mor blev begravet fra Budolfi Kirke den 23. november 1870, og da den gamle kirkegård omkring kirken var blevet nedlagt allerede i 1806, blev hun begravet på den almene kirkegård i en stille, fjern krog, hvor også hendes børn var begravet.

Familiebåndene i Peters fars familie var stadig stærke, og Peters faster Julie viste igen sin store omsorg for sin lillebror – og nu også hans børn:

"Og da min Moder døde kun 44 Aar fra en Børneflok, hvoraf den ældste – nuværende Pastorinde Glahn i Tjæreby – kun var 14-15 Aar, flyttede hun et halvt Aar over til Aalborg for at sætte det halvvoksne Pigebarn, der bl.a. skulde opdrage en Broder på 3 Aar,[33] ind i Husførelsen. Hun maa have gjort det godt: thi det gik virkelig brillant med Huset under den lille gammelkloge Husmoders Ledelse, indtil hun henimod 30 Aar giftede sig med sin gamle Barndomsven Poul Glahn,[34] en Søn af den bekendte Stiftsprovst i Aalborg – senere Store Heddinge – og overlod Husets Førelse til den lille yngre Søster,[35] der styrede Huset for min Fader til hans Død 1900 i Højelse under Vallø Stift."[36]

Flottenhejmer med rystende samvittighed

Endnu mens han gik i den yngste klasse på Latinskolen, blev Peter en dag i frikvarteret indviet i en af sine klassekammeraters hemmeligheder. Kammeraten havde fundet halvtreds rigsdaler i en høstak – en svimlende sum for en dreng på den tid. Peter var naturligvis nysgerrig efter at vide, hvad han ville gøre ved pengene, for han havde hørt, at man fik en tredjedel i findeløn, når man afleverede dem som hittegods, og selv 16-17 rigsdaler var forfærdelig mange penge. Men kammeraten mente ikke, det var nogen god idé at aflevere pengene, for der var ingen, der havde meldt dem savnet, så de stammede nok fra en rig mand, eller også var de blevet stjålet og gemt i høstakken. Nej, kammeraten havde andre planer og foreslog Peter, at de så tiden an endnu et par dage, og hvis der stadig ikke var nogen, som mang-

lede pengene, skulle de solde dem op. Peter var målløs, også fordi kammeraten var kommet til netop ham, for selv om de var klassekammerater og kom til hinandens børneselskaber, var de ikke ligefrem hjertevenner. Han tvivlede også på den lidt usandsynlige historie om fundet i høstakken. Han betroede sig derfor til sin nærmeste ven Ludvig, og sammen diskuterede de frem og tilbage, men fristelsen var for stor, og nogle dage senere meddelte de kammeraten, som hed Charles,[37] at de godt ville være med til at bruge pengene.

Og nu gik det op for Peter, hvorfor Charles havde henvendt sig til ham, nemlig fordi Peters far havde en have, hvor de voksne næsten aldrig kom, og som lå langt fra deres bolig. Her kunne de uforstyrret fortære, hvad de hver især havde fundet af det bedste og dyreste, de kunne opdrive forskellige steder i byen. Og det var ikke småting, de kom slæbende med: tolv søde Messina-appelsiner, en stor marcipankage, en hel pakke cremechokolade, en pose dadler og en æske cigaretter. Ingen af dem havde prøvet at ryge, og de skulle passe på ikke at blive afsløret af godnatkysset.

"Naa i saa Henseende blev der ingen Fare. Thi da vi vel var kommet ind i Haven, hver med sit Bytte, og vi, til at begynde med – efter at have gravet et Forrådskammer til de mange Indkøb – flot havde tændt os en Cigaret og dernæst var gaaet i Gang med Chokolade, Marcipan, Dadler og Appelsiner, varede det ikke mange Minutter, før den ene efter den anden af os forsvandt i et Buskads og kastede det hele op og samtidig dermed det meste af Lugten. Oprigtigt talt var Festmaaltidet uden stor Glæde. Der var alt for meget af det alt sammen."[38]

Drengene havde følt sig forpligtet til at æde løs og forsøgte at holde humøret højt. De spiste nogle appelsiner for at rense munden og gned kinderne for at komme til at se friske ud, men det hjalp ikke. Da Peter senere lidt svimmel satte sig ved middagsbordet, kunne hans far ikke forstå, hvad der var galt med ham. Peter forsikrede ham om, at han havde det storartet, men da der blev sat en tallerken foran ham med fedt lammekød, gylpede det i ham, og han måtte stønnende forlade bordet med ordene: "Jeg er vist kommet til at spise en umoden Pære!" Der blev stor forskrækkelse i familien, Peter blev lagt i seng, og den gamle stiftsfysikus blev tilkaldt.

Et stykke tid led drengene store kvaler, for på den ene side var det herligt med de mange penge, der skulle soldes op, og på den anden side orkede de næsten ikke at blive ved med at spise flødeboller, chokolade, figner og dadler. Derfor kom det som en befrielse, da indehaveren af pengene blev afsløret af sin far. Faderen havde længe

næret mistanke og var listet efter sin søn op på loftet. Her havde han grebet hans arm, lige da han stak hånden ned gennem et hul i taget for at få fat i pengene, der var gemt i tagrenden. Han fik en dragt prygl, og enten sladrede han ikke om de andre, eller også må faderen have ment, at Peter og Ludvig ikke var så skyldige, da det var hans egen søn, der var hovedmanden i forbrydelsen.

Men det rygtedes i byen, at Charles var blevet straffet og hvorfor. "Min Fader havde ogsaa hørt om Historien og fortalte den en Dag ved Middagsbordet med inderlig Deltagelse overfor Charles' stakkels Forældre, mens jeg sad med rystende Samvittighed og maatte se forfærdet ud over, at Børn kunde være saa forvorpne. Sikkert har min troskyldige Fader intet anet om, at jeg havde nogen Part i Forbrydelsen."[39]

Charles var søn af en højtstående embedsmand, og det kunne være gået drengene helt anderledes, hvis de havde været af "tarvelig Stand", var blevet afsløret og bragt for en domstol, for så var de blevet straffet med "Ris paa Raadstuen". Det var den straf, man gav børn, der var for små til at blive sat i forbedringshuset, og børn, der fik den, var ofte mærkede for livstid. Både Charles og Ludvig endte som agtede præster i folkekirken, så det er altså ikke alle forbryderbørn, "der ender som fæle samfundsnedbrydende Skribenter."[40]

Endnu gik der dog nogle år, inden Peter endte sådan. Først flyttede han og familien til Næstved.

Karin Bang
lektor, mag.art. i litteraturvidenskab
Roskilde Universitets Center

Noter

1 Peter Nansen: "Min Forfatter-Debut". *Politikens* Kronik, den 30. April 1917.

2 Peter Nansen: "Fra mine Drengeaar." *Børnenes Magasin.* Udgivet af Magasin du Nord: 1.-2. Aargang, København 1916-17, s. 18.

3 Ibid.

4 Peter Nansen: *Slægten.* Håndskrevet manuskript. Det kongelige Bibliotek København: Håndskriftafdelingen: NKS 2202 fol.

5 Peter Christian Kierkegaard (1805-1888) blev cand. theol i 1826. Fra 1828 til 1830 var han på udlandsrejse til Tyskland, Holland og Frankrig. Han tog den filosofiske doktorgrad i Göttingen med en afhandling om begrebet løgn og var kendt som "Der Disputierteufel aus dem Norden". Fra 1842 var han sognepræst ved Sorø Kirke og havde nær mistet embedet, fordi han nægtede at tvangsdøbe baptisters børn. Den 19. november 1856 blev han udnævt til biskop for Aalborg Stift. Han søgte sin afsked i 1875

på grund af sit tiltagende tungsind. Han blev valgt til Landstinget i 1849 og var i en kort periode 1867-68 kultusminister.

6 Sognepræst Hans Egede Glahn (1859-71). Han er født 1814 i Olstrup Præstegaard. Cand. 1841 og derefter i 10 år lærer ved forskellige skoler i København. Som teol.student kom han ind i Kongens Livkorps og blev premierløjtnant 1847. Sognepræst i Sommersted 1852, og sognepræst 1859 ved Budolfi Kirke, senere stiftprovst. Han fungerede som biskop, medens P. Chr. Kierkegaard var Kirke- og Kultusminister. (De fleste sognepræster ved Budolfi Kirke efter 1554 har tillige været provster – Benævnelsen stiftsprovst er næppe ældre end slutningen af det 17. århundrede). Han har skrevet om Grundtvigs betydning for vor kirke og oversat Cl. Harms berømte Pastoraltheologi og Marheinekes Kirkehistorie; desuden har han udgivet en udmærket prædikensamling og oversat den kendte salme: "Dig vil jeg elske du min Styrke." Stiftprovst Glahn blev i 1871 forflyttet til Store Heddinge og døde 1898.

7 "Dødsfald". Nekrolog i *Aalborg Stiftstidende,* den 9. Oktober 1899. – I 1871 var pastor Nansens årlige løn ifølge skatteansættelsen for Aalborg By ansat til 1500 rigsdaler. Til sammenligning kan nævnes, at Peters bedste ven i Latinskolen, Ludvig, var søn af en enke i beskedne kår. Hun havde 50 rigsdaler at leve for om måneden. (Peter Nansen: "Fra mine Forbryder-Dage", *Politikens Kronik,* den 24.9. 1917).

8 Peter Nansen: *Slægten.*

9 Peter Nansens lillebror Viggo Anthon Jacob blev døbt den 6.9. 1865 i Budolfi Kirke, og forældrene er i den forbindelse nævnt boende i Gravensgade. Ved Immanuel Johannes' dåb den 7.4. 1867 bor de på Gammel Torv.

10 Peter Nansen: *Guds Fred.* Kjøbenhavn: P.G. Philipsens Forlag 1895, s. 11. Da Peter Nansen i *Slægten* selv har skrevet om Aalborg: "Jeg har i *Guds Fred* samlet Minderne om den. Jeg ser selv bedst det lidt for sentimentale, der er i den Bog. Men Minderne er ægte nok", mener jeg, det er forsvarligt at citere nogle af disse minder i dette kapitel.

11 Peter Nansen: "Fra mine Drengeaar." I: *Børnenes Magasin.* Udgivet af Magasin du Nord: 1.-2. Aargang, København 1916-1917, side 18.

12 Peter Nansen: *Guds Fred,* s. 11-12.

13 Charpi = linnedtrævler til sårforbinding.

14 Peter Nansen: *Guds Fred,* s. 18-19.

15 Peter Nansen: "For god". *Samlede Skrifter III.* Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag 1920, s. 147-48.

16 Peter Nansen: *Fra mine Drengeaar,* s. 19.

17 Peter Nansens farfar var en af 1800-tallets store danske personligheder Mendel Levin Nathanson (1780-1868). Han var chef for et af Københavns største handelshuse, mæcen for kunst og litteratur, redaktør af *Berlingske Tidende* og frem for alt den jødiske menigheds store reformator. Han lod fem af sine børn døbe, og de fik lov til at antage efternavnet Nansen. To af sønnerne blev præster i den danske folkekirke.

18 Peter Nansen: *Slægten.*

19 Peter Nansen: *Fra mine Drengeaar,* s. 19.

20 Ibid., s. 20.

21 Peter Nansen: *Guds Fred,* s. 15.
22 Peter Nansen: "Hvordan jeg blev Journalist I". *Politikens* Kronik, den 25. Februar 1917.
23 Peter Nansen: *Guds Fred,* s. 16.
24 Peter Nansen: "Hvordan jeg blev Journalist I".
25 Ibid.
26 Johan Nicolai Madvig (1804-1886), klassisk filolog og politiker. I 1825 tog han filologisk eksamen med udmærkelse og fik året efter magistergraden for værket *Emendationes in Ciceronis libros de legibus et Academica (Tekstforbedringer til Ciceros bøger 'Om lovene' og 'Academica').* I 1828 fik han doktorgraden med en afhandling om Ciceros kommentator Asconius. I årene fra 1830 til 1832 gennemgik han en personlig krise, der fik ham til at overveje værdien af klassisk dannelse og satte gang i dybe overvejelser om dannelse som begreb og livsmål. Det udmøntede sig i både tekster om dannelse og senere i et langt virke i det lærde skolevæsen. Hans dannelsestanker var et forsøg på at forene den klassiske historiske dannelse med den moderne både sproglige, nationale og naturvidenskabelige dannelse. Som kulturminister (1848-1851) stod han bag skoleloven for de lærde skoler (gymnasieskolerne) af 1850, der som den første lov havde den almene dannelse øverst som sin formålsparagraf.
27 Peter Nansen: "Hvordan jeg blev Journalist I".
28 Ibid.
29 Peter Nansen: "Ansigt til Ansigt". *Samlede Skrifter III.* Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag 1920, s. 10.
30 Peter Nansen: *Guds Fred,* s. 120-21.
31 Egede Glahn: "Gjemt i Gud!". Begravelsestale i: *Johanne Henriette Nansen, født Buchheister, fød den 4de Juli 1826, død den 18de November 1870,* s. 4-6.
32 Jacob Nansen: Begravelsestale, ibid., s. 8.
33 En bror på tre år er Immanuel.
34 Peter Nansens ældste søster Esther Henriette Nansen (1854-1935) blev ganske rigtigt gift med barndomsvennen Poul Egede Glahn (1848-1927). Poul var søn af Peter Nansens fars kollega ved Budolfi Kirke, og de kaldte ham "Paulissimo", fordi han var både lille og spinkel. Esther og Poul blev gift som henholdsvis 29-årig og 35-årig i Skt. Mortens Kirke i Næstved, hvor Esthers og Peters far på det tidspunkt var præst.
35 Den lille yngre søster er Thea, som forblev ugift.
36 Peter Nansen: *Slægten*
37 Charles var egentlig ikke kammeratens rigtige navn. Peter Nansen har af diskretionshensyn kaldt ham sådan i beretningen.
38 Peter Nansen: "Fra mine Forbryder-Dage". *Politikens* Kronik, den 24. september 1917.
39 Ibid.
40 Ibid.

Søren Bugge Vegger

Det tynder for alvor ud mellem de kulturhistorikere, der som voksne har oplevet den anden verdenskrig og besættelsestiden. Nu er også Søren Bugge Vegger gået over i erindringen. Den 3. februar 2008 – en måned efter at være fyldt 90 år – døde Historisk Samfunds æresmedlem og tidligere mangeårige styrelsesmedlem og kasserer Søren Bugge Vegger i Farsø.

Vegger voksede op på en gård ved Randers og fik i ungdommen sin uddannelse og sit virke i et af byens store pengeinstitutter. Det var i krigens tid, og Veggers tilværelse blev stærkt påvirket af, at han tidligt kom ind i modstandsbevægelsen. I de amtshistoriske årbøger for det gamle Randers Amt har han givet et indgående, realistisk, engageret og fornemt signalement af den tid og af de konsekvenser, det havde at tage kampen op mod besættelsesmagten.

I 1948 kom Vegger som leder til Ranum Sparekasse, og et par år senere hentedes han til ledelsen af Sparekassen Farsø. Her havde Vegger som direktør sit virke i 35 år. Et virke som bragte ham ind i ledelsen af en lang række organisationer inden for pengeinstitutionernes verden.

Om forventninger og udfordringer til et pengeinstitut i efterkrigsårenes knaphedssamfund og senere, hvor alle slags mangel afløstes af en overflod af muligheder, men hvor udviklingen stillede massive krav om evindelige forandringer og radikale omstillinger, fortæller Vegger udførligt i et tilbageblik over sin virksomhed gennem det 20.århundredes sidste halvdel.

Men andet end det rent faglige optog manden. Som det rigt begavede, flittige og interesserede menneske, Vegger var, beskæftigede han sig meget med kultur- og lokalhistorie. En udpræget sans for det sproglige udtryk, samt en let og sikker pen var en del af Veggers beredskab. Han var en glimrende iagttager og en fortræffelig fortæller.

Et blik på Veggers bibliografi, der viser et forfatterskab af betydeligt omfang, røber hans interesse for både de lokale virksomheder, deres udvikling og betydning for by og egn og for Vesthimmerlands natur og kulturelle særpræg.

I Historisk Samfunds styrelse kom Vegger i 1977. I 1980 overtog han posten som selskabets kasserer. Kassererposten varetog Vegger med overlegen dygtighed, indtil han i 1993 bad sig fri for arbejdet i styrelsen. Fra 1993 til 1997 var han selskabets revisor.

Ved siden af et særdeles kompetent og konstruktivt arbejde i styrelsen og i forretningsudvalget bidrog Vegger med flere interessante og velskrevne artikler til vort selskabs årbog.

Veggers udtræden af Historisk Samfunds styrelse betød ikke, at han opgav sit virke for historien. I forbindelse med en række lokal- og kulturhistoriske projekter virkede Vegger som inspirator og konsulent langt op i sin høje alder.

Søren Bugge Vegger nåede vidt som kultur- og lokalhistoriker og kom i sit lange liv til at gøre historien mange og store tjenester. Han var primus motor ved etableringen af institutionen Hessel og bidrog gennem 40 år på mangfoldige måder med indretning og bevaring af det kendte landbrugsmuseum på den gamle herregård ude på Lounshalvøen.

At færdes i selskab med Vegger i Vesthimmerland og på Randersegnen var en stor og berigende oplevelse. Begge egne kendte han til marven. Sit rige fond af viden delte han venligt ud af til sine ledsagere.

Vi er mange, der vil mindes Søren Bugge Vegger.

Gunnar H. Rebstrup

LITTERATUR OM HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

Udarbejdet af bibliotekar Tove Michelsen
Bibliotekets Lokalsamling – Aalborg Bibliotekerne
Tm-kultur@aalborg.dk - 9931 4332

Litteraturlisten dækker perioden medio 2007 – medio 2008, det er ikke en fuldstændig bibliografi, men en inspirationsliste. Hovedvægten er lagt på lokalhistorie, slægtshistorie, erindringer og romaner. Endvidere er medtaget lokalhistoriske årsskrifter og tidsskrifter, der stadig udkommer, og væsentlige internetkilder. På trods af strukturreform bibeholdes inddeling efter de gamle kommuner.

En detaljeret registrering af litteratur om Nordjyllands Amt findes i Nordjyllandsbasen – en database, der indeholder bøger, tidsskrifter og artikler. Det er her, man finder alle artiklerne fra de lokalhistoriske årbøger og tidsskrifter registreret. Herunder selvfølgelig også alle artikler fra samtlige årgange af "Fra Himmerland og Kjær Herred".

Nordjyllandsbasen findes på Aalborg Bibliotekernes hjemmeside, her findes også andre interessante links til lokalhistorie og slægtshistorie. Se www.aalborgbibliotekerne.dk

Alle data fra Nordjyllandsbasen kan også søges i www.noks.dk - Nordjyllands Kulturhistoriske Søgebase og i den landsdækkende biblioteksbase www.bibliotek.dk. .

Region Nordjylland er den geografiske grænse for de publikationer, vi anskaffer til Bibliotekets Lokalsamling. Vi søger at skabe en komplet samling og vil derfor meget gerne have besked, hvis vi skulle have overset nogle udgivelser. Er en bog trykt hos bogtrykker, så kommer den via pligtaflevering på de nationale boglister, der finder vi den. Men er den ikke pligtafleveret, finder vi den kun, hvis nogen fortæller os om den.

NORDJYLLAND

Bejder, Peter
Nordjylland / Peter Bejder ; Geografforlaget, 2007. - 25 sider : ill. i farver. - (Kend dit land)
Hertil findes suppplerende materiale på internettet
Bogen beskriver Nordjyllands historie, seværdigheder og særlige kendetegn
Fra 8 år
Med litteraturhenvisninger og internetadresser.

Fra reformation til enevælde : renæssancen i Nordjylland 1536-1660 / Lise Andersen ... [et al.] ; redigeret af Henrik Gjøde Nielsen ; under medvirken af Michael Ax, Jan Hammer Larsen. - Hals : Nordjyske Museers Østkystnetværk, 2007. - 380 sider
Indhold: Fra reformation til enevælde / Michael Ax, Jan Hammer Larsen, Henrik Gjøde Nielsen. Helge Gamrath: Renæssancen som begreb og periode. Viggo Petersen: Renæssancestiltræk ved nordjyske herregårde ; Aalborgs indflydelse på det nordjyske kirkeinventar fra renæssancetiden. Lise Andersen: Troldkvinder ved Mariager Fjord ; Jakob Seefeldt - fra landadel til højadel. Henrik Gjøde Nielsen: Klarupgård og Klarup Kirke i renæssancetiden ; Hals Skanse 1625-1677. Bodil Frandsen: På vandring i renæssancetidens Aalborg. Jan Hammer Larsen: Søvejen til Fladstrand - fra udmark til handelsplads. Wisja Andersen: Trolddomsprocesser i Vendsyssel. Trine Nielsen: Skoven i renæssancen. Flemming Nielsen: Befolkningen i Vendsyssel, Han herrederne og Thy ved årsskiftet 1628-1629. Jakob Ørnbjerg: Hals Birketing. Jens Thidemann: Seboium - en renæssancekøbstad på Vendsyssels Østkyst. Erik S. Christensen: Saltlandet. Bjarne Stoklund: Fra salt til tømmer. Michael Ax: Skagen i renæssancetiden - en historie om folk og fisk

Frost, Lise
Depotfundene i Himmerlands yngre bronzealder i et landskabsarkæologisk perspektiv : ph.d. afhandling / Lise Frost. - [Århus] : Institut for Antropologi, Arkæologi og Lingvistik, Aarhus Universitet, 2008. - 207 blade : + 1 cd-rom

Jubilæumsskrift for Dansk Ejendomsmæglerforenings nordjyske kreds 5 : de sidste 25 år - 1982-2008 / redaktion ... Henning Normann Andersen. - [Vodskov] : Dansk Ejendomsmæglerforenings 5. Kreds, 2007. - 37 sider.

Kruse, Poul og Ester
Brug af lægemidler i Nordjylland i 1750erne. Belyst gennem Aalborg Svane Apoteks receptbog. Aalborg: Apoteker S.C. Strøybergs Fond til bevarelse af Jens Bangs Stenhus og Nordjyllands Historiske Museum, 2008. 77 sider.

Lottrup, Erik
Faldskærmsfolk og modstandskampen. Special Operations Executive Denmark. Aalborg: Aalborg Stadsarkiv, 2008. 213 sider.

Vestergaard, Evanthore
Indtryk - udtryk : 24 billedkunstnere i Nordjylland / af Evanthore Vestergaard fotos: Niels Fabæk ... [et al.]. - 1. udgave. - Aalborg : Lindtofte, 2008. - 170 sider + 1 dvd-video
Indhold: Nadja Adelborg : kunst i vuggegave ; Tove Anderberg : kampen med leret ; Ulla Becker : arnestedet ; Ove Bering : grafikkens natur ; Bodil Dam : den portrætterede krop ; Lene Frederiksen : fra skrot til kunst ; Kirsten Gitz-Johansen : bag masken ; Jenny Hansen : kort lang proces ; Berit Hjelholt : inspirationens veje ; Anita Houvenaghel : i og med naturen ; Steen Jensen : hånden og ånden ; Betina Jung : New York, New York ; Bruno Kjær : installatør Niels Johan Knøss : at skifte udtryk ; Esben Hanefelt Kristensen : illuminator ; Maria Leer : ord om billeder ; Jens Kidmose Nielsen : langt ude ; Marit Benthe Norheim : kunst på torvet ; Thorvald Odgaard : alvorlig leg ; Andreas C. Rosmon : dimensioner ; Nils Sloth : udsmykningen ; Bjørn Søndergaard : et kunstnerisk liv ; Taix : selvværd som drivkraft ; Lars Vilhelmsen : kunstner i dialog
Med internetadresser.

ARDEN

Lokalhistorisk forening for Arden Kommune. Årsskrift. – (Udkommet siden 1995 -)

HADSUND

Bugge Mortensen, Henrik
Danmarks smukkeste fjord = Denmark's most beautiful fjord = Dänemarks schönster Fjord : bogen om Mariager Fjord / Henrik Bugge Mortensen ; oversættelse til tysk og engelsk: InText ; fotografier: Henrik Bugge Mortensen. - Skørping : Rebild, 2007. - 96 sider
Med parallelle tekster på dansk, engelsk og tysk

Gammelt nyt : lokalhistorie fra Sydøsthimmerland. Museumsforeningen for Hadsund og Omegn : Lokalhistorisk Forening for Als og Omegn : Lokalhistoririsk Forening for Veddum og Omegn : Lokalhistorisk Forening for Skelund og Omegn : Lokalhistorisk Forening for Øster Hurup og Omegn, (Udkommet siden 1987)

HALS

Gjøde, Henrik
Hvor regnbuen ender : kunst i Ulsted / Henrik Gjøde Nielsen ; fotografier og kort: Jan Slot-Carlsen. - [Hals] : Hals Museum, 2007. - 48 sider
Med litteraturhenvisninger

Ting og tider : nyt fra Hals Museum. - Hals : Museumsforeningen for Hals Kommune : Hals Museum, (Udkommet siden 1988)

HOBRO

Idrættens historie i Hobro: gennem mere end 100 år / forfattere John Degn ... forskellige forfattere ; redaktører Søren Pedersen og Bent Ørum. - [Hobro] : Samvirkende Idrætsforeninger i Hobro, 2007. - 258 sider.

Årsskrift / \Hobro Museumsforening\. - [Hobro] : Hobro Museumsforening, (Udkommet siden 1988)

LØGSTØR

Krejl : lokalhistorisk tidsskrift for Løgstør og omegn. N.H. Lindhard . (Udkommet siden 1981)

NIBE

Færch, Ole

Klæstruplund i Vokslev sogn / Ole Færch. - [Aalborg] : Ole Færch, 2007. - 56 sider.

NØRAGER

Folk fortæller : årsskrift \Nørager\. - Boldrup Museumsforening, (Udkommet siden 1978)

SEJLFLOD

Lokalhistorisk Forening for Sejlflod Kommune. - Nr. 1-. - Storvorde : Lokalhistorisk Forening for Sejlflod Kommune, 1980-

Nr. 31 : Dagbog for politivagten i Lille Vildmose / Anton Pedersen og Bernhard Wosylus. - 2007. - 32 sider

SKØRPING

Christensen, Inger Marie

Siem Kirke/ udgivet af Siem menighedsråd, 2008. – 32 sider.

Med litteraturhenvisninger.

Hellum ved Rold Skov : en himmerlandsk landsby i billeder 1870-1955 / Mette Uhrenholt Moestrup og Hans Moestrup ; redaktion: Johnny Lorentsen, Mette Uhrenholt Moestrup og Hans Moestrup. - [Skørping] : Hellum Landsbyforening, 2007. - 195 sider.

Med litteraturhenvisninger

Egnsminder fra Skørping Kommune / udgivet af Lokalhistorisk Arkiv for Skørping Kommune. – (Udkommet siden 1992 -)

Qvistorff, Helge V.

Storkroen i Eventyrets Syvmileskov / Helge V. Qvistorff. - Skørping : Rold Storkro, 2008. - 155 sider

Historien om Rold Storkro gennem de seneste 50 år er den festlige beretning om hotellet, dets gæster, dets personale og ledelse samt om den storslåede natur der omgiver kroen.

STØVRING

Gjøde, Henrik
Støvring Kirke : 1907 - 22. december - 2007 / Henrik Gjøde Nielsen ; udgivet for Støvring Kirkes Menighedsråd ; fotografier: forfatteren. - [Hals] : Hals Museum, 2007. - 64 sider.
Med litteraturhenvisninger

Jubilæumsskrift : Himmerlandshave 1967-2007. - [Suldrup] : [Himmerlandshave Ældrecenter], 2007. - 47 sider.

Hanen : nye tidender om gamle emner. - [Svenstrup] : Støvring Kommunes Lokalhistoriske Forening, (Udkommet siden 1973)

AABYBRO

Bavnen : meddelelser fra Lokalhistorisk Forening for Aaby Sogn (Udkommet siden 1988)

AALBORG

50 år - Kærby Grundejerforening 1955 - 2005 / udarbejdet af Georg Møller Pedersen. - Aalborg : Kærby Grundejerforening, 2005. - 64 sider : ill.

Andersen, Per
Mølholm : et faktuelt, litterært, personligt og historisk tilbageblik fra år 1900 til 2006 / Per Andersen. - Aalborg : Lindtofte, 2008. - 61 sider
Bydelen Mølholm er til dels opstået omkring Cementfabrikken Norden. Her fortælles om området af tidligere og nuværende beboere.

Bag om Aalborg : - før og nu / Flemming Retbøll & John Erik Olesen ; research, ... Arne Lybech. - Aalborg : Lindtofte, 2007. - 96 sider.
En byvandring i Vestbyen, Ø-gadekvarteret og Vesterbro, hvor baggårde er moderniseret til hyggelige oaser.

Bjerg-posten : medlemsblad. - [Nibe] : Lokalhistorisk Forening i Frejlev, Nørholm, Sønderholm Sogne, (Udkommet siden 1977)

Borberg, Lars
Jomfrurejse : 40 år med Jomfru Ane Teatret i Aalborg / af Lars Borberg. - Aalborg : Jomfru Ane Teatret, 2007. - 143 sider.

Dahl-Jensen, Erik
Gartneriet Dahl-Jensen : Nr. Tranders vej 101 / redaktion: Jørn Nielsen og Kaj N. Pedersen. - [Aalborg] : Vejgaard Lokalhistoriske Forening, 2007. - 20 blade.

Egnsmindesamlingen for Sulsted og Ajstrup Sogne : Årsskrift. - Sulsted : Foreningen Egnsmindesamlingen, (Udkommet siden 1993)

Om kendte personer begravet på Almen Kirkegård / Aalborg Kommune. - Aalborg : Aalborg Kommune, 2008. - 38 sider.
Almen Kirkegård er Aalborgs ældste kirkegård, og her findes mange person- og kulturhistoriske minder.

Elsøe Jensen, Jørgen
Svalegaarden i Hasseris / Jørgen Elsøe Jensen ; redaktion ... Jørgen Elsøe Jensen. - [Aalborg] : Hasserisstuerne : Hasseris Grundejerforening, 2007. - 52 sider.
Med litteraturhenvisninger.

Frandsen, Bodil
Til glæde og salighed : Guds Legemslav i Aalborgs senmiddelalder / af Bodil Frandsen ; fotografisk arbejde: Liljan Nørgaard Jensen, Jan Slot-Carlsen ; engelsk oversættelse: Wilfred Hastings. - [Nørresundby] : Selskabet for Aalborgs Historie : i samarbejde med Aalborg Stadsarkiv : Aalborg Historiske Museum, 2007. - 111 sider.- (Aalborgbogen ; 2007)
Indhold: Guds Legemslav og middelalderens gilder ; Aalborg i senmiddelalderen ; Guds Legemslav ; Gilde og magistrat ; Gildeårets gang ; Corpus Christi - festen til ære for det hellige legeme ; "Til glæde og salighed" - en afrunding
Med litteraturhenvisninger.

Jensen, Bente
Limfjordsbroen i 75 år / af Bente Jensen ; fotografisk arbejde: Liljan Nørgaard Jensen ; research assistance: Peter Skov Jensen og Karen Knudsen. - Aalborg : Aalborg Stadsarkiv, 2008. - 102 sider.
Udgivet i forbindelse med Limfjordbroens 75 års jubilæum i 2008
Indhold: Limfjordsbroen: Vej, arbejdsplads og tanke ; Limfjordsbroen planlægges ; Limfjordsbroen bygges og tages i brug ; Limfjordsbroen under besættelsen ; Efterkrigstid: Behov for udvidelse ; Limfjordsbroen efter udvidelsen ; Limfjordsbroen i dag
Med litteraturhenvisninger

Johansson, Ketty
Nr. Uttrup i det 20. århundrede : fra landsbymiljø over storindustri til kirkeby og forstadskvarter / Ketty Johansson ; billedredaktion: Aase Daarbak ... [et al.] ; illustrationer: ... Sundby Samlingernes lokalhistoriske Arkiv. - [Nørresundby] : Nørresundby/Sundby-Hvorup Lokalhistoriske Forening, 2007. - 168 sider.
Med litteraturhenvisninger

Krabbe, Poul
Tro, håb og kærlighed : Sankt Markus Kirke 1933-2008 / Poul Krabbe. - [Aalborg] : [Sankt Markus Kirkes Menighedsråd], 2008. - 72 sider.

Lybech, Arne
Forandringens hus : Aalborg Kongres & Kultur Center / Arne Lybech. - Aalborg Lindtofte, 2007. - 104 sider : ill. (nogle i farver)
Fra Aalborghallen blev bygget i 1953 og indtil i dag har den været ramme for

kulturelle oplevelser med teater, kongresser, messer samt underholdning med både lokale kunstnere og verdensstjerne

Lybech, Arne
Hasseris : et faktuelt, litterært, personligt og historisk tilbageblik fra år 1900 til 2007 / Arne Lybech. - [Aalborg] : Lindtofte, 2007. - 88 sider.

Lybech, Arne
Aalborg Øst bogen : en tidsrejse, fra planetby til universel bydel / Arne Lybech. - [S.l.] : [s.n.], 2007. - 85 sider.

Orlien, Jørgen
Budolfi Kirke i Aalborg : altertavlen / Jørgen Orlien ; foto: Jørgen Orlien. - [Aalborg] : Privat tryk, 2007. - 34 blade.
Beskrivelse af altertavlen i Budolfi Kirke i Aalborg, som er skåret af Lauridtz Jensen, Essenbæk Kloster. Den er skænket kirken af Niels Jespersen i Aalborg og hans tredje hustru i 1689
Af indholdet: Dr. Niels Jespersen og hans slægt ; Stamtavle for dr. Niels Jespersen ; Stamtavle for Hans Sørensen den ældre.
Sundsholmeren. Udgivet af Nørresundby/Sundby-Hvorup Lokalhistoriske Forening. Udkommet siden 1983) Se mere på www.sundsholmeren.dk

Sørensen, Svend Aage
Hvorup Sogn i 1000 år / af Svend Aage Sørensen. - Nørresundby : Hvorup Sogn, 2007. - 53 sider.

Topholm, Jens
Separat? Det er klart! : Aalborg Kloakforsyning i 125 år : 1882-2007 / Jens Topholm. - [Aalborg] : Aalborg Stadsarkiv, 2007. - 141 sider.
Med litteraturhenvisninger og internetadresser

Vejgaard - vores by : Vejgaard Handels- og Haandværkerforenings 75 års jubilæum. - [Aalborg] : [Vejgaard Handels- og Håndværkerforening], [2007]. - 84 sider.

Aalborg Golf Klub 1908-2008 / bogudvalg [i.e. redaktion]: Peter Søndergaard og Dorthe H. Jensen. - [Aalborg] : [Aalborg Golf Klub], [2008]. - 85 sider.

AARS
Fogh, Anna
Historien om Aars Højskoleforening / Anna Fogh. - : Nordtryk, [2007]. - 48 sider.

Årsskrift : \fortællinger fra Aars Kommune\: Lokalhistorisk Forening for Aars Kommune,
(Udkommet siden 2001)

ROMANER OG ERINDRINGER

Barndomserindringer : erindringer skrevet af "gamle" beboere fra sognet / ... udgivet af Lokalhistorisk Forening for \Nørre Tranders Sogn\. - Aalborg : Lokalhistorisk Forening for Nørre Tranders Sogn, 2008. - 55 sider.
Indhold: Har de set "Mjelkatten"?. Ellen Rosendal Friis: Barndomserindringer. Gete Thomsen: Fra flyvesandbanke til villaby ; Stednavne og personer i Mjel ; Barn af Mjel i trediverne. Eva Christensen: Mere Mjel. Kirsten Thomsen: Lidt historie omkring familien Anders Chr. Thomsen, Øster Uttrup. Anni Pedersen: Min barndom i Nr. Tranders, da den endnu var landsby. Jytte Andersen: Barndomsminder fra Nr. Tranders

Brittasius, Agnete
Du skal ikke lade dig kue : en livserfaring / fortalt af Agnete Brittasius ; til Kirsten Balling ; foto: Agnete Brittasius, Bent Jakobsen, John Andersen. - 1. udgave - Frederikshavn : Dafolo, 2007. - 99 sider.
Billedhuggeren Agnete Brittasius (f. 1935) beretter om sit liv og sin kunst .

Brovst, Bjarne Nielsen
Mormors jyske rødder : fortællinger / af Bjarne Nielsen Brovst. - Herning : Poul Kristensen, 2008. - 112 sider.
Fortællinger fra Bjarne Nielsen Brovsts (f. 1947) barndom i det nordjyske - denne gang med mormoderen som hovedperson.

Frandsen, Niels
Slægtsgården / Niels Frandsen. - Dronninglund : Queenswood, 2007. - 260 sider
Samhørende: Slægtsgården ; Storhed står for fald
Tre generationer lever i 1950'erne side om side på slægtsgården Krogården i Nordjylland, den ondskabsfulde bedstefar, hans krakilske søn og barnebarnet Hans, som er en afholdt forvalter, og som må gøre op med familien for at få sin elskede.

Frandsen, Niels
Storhed står for fald / Niels Frandsen. - Dronninglund : Queenswood, 2008. - 225 sider
2. del af: Slægtsgården.
Mens godsejer Hansen bliver mere og mere verdensfjern, overtager den nye inspektør Karlsen magten på Krogården, hvor han beriger sig selv og kører gården ned.

Frederiksen, Jens
En himmerlandsspillemand : en beretning om Jens Frederiksen fra Als (1854-1943) / tekst og redaktion: Niels Jørn Østergaard. - [Støvring] : Foreningen for Musikalsk Folkekultur i Nordjylland, 2007. - 22 sider.- (Nordjysk Folkekultur ; 2007)
Spillemandsmusikken fyldte en stor del af Jens Frederiksens liv. Her fortælles om det miljø, han voksede op i og hans tilværelse i Himmerland.
Med litteraturhenvisninger.

Grønbech, Ib
Beatleshår og behagesyge : bogen om Ib Grønbech (se & o) / af Evanthore Vestergaard. - 1. udgave. - Aalborg : Lindtofte, 2007. - 126 sider. + 1 cd
Portræt af sangeren, sangskriveren og mennesket Ib Grønbech (f. 1955)
Cd: Beatleshår og behagesyge / producere: Grønbech og Vestergaard ; teknikere: Kristian Ross og Stig Skov
Indhold (cd): Ib Grønbech: Intro ; Forskræp / Kjeld Torbjørn ; Ib's ordbog med kino-impro ; Åh bette Inger ; Made in Spain ; Uk å tjyr' ijæn ; Dallas (version med nålestøj)
Side 105-119: Ib's plader.

Klenø, Morten Nis
Skidt klædte mænd med baseballbat : en gyserhistorie, en røverhistorie / Morten Nis Klenø. - [Vordingborg] : Attika, 2008. - 265 sider
Nordjyske Tolby hærges af en bande udskud, men hjemsøges også af genfærdet af en mandlig heks missionske kræfter i sin tid henrettede ved selvtægt.

Klint, Michael
Hævet over mistanke / Michael Klint og Christian Andersen. - 1. udgave. - [Søborg] : DR Multimedie, 2006. - 264 sider
Dokumentarisk roman, der på baggrund af Løgstørsagen, hvor en ung mand dør efter politiets magtanvendelse, rejser kritik af den gældende praksis, hvor politiet selv undersøger sager om egne fejl

Madsen, Helge
Kærby Krøniken : et faktuelt, personligt og historisk tilbageblik fra1900-2008 / Helge Madsen. - Aalborg : Lindtofte, 2008. - 71 sider.
Indhold: Et historisk tilbageblik på Kærby ; Skolegang for børnene i Kærby (og Hasseris) 1900-2008 ; Barndomserindringer fra Kærby 1946-58; Min skoletid på Stolpedalsskolen 1953-63 ; Forretningslivet i Kærby i 1950erne og først i 1960erne ; Ungdomstiden i Kærby og Aalborg 1958-68.
Med litteraturhenvisninger.

Mariegaard, Aage Th.
Fra jernkors til trækors : Aage Th. Mariegaard - en dreng i nazihænder / forfatter: Birthe Helledie. - Sulsted : Broberghus, 2007. - 116 sider.
Historien om Aage Th. Mariegaard (1922-1947)der under 2. verdenskrig var medlem af den dansk-tyske terrorgruppe, Peter-Gruppen, og om hvad der fik ham til at blive drabsmand for den tyske besættelsesmagt.
Med litteraturhenvisninger

Mikkelsen, Jørgen
Indlæg fra fløjen : en erindringsbog / af Jørgen Mikkelsen. - Aalborg : Jørgen Mikkelsen, 2008. - 266 sider.

Møller, Anker
Musikkens ankermand : bogen om Anker Møller / Flemming Retbøll. - Aalborg : Lindtofte, 2008. - 42 sider.
En hyldest til Anker Møller, som fortæller om sin musikalske karriere fra lige efter krigen og til i dag

Nielsen, Calle
En finger med i spillet / Calle Nielsen ; i samspil med Arne Lybech. - [Aalborg] : Lindtofte, 2007. - 104 sider, tavler i farver : ill.
Calle Nielsen fortæller om sit liv først med fodbold og siden dansk populærmusik fra 1960'erne og frem til i dag

Nielsen, Oluf
Knægten fra staldgården : liv og levned for Oluf Nielsen / redaktion: Gorm Nielsen. - Kongerslev : Gorm Nielsen, [2008]. - 23 sider

Pedersen, Egon
En Vejgaard dreng fortæller : Egon Pedersen - vognmand, landmand og mælkemand / redaktion: Jørn Nielsen og Kaj N. Pedersen. - [Aalborg] : Vejgaard Lokalhistoriske Forening, 2007. - 22 blade

Predbjørn Jensen, Vagn
Parentesen : erindringer / Vagn Predbjørn Jensen. - [Kbh.] : Tiderne Skifter, 2007. - 175 sider
Vagn Predbjørn Jensen (1936-2006) beretter om sine oplevelser under 2. verdenskrig i Hitlertidens Tyskland, hvor han havnede som dreng p.gr.a. faderens arbejde på den tyske side, samt om hvordan det efter hjemkomsten i 1947 tog årtier at vedkende sig skammen og komme til rette med fortiden

Rasmussen, Gorm H.
Originalernes by / Gorm Henrik Rasmussen. - 1. udgave. - Valby : Vindrose, 2007. - 236 sider
Indhold: Originalernes by ; Hvo intet vover : Emil Jennerjahn og hans mor ; Et tårn uden trapper : Professor Stærkstrøm og Harry Stålmann ; Et godt menneske : Reserve Jesus ; Sputnik ; En blomstersælgers liv : Blomster Henning ; Coda : hjemstavn

Rottbøll, Christian Michael
Man skyder da helte / Birthe Lauritsen ; redaktør Hanne Nautrup. - 1. udgave. - [Brovst] : Puella, 2007. - 191 sider.
Om modstandsmanden Christian Michael Rottbøll (1917-1942), hans indsats og ikke mindst om hans død.
Med litteraturhenvisninger

Rottbøll, Christian Michael
Faldskærmschef fra Børglum Kloster : Capt. Chr. Mich. Rottbøll 1917-1942, S.O.E. / Klaus Skot-Hansen. - 1. udgave (Gennemrevideret og udvidet udgave). - Odense : Syddansk Universitetsforlag, 2007. - 368 sider.

Om Christian Michael Rottbølls (1917-1942) korte, men begivenhedsrige liv med deltagelse i den finske vinterkrig 1939-40 samt i modstandsbevægelsen og som S.O.E.'s første faldskærmschef i Danmark
Med litteraturhenvisninger

Thonsgaard, Carla
Carlas univers : om maleren Carla Thonsgaard / forfattere: Birgit Hessellund ... [et al.]. - Svenstrup : Bang, 2007. - 69 sider
Om maleren Carla Thonsgaard (f. 1922) samt et udvalg af hendes værker.
Udgivet i anledning af Carla Thonsgaards 85 års fødselsdag.
Med litteraturhenvisninger og internetadresser.

Utzon, Jørn
Jørn Utzon : en Vejgaard dreng der blev verdensberømt. - [Aalborg] : Vejgaard Lokalhistoriske Forening, 2008. - 21 blade.

Wognsen, Carlo
Carlo Wognsen - i krig og fred / redaktion: Nina Hobolth, Aase Bak ; fotografering: Sverre Wognsen. - Aalborg : Nordjyllands Kunstmuseum, [2008]. - 99 sider.
Om den danske maler og tegner Carlo Wognsen (f. 1916) med gengivelse af en række af hans værker.
Udgivet i forbindelse med udstilling 14.6.-31.8.2008
Indhold: Aase Bak: Carlo Wognsen - i krig og fred. Jakob Blegvad: Tegneren Carlo Wognsen. Bjørn Laursen: Indlevelsen dybde - billedfladens friskhed : om maleren, tegneren og pædagogen Carlo Wognsen.
Med litteraturhenvisninger
Side 95-99: Bibliografi

Aagaard, Ejvind
En dagdrivers bekendelser : frihedskæmper, sabotør og brigadesoldat Ejvind Aagaards beretning om sin tilværelse under besættelsen 1940-1945 / Hans Lodberg ... har redigeret .... - Aalborg : Hans Lodberg, 2007. - 208 sider.
Udgivet i forbindelse med forfatterens 85 års fødselsdag.

INTERNETKILDER

www.protokoller.dk
Indeks til himmerlandske skifteprotokoller og tingbøger.

www.noks.dk
Nordjyllands Kulturhistoriske Søgedatabase
Søgning i 170.000 registreringer fra nordjyske arkiver, biblioteker og museer.

www.kulturrejsen.dk
De nordjyske museers rejse gennem Nordjyllands kultur og historie.

Meddelelser fra styrelse og redaktion

Generalforsamlingen blev afholdt den 24.september 2008 i forlængelse af rundvisningen i den nye udstilling på Lindholm Høje. Generalforsamlingen indledtes med formandens beretning:

Da vi sidste år holdt generalforsamling på Portland, måtte vi konstatere en mindre tilbagegang i medlemstallet – fra 479 til 472. Denne uheldige udvikling er desværre fortsat i indeværende periode, således at vi nu er nede på ca. 440 medlemmer. Det er det laveste tal under den nuværende styrelse, og det er klart for lavt. Hovedopgaven i det kommende år må blive at få hævet medlemstallet.

Vi er samtidig af den opfattelse, at de "produkter" vi leverer, nemlig årbogen og turene, er gode og af høj kvalitet. Vi må således konstatere, at en god årbog ikke i sig selv skaffer nye medlemmer. Vi må derfor fortsætte og forstærke de initiativer, der direkte er møntet på at rekruttere nye medlemmer. Dertil har vi brug for medlemmernes hjælp.

Vi har i indeværende periode afholdt tre ture: Den første var en velbesøgt rundvisning på Spritfabrikkerne (V & S Distillers), sommerudflugten til Rold Skov var ligeledes velbesøgt og en succes; og i aften har vi så haft mulighed for at se den nye udstilling på det udvidede Lindholm Høj Museum, som blev indviet først på måneden, også her med god deltagelse. Vi har kun fået positive tilbagemeldinger på vore ture.

Ser vi fremad, så er årbogen klar til trykkeriet. Den vil blive af samme omfang som de foregående år. Som tidligere år vil årbogen blive præsenteret ved et arrangement i Bryggergården i starten af december.

Derudover tager vi i år hul på vores jubilæumsserie. Som annonceret de tidligere år, agter vi i anledning af selskabets forestående 100 års jubilæum i 2012 at udsende en serie særudgivelser eller mere korrekt: en skriftrække, bestående af 5 bøger (hver på ca.100 sider) om Himmerland og Kjær herred, og vi indleder i år med bogen om Vesthimmerland, som Thorkild Nielsen redigerer. Vi forbereder et mindre arrangement i slutningen af november i Farsø eller Aars, hvor vi vil præsentere bogen og foreningen.

Det er planen at fortsætte med bogen om Aalborg i 2009. Vi vil arbejde for, at lanceringen af jubilæumsserien også kan blive en anledning til yderligere at gøre opmærksom på Historisk Samfund.

I 2009 skulle vi derudover kunne tilbyde vore medlemmer at få bogen om Nordjylland under Englandskrigene til en favørpris. Projektet om Nordjylland under Englandskrigene har været i gang i et par år, og de tre amtshistoriske foreninger i Vendsyssel, Thy og Himmerland har alle deltaget, og det har som sådan været et vellykket projekt.

Vi skal samtidig benytte denne anledning til at sige tak til de kommuner og institutioner, som har ydet økonomisk støtte til Selskabet i det forløbne år. Det gælder Aalborg kommune og Vesthimmerlands Kommune, Nørresundby Bank og Sulsted-Ajstrup Sparekasse. Havde det ikke været for disse tilskud ville eksempelvis et initiativ som jubilæumsserien ikke have været mulig.

Efter beretningen var der en god debat, som især gik på, hvad der kunne gøres for at forøge medlemstallet, for eksempel ved at medlemmer forærer årbogen som gave; under debatten berørtes også det altid gode spørgsmål om foreningens navn, ligesom der blev peget på behovet for en ajourføring af lovene. Herefter godkendtes beretningen.

Kassereren fremlagde og gennemgik årets regnskab og konstaterede, at vi har en god økonomi, der gør det muligt at yde medfinansiering til jubilæumsserien. Regnskabet godkendtes.

På valg var Knud Knudsen og Finn Rindom Madsen, der begge blev genvalgt.

På det efterfølgende styrelsesmøde den 6.10.2008 konstituerede styrelsen sig med Knud Knudsen som formand, Henrik Gjøde Nielsen som næstformand og sekretær og Klem Thomsen som kasserer, og der var genvalg til udvalgene, som det fremgår af følgende oversigt.

Historisk Samfunds styrelse:
Knud Knudsen, Aalborg, formand
Henrik Gjøde Nielsen, Hals, næstformand og sekretær
Klem Thomsen, Vester Hassing, kasserer
Inger Kirstine Bladt, Aalborg
Ketty Johansson, Nørresundby
Bent Kanstrup, Aalborg
Finn Rindom Madsen, Aalborg
Thorkild Nielsen, Aars
Flemming Sørensen, Romdrup-Klarup
Jens Topholm, Aalborg
Niels Jørn Østergaard, Støvring

Redaktionsudvalg:
Ketty Johansson
Knud Knudsen
Henrik Gjøde Nielsen
Thorkil Nielsen
Jens Topholm
Niels Jørn Østergaard

Turudvalg:
Inger Kirstine Bladt
Bent Kanstrup
Finn Rindom Madsen
Flemming Sørensen
Niels Jørn Østergaard

Torsdagsforedrag:
Jens Topholm

Formand
Knud Knudsen
Aalborg Universitet
Fibigerstræde 5 . 9220 Aalborg Øst
Tlf. 99 40 84 14 (arbejde)
E-mail: kk@ihis.aau.dk
Privat:
Geskevej 28 . 9000 Aalborg
Tlf. 98 18 29 61

Næstformand og sekretær
Henrik Gjøde Nielsen
Hals Museum
Postboks 31
9370 Hals
Tlf. 99 31 74 50 (arbejde)
98 15 25 54 (privat)
E-mail: hgn-kultur@aalborg.dk

Kasserer
Klem Thomsen
Heden 9
Vester Hassing
9310 Vodskov
Tlf. 98 25 72 67
E-mail: klem@thomsen.tdcadsl.dk

Redaktør
Knud Knudsen
(som ovenfor)

HISTORISK SAMFUND FOR HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

Resultatopgørelse for 2007

			Regnskab 2007	Regnskab 2006
Kontingent			101.610,00	105.800,00
Tilskud	Nørresundby Bank	1.000,00		
	Sulsted-Ajstrup Sparekasse	1.500,00		
	Vesthimmerlands Kommune	2.000,00		
	Aalborg Kommune	7.500,00	12.000,00	10.500,00
Salg af ældre årbøger			7.880,50	9.667,50
Renter			1.316,60	426,75
Indtægter i alt			**122.807,10**	**126.394,25**
Trykning og forsendelse af årbog			67.940,45	92,757,00
Andel af udgifter ved torsdagsforedrag			5.540,00	4.393,75
Medlemsudsendelser			9.761,38	7.490,00
Udgifter ved ture			304,90	5.780,00
Kontorholdsudgifter			8.626,33	5.630,25
Kontingenter			2.500,00	2.500,00
Gebyrer			150,00	150,00
Hensættelser til 100-års jubilæet			27.000,00	7.000,00
Udgifter i alt			**121.823,06**	**125.701,00**
Årets overskud			**984,04**	**693,25**

Status pr. 31. december 2007

Indestående bankkonto	89.575,92	87.191,88
Tilgodehavende tilskud	7.500,00	7.500,00
Aktiver i alt	**97.075,82**	**94.691,88**
Formue pr. 1. januar	74.691,88	73.998,63
Forudbetalt kontingent	21.400,00	13.000,00
Hensættelser til 100-års jubilæet		7.000,00
Årets resultat	+984,04	+693,25
Passiver i alt	**97.075,92**	**94.691,88**

Hensættelseskonto

Hensættelseskonto pr. 1. januar	7.000,00
Årets hensættelser	27.000,00
Renter	156,92
Hensættelseskonto pr. 31. december	**34.156,92**

DEN UAFHÆNGIGE REVISORS PÅTEGNING

Til Historisk Samfunds generalforsamling

Vi har revideret årsregnskabet for Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred for regnskabsåret 1. januar–31. december 2007, omfattende resultatopgørelse og status. Årsregnskabet aflægges efter lov om fonde og visse foreninger.

Ledelsens ansvar for årsregnskabet
Ledelsen har ansvaret for at udarbejde og aflægge et årsregnskab efter god regnskabsskik i overensstemmelse med lov om fonde og visse foreninger. Dette ansvar omfatter udformning, implementering og opretholdelse af interne kontroller, der er relevante for at udarbejde og aflægge et årsregnskab uden væsentlig fejlinformation, uanset om fejlinformationen skyldes besvigelser eller fejl, samt valg og anvendelse af en hensigtsmæssig regnskabspraksis og udøvelse af regnskabsmæssige skøn, som er rimelige efter omstændighederne.

Revisors ansvar og den udførte revision
Vort ansvar er at udtrykke en konklusion om årsregnskabet på grundlag af vor revision. Vi har udført vor revision i overensstemmelse med danske revisionsstandarder. Disse standarder kræver, at vi lever op til etiske krav samt planlægger og udfører revisionen med henblik på at opnå høj grad af sikkerhed for, at årsregnskabet ikke indeholder væsentlig fejlinformation.
En revision omfatter handlinger for at opnå revisionsbevis for de beløb og oplysninger, der er anført i årsregnskabet. De valgte handlinger afhænger af revisors vurdering, herunder vurderingen af risikoen for væsentlig fejlinformation i regnskabet, uanset om fejlinformationen skyldes besvigelser eller fejl. Ved risikovurderingen overvejer revisor interne kontroller, der er relevante for foreningens udarbejdelse og aflæggelse af et årsregnskab efter god regnskabsskik i overensstemmelse med lov om fonde og visse foreninger, med henblik på at udforme revisionshandlinger, der er passende efter omstændighederne, men ikke med det formål at udtrykke en konklusion om effektiviteten af foreningens interne kontrol. En revision omfatter endvidere stillingtagen til, om den af ledelsen anvendte regnskabspraksis er passende, om de af ledelsen udøvede regnskabsmæssige skøn er rimelige samt en vurdering af den samlede præsentation af årsregnskabet.

Det er vor opfattelse, at det opnåede revisionsbevis er tilstrækkeligt og egnet som grundlag for vor konklusion.

Revisionen har ikke givet anledning til forbehold.

Konklusion
Det er vor opfattelse, at årsregnskabet for regnskabsåret 1. januar-31. december 2007 er aflagt efter lovgivningens og vedtægternes bestemmelse om god regnskabsskik for foreninger.

Aalborg, den 12. februar 2008

Hans Borch Christiansen
registreret revisor FRR

Finn Øst Andersson

Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred er stiftet i 1912. Dets væsentligste opgave er at udgive årbogen Fra Himmerland og Kjær Herred, der er udkommet gennem alle årene siden foreningens oprettelse. Bogen rummer hvert år lokalhistoriske og personalhistoriske artikler fra et område, der svarer til det gamle Aalborg amt. Desuden indeholder årbogen en opdateret liste over lokalhistorisk litteratur for hele området.

I sommerhalvåret har Historisk Samfund for tiden 3 arrangementer, museumsbesøg, historiske byvandringer eller ture til kulturhistorisk interessante steder i Nor

I vinterhalvåret er H
foreninger i Aalborg
som er en foredragsi
Medlemmer af Histo
Nordjyllands Historis
medlemmerne.

Med dette udbud søger Histo
red at give et godt tilbud til
øge den kulturhistoriske inte

dep vok stop
46.4 Nordjylland
Fra Himmerland og Kjær herred /
udgivet af Historisk Samfund

2008
4196445302 0 666 131 9

AALBORG BIBLIOTEKERNE
4196445302